

ISSN 1987-6890

ეკონომისტი

EKONOMISTI

ემდგენება პროფესორ თამაზ ჩიკვაიძის დაბადებიდან 75-ე
წლისთავს

ITS DEDICATED TO 75th ANNIVERSARY OF PROFESSOR TAMAZ
CHIKVAIDZE

3

2 0 1 2

UDC33

ე-49

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

ეკონომისტი

საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი
გამოდის 2009 წლის იანვრიდან

ივლისი
აგვისტო
სექტემბერი

3

2012

მთავარი რედაქტორი რამაზ აბუსაძე

სამეცნიერო-სარედაქციო კოლეგია

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტები:
ვლადიმერ პაპავა, ავთანდილ სილაგაძე, ლეო ჩიქავა

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორები:

იური ანანიავილი, თომაზ ასათიანი, კლიმენტი ანელავილი, თემურ ბერიძე, ბიორბი ბერუღაძე, ვახტანგ ბურღული, რევაზ გოგონია, მიხეილ თოქმაჯიანი, რევაზ კაკუღია, თემურ კანდელაკი, მურმან კვარაცხელია, ალფრედ კურატავილი, იაკობ მისხია, ელგუჯა მემვაბიშვილი, სოლომონ პავლიაშვილი, ბიორბი პაპავა, უშანგი სამაღაშვილი, როლანდ სარჩიშვილი, ავთანდილ სულაბერიძე, თემურ შენგელია, თინა ჩხეიძე, ნოდარ ჭითანავა, ეთერ ხარაიშვილი, მიხეილ ჯიბუტი.

აკადემიური დოქტორები:

ნანული არევაძე, ნანა ბიბილაშვილი, მერაბ გველეხიანი, ლინა დათუნაშვილი, ეთერ კაკუღია, ნაზირა კაკუღია, თეა ლახარაშვილი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), ირა ნათელაური, დალი სოლორაშვილი, ნოდარ ხაღური, ელენე ხარაბაძე, მამუკა ხუციშვილი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), რევაზ ჯავახიშვილი. მკვლევარი ბიორბი ყუფარაძე (პასუხისმგებელი მდივანი).

უცხოელი წევრები:

ანა ახვლედიანი (დიდი ბრიტანეთი, პასუხისმგებელი მდივანი უცხოეთში), ლარსა ბელინსკაია (ლიტვა), ელდარ ისმაილოვი (აზერბაიჯანი), ბინდრა პანნაშკინე (ლიტვა), დავით კურტანიძე (აშშ, მთავარი რედაქტორის მოადგილე), ანტანას მასტიტიუსი (ლიტვა), ვლადიმერ მენშიკოვი (ლათვია), მიხეილ როკეტლიშვილი (აშშ), სლავომირ პარტიცკი (პოლონეთი), დიმიტრი სოროკინი (რუსეთი), ანდრეი ჰერმანი (პოლონეთი).

ჟურნალი ხელმძღვანელობს თავისუფალი პრესის პრინციპით. რედაქციის შეხედულება შესაძლოა არ ემთხვეოდეს ავტორის აზრს და იგი პასუხს არ აგებს ინფორმაციის სიზუსტეზე.

თბილისი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Paata Gugushvili Institute of Economics

EKONOMISTI

International Scientific-Analytical Journal
Published from January 2009

July
August
September

3

2012

Editor-in-Chief Ramaz Abesadze

SCIENTIFIC-EDITORIAL BOARD

CORRESPONDING MEMBERS OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF GEORGIA:

Leo Chikava, Vladimer Papava, Avtandil Silagadze

DOCTORS OF ECONOMIC SCIENCES:

Klimenti Achelashvili, Iuri Ananiashvili, Roseta Asatiani, Temur Beridze, Giorgi Berulava, Vakhtang Burduli, Nodar Chitanava, Tina Chkheidze, Revaz Gogokhia, Mikhail Jibuti, Revaz Kakulia, Temur Kandelaki, Eter Kharaishvili, Murman Kvaratskhelia, Alfred Kuratashvili, Jakob Meskhia, Elguja Mekvabishvili, Giorgi Papava, Solomon Pavliashvili, Ushangi Samadashvili, Roland Sarchimelia, Temur Shengelia, Avtandil Sulaberidze, Mikhail Tokmazishvili.

ACADEMIC DOCTORS:

Nanuli Arevadze, Nana Bibilashvili, Lina Datunashvili, Merab Gvelesiani, Revaz Javakhishvili, Nazira Kakulia, Eteri Kakulia, Tea Lazarashvili (deputy editor-in-chief), Iza Natelauri, Nodar Khaduri, Elene Kharabadze, Mamuka Khuskivadze (deputy editor-in-chief), master Giorgi Kuparadze (executive secretary), Dali Sologhashvili

FOREIGN MEMBERS:

Anna Akhvlediani (Great Britain, executive secretary abroad), Larisa Belinskaja (Lithuania), Eldar Ismailov (Azerbaijan), Gindra Kasnauskiene (Lithuania), David Kurtanidze (USA, deputy editor-in-chief abroad), Antanas Mackstitus (Lithuania), Vladimir Menshikov (Latvia), Slawomir Partycki (Poland), Mikhail Roketlishvili (USA), Dmitri Sorokin (Russia), Andrei Herman (Poland)

The journal follows the principles of free press. The views of editorial board do not necessarily reflect author's option and it accepts no responsibility for the accuracy of information.

Tbilisi

**პროფესორ თამაზ ჩიკვაიძის სამეცნიერო
და
საზოგადოებრივი მოღვაწეობა**

ცნობილი ქართველი მეცნიერი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი თამაზ ჩიკვაიძე დაიბადა 1937 წელს დაბა ამბროლაურში, მოსამსახურის ოჯახში. მამა – ნიკოლოზ ჩიკვაიძე გამორჩეული პიროვნება და ცნობილი ექიმი იყო, დედა – ქალბატონი ლუბა – დიასახლისი. ბატონმა თამაზმა ქ. თბილისის პირველი საშუალო სკოლა 1955 წელს ვერცხლის მედალზე დაამთავრა და ჩაირიცხა საქართველოს პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში, რომელიც 1960წ დაასრულა “მარგი წიაღისეულის საბადოთა დამუშავების სპეციალობით” და სამთო ინჟინრის კვალიფიკაციით. ინსტიტუტის დამთავრების შემდეგ მუშაობდა ქ. ჭიათურის დიმიტროვის სახელობის მადაროთა სამმართველოს ცვლის უფროსად, “საქეიპროშახტის” ეკონომიკისა და ხარჯთაღრიცხვის განყოფილების ინჟინრად, ორჯონიკიძე-თბილისის გაზსადენის გვირაბ-გამყვანი უბნის ცვლის უფროსად, სადაც 1963წ მიიღო საწარმოო ტრამვა და იძულებული გახდა პენსიაზე გასულიყო. ტრამვამ ის დიდხანს ლოგინს მიაჯაჭვა, წაართვა ცალი ფეხი და ჯანმრთელობა საგრძობლად შეურყია, მაგრამ ვერაფერი დააკლო მის ნამდვილად ვაჟკაცურ, უტეხ სულს, ურყევ ნებისყოფას და დიდ სულიერ სისპეტაკეს. რადგანაც სამთო ინჟინრად მუშაობა ფიზიკურად აღარ შეეძლო, იძულებული გახდა სპეციალობის შეცვლაზე ეზრუნა. ახალ სპეციალობად მან ეკონომიკური მეცნიერება აირჩია, რომელიც მისი ინტერესის საგანს, როგორც ჩანს, სტუდენტობის წლებშივე წარმოადგენდა. ამ გადაწყვეტილებამ მთლიანად შეცვალა მისი მომავალი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის სფერო. მარგი წიაღისეულის საბადოთა დამუშავებამ საქმის ღრმად მცოდნე, განათლებული, უდალატო, შესანიშნავი ინჟინერი დაკარგა, ინჟინერი, რომელიც საკუთარ ჯანმრთელობასა და სიცოცხლეს საჭიროების შემთხვევაში, კვლავ სასწორზე დადებდა სხვა ადამიანების სიცოცხლის გადასარჩენად, სამაგიეროდ ეკონომიკურმა მეცნიერებამ დიდი ერუდიციისა და ინტელექტის მცოდნე, მრავალმხრივი განათლებული მომავალი მეცნიერი შეიძინა, მაგრამ ეს ყველაფერი წინ იყო, მანამდე კი საჭირო იყო დაუდალავი შრომა ახალი სპეციალობისა და უცხო ენების საფუძვლიანად დასაუფლებლად და მან ეს მოახერხა. როგორც კი ფეხზე დადგა, მაშინვე ჩააბარა გამოცდები მოსკოვში სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის მსოფლიო ეკონომიკისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა ინსტიტუტის ასპირანტურაში (1969), იქაც თავდაუზოგავად იშრომა და 1973 წლის მაისში წარმატებით დაიცვა დისერტაცია ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად თემაზე: “რურის ეკონომიკის განვითარების თანამედროვე ტენდენციები (სტრუქტურული და რეგიონული პრობლემები)”. თბილისში დაბრუნებულმა მცირე ხანს იმუშავა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილებაში ინფორმაციის სექტორის ეკონომიკის განყოფილების უმცროს მეცნიერთანამშრომლად. 1973 წლის ოქტომბრიდან მუშაობა დაიწყო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტში, ჯერ უმცროს, შემდეგ უფროს მეცნიერთანამშრომლად, 1978 წლიდან კი ახლად ორგანიზებული მტკ ეკონომიკური პრობლემების განყოფილების გამგედ, რომელსაც მანამდე მრეწველობის ეკონომიკის განყოფილება ერქვა. მისი ხელმძღვანელობით მტკ ეკონომიკური პრობლემების განყოფილება ერთ-ერთი მოწინავე და ძლიერი გახდა, იგი იქცა სამეცნიერო ერთეულად, რომელიც აქტიურად მონაწილეობდა ინსტიტუტის სამეცნიერო და საზოგადოებრივ

საქმიანობაში, იმარჯვებდა განყოფილებებს შორის ორგანიზებულ შეჯიბრებებში. განყოფილების თანამშრომლები დიდ წარმატებას აღწევდნენ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის აქტიური თეორიული და პრაქტიკული ხასიათის პრობლემების დამუშავებაში. განყოფილების ხელმძღვანელის თაოსნობით, ინიციატივით, ხელმძღვანელობით, ავტორობითა და თანაავტორობით იწერებოდა და ქვეყნდებოდა სტატიები, ბროშურები და მონოგრაფიები და ეს 1978-1992 წლები, ერთ-ერთი ყველაზე ნაყოფიერი და შემოქმედებითი იყო ბატონი თამაზისა და მთლიანად განყოფილების საქმიანობაში. ამ პერიოდში მან დაახლოებით 40 ნაშრომი გამოაქვეყნა, ზემდგომ ორგანოებში კი მისი, მთლიანად ინსტიტუტისა და განყოფილების წევრების აქტიური მონაწილეობით 30-მდე სამეცნიერო ბარათი გაიგზავნა. ამავე პერიოდში – 1989წ მან წარმატებით დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია თემაზე: “წარმოების ინტენსიფიკაცია, როგორც სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დაჩქარების ფაქტორი”.

ბატონი თამაზი უდიდესი ავტორიტეტით სარგებლობდა არა მარტო მეცნიერული უნარით, ნიჭიერებით, ერუდიციითა და ინტელექტით, არამედ პიროვნული ღირსებების გამოც. იგი იყო საოცრად მოკრძალებული, ჩუმი, უპრეტენზიო, მეგობრული და თავაზიანი, საქმიანი, კორექტული და თბილი. თანამშრომლებთან ურთიერთობაში წახალისების გარდა, არასდროს გამოუყენებია სხვა ადმინისტრაციული ღონისძიება. ჩვენი დამოკიდებულებაც ურთიერთპატივისცემასა და ნდობაზე იყო დამყარებული. მისგან არასდროს თქმულა ხმაბლადი, შეურცმყოფელი, ვინმეს ღირსების შემლახველი სიტყვა და არ ჩახშობილა სხვისი აზრი. მე მისგან არასდროს მსმენია ვინმეს აუგად ხსენებაც კი. ახლა მეჩვენება, რომ ზოგჯერ შესაძლოა ზედმეტად მიმნდობიცი იყო, რამდენადაც თვითონ სულიერად სპეტაკს, ვერც კი წარმოედგინა თუ შეიძლებოდა ვინმეს მიერ, ან მიმართ სიბოროტის გამოვლენა. როცა სხვის არასაკადრის საქციელზე რამეს შეიტყობდა, გააკვირვებული იტყოდა ხოლმე – “რას ამბობ კაცო, ამას როგორ იზამდაო”.

ბატონი თამაზი წლების განმავლობაში იყო ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე, ხოლო 1993 წელს იგი გადაყვანილ იქნა საქართველოს ეკონომიკის მინისტრის მოადგილედ. 1995 წელს მუშაობა დაიწყო ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების ს/კ ინსტიტუტის მთავარ მეცნიერთანამშრომლად, შემდეგ დირექტორის მოადგილედ. ამასთან ერთად ეწეოდა დიდ საზოგადოებრივ მუშაობას სექციებში, სამეცნიერო და სამეთვალყურეო საბჭოებსა და კომისიებში, კითხულობდა ლექციებს ეკონომიკური მეცნიერების სხვადასხვა პრობლემურ დისციპლინაში. მას ჰქონდა შესანიშნავი უნარი ურთულესი პრობლემების არსი რამდენიმე სიტყვით გადმოეცა და ყველასთვის გასაგები გაეხადა, იყო ბრწყინვალე რედაქტორი, ლექტორი, ახალგაზრდების საკუთარ მაგალითზე აღმზრდელი და უფროსი მეგობარი, მრავალი დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელი და ა.შ., მაგრამ ბატონი თამაზი უპირველეს ყოვლისა, მეცნიერი იყო ამ სიტყვის საუკეთესო მნიშვნელობით. მას 100-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი აქვს გამოქვეყნებული ეკონომიკური მეცნიერების ურთულეს პრობლემებზე, რომლებშიც დიდი მეცნიერული სიღრმითა და გაქანებით გამოკვლეულია პოლიტიკური ეკონომიის, მტკ, მიკრო და მაკროეკონომიკის ფუნდამენტური საკითხები, რომელთა მარტო ჩამოთვლაც კი ძალზე შორს წაგვიყვანდა და რომელთაგან ზოგიერთი, ავტორის სიცოცხლეშივე, ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად იქცა. თვით ბატონი თამაზი თვლიდა, რომ “ნებისმიერი მეცნიერების განვითარების დონე და მომავალი დიდად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ ვინ ავსებს მას რეალური შინაარსით და როგორია მისი შედეგები”, სწორედ ბატონი თამაზი და მისი მსგავსი ცალკეული გამონაკლისები თავიანთი მეცნიერული საქმიანობითა და კეთილსინდისიერებით, პედაგოგიური და

საზოგადოებრივი მოღვაწეობით ავსებენ ქართულ ეკონომიკურ მეცნიერებას და თავიანთი წვლილი შეაქვთ, როგორც ეკონომიკური მეცნიერების, ისე ზოგადად აზროვნების განვითარებაში, ერის ინტელექტუალური პოტენციალის ამაღლებაში.

ბატონი თამაზი ამასთან ერთად იყო შესანიშნავი შვილი, მეუღლე, მამა, ბაბუა და თავისი ქვეყნის ჭეშმარიტი პატრიოტი. მან ქვეყანას თავის უკეთეს შობილეს მეუღლესთან, მერისთან, ერთად 4 ერთმანეთზე უკეთესი შვილი: მარიკა, კახა, თორნიკე და თეა აღუზარდა. ერთხელ მის კაბინეტში შესულმა, შევეამნინე, რომ ძალზე კარგ ხასიათზე იყო, სახე სიამოვნებისაგან გაცისკროვნებული ჰქონდა, ჩემს შეკითხვაზე – ბატონო თამაზ, ასე რამ გაგახარათ მეტქი, მიპასუხა: “გახარებული ვიქნები, აბა რა იქნება, მე დღეს მეშვიდე შვილიშვილი შემეძინაო”.

პირველი ინფარქტისაგან სიკვდილს მეუღლისა და მთლიანად ოჯახის თავგანწირული მოვლის წყალობით გადაურჩა, მეორედ კი, როცა სახლში ცოტა აღედგებული დაბრუნდა, თავისი საფიცარი ოჯახი ერთი სიტყვითაც არ შეუწუხებია, დაიძინა და ვეღარ გაიღვიძა. 2008 წლის 22 მაისს იგი ჩვენგან სამუდამოდ წავიდა.

ბატონი თამაზის ნათელი ხსოვნა სამუდამოდ დარჩება ინსტიტუტის თანამშრომლების, კოლეგებისა და მეგობრების გულში.

ნანული არევაძე – ეკონომიკის დოქტორი, მაკროეკონომიკის კათედრის გამგე

George Berulava

*Prof., Doctor of Science in Economics,
P. Gugushvili Institute of Economics,
I. Javakhishvili Tbilisi State University*

A COLLECTIVE MODEL OF FEMALE LABOR SUPPLY: EVIDENCE FROM GEORGIA

This paper aims to shed light on the determinants of the female labor supply decisions in Georgia by applying collective labor supply model. In particular, the behavior of females in Georgian households is estimated on the basis of the discrete choice collective labor supply model. The study is performed with the use of Generations and Gender Survey (GGG) dataset. The findings of the study allows us to conclude that restrictions of the collective model are valid for describing female labor supply in Georgia and that the sharing rule is important predictor of female labor supply.

Keywords: Georgia, Collective household models, Female labor supply, Sharing rule, Maximum simulated likelihood.

JEL Code Classifications: D11, D12, J22

1. Introduction

In this paper we study the determinants of female labor supply behavior in Georgia. Generally, female labor supply is very low in the country. According to the National Statistics Office of Georgia, only 47.5 percent of women were employed in 2010¹. For instance, in EU countries this indicator comprised 58.2 percent for the same period².

Despite its importance, there are only few empirical studies of female labor supply in Georgia to the moment. The existing labor market studies: provide understanding of the channels through which economic growth in transition affects labor markets and living standards (Dourglashvili, 1997; Yemtsov, 2001); describe labor market profiles and states such as unemployment, employment, self-employment and labor force participation (Bernabè, 2002); give some knowledge of the factors that influence labor mobility (Bernabè and Stampini, 2008); explore the determinants of household labor supply (Berulava and Chikava, 2012). However, the factors that determine female labor supply behavior in Georgian household, which are important for designing of efficient labor market policies, remain relatively unstudied.

The current paper aims to shed light on this issue by applying collective labor supply model and using cross-section data from Gender and Generation Survey (GGG)³. In particular, we apply the collective framework developed by Vermeulen (2006). This approach allows for identifying the sharing rule and female preferences within Georgian households, and thus it provides better understanding of female’s labor supply behavior. The main contribution of the present study lies in testing applicability of the model to the conditions of transition economy.

¹ <http://www.geostat.ge/index.php?action=0&lang=eng>

² <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do;jsessionid=9ea7d07e30e883b8861594d0485cab10b71fb2e20443.e340aN8Pc3mMc40Lc3aMaNyTah0Qe0?tab=table&plugin=1&pcode=tsiem010&language=en>

³ Generations and Gender Programme. <http://www.ggp-i.org/> (accessed September 30 2011)

The paper proceeds as follows. Section 2 examines existing literature and theoretical framework in the collective household labor supply field of study. On the basis of literature review the research hypothesis is formulated. In section 3 we turn to a discussion of the research methodology, including description of econometric model, variables and estimation techniques. The data set used in the study is discussed in Section 4. The fifth section provides analysis of the study results. The final remarks are presented in section 6.

2. Literature Review and Theoretical Framework

Recent period, the collective approach to household behavior became very popular in economic literature (Apps and Rees, 1988; Chiappori, 1988; Chiappori, 1992; Chiappori, 1997). The collective labor supply model is based on two fundamental assumptions: each member of the household is characterized by specific preferences and decisions result in Pareto-efficient outcomes. These theoretical assumptions provide a sufficient basis for the elaboration of testable hypotheses on household members' labor behavior. A number of empirical tests based on the data from developed countries have proved the advantage of the collective framework over the alternative unitary model in describing household labor supply decisions (Fortin and Lacroix, 1997; Vermeulen, 2002, 2005, 2006; Donni and Moreau, 2007; Blundell et al. 2007; Beninger et al., 2007).

For instance, Fortin and Lacroix (1997) tested simultaneously the unitary and collective household labor supply models within a structural framework. The results of this study reject the income pooling hypothesis of the unitary model and provide support for the collective labor supply model for all age groups with no pre-school children. Similarly, Vermeulen (2005) empirically evaluated two competing labor supply models based on Dutch microdata. According his results the unitary model cannot be rejected for male and female singles, while it is rejected for a sample of couples. Chiappori et al. (2002) extended the collective household model by introducing “distribution factors”: the sex ratio in the marriage market and the rules governing divorce. They find that ‘Pareto-efficiency’ and ‘cross-derivative’ restrictions implied by collective model are not rejected.

However, the specification of the Chiappori et al. (2002) ignores non-participation and corner solutions, and thus restricts the sample of households to couples in which both spouses work. Recently, the problem of non-participants in collective labor supply models has been addressed in a number of studies (Donni, 2003; Vermeulen, 2006; Vermeulen et al, 2006; Blundell et al., 2007; Bloemen, 2010).

In particular, Donni (2003) generalized main assumptions of Chiappori (1988, 1992) model by taking into account participatory decisions and considering nonlinear budget constraints. In this approach the labor supply functions based on virtual wages and non-labor income were used to recover the parameters of the sharing rule. The author employs switching regression to incorporate non-participants into a collective labor supply model. This approach allows for recovering of structural parameters and generates testable restrictions. The empirical application of this model can be found in a number of studies (Bloemen, 2004; Houriezz, 2005). Bloemen (2004) using a panel dataset of a Dutch couples estimated the sharing rule (that reflects the mechanism of the distribution of the household income between spouses) and checked the underlying regularity conditions on individual preferences. Houriezz (2005) estimated collective model of labor supply with female nonparticipation on the population of French couples.

Blundell et al. (2007) identifies and estimates the collective model for female and male labor supply which takes in to account both non-participation and heterogeneity. This model assumes a discrete-choice for the male labor supply according to which men can choose to work a full time or not to participate at all. The authors show how individual preferences and the sharing rule can be recovered from observations of labor supply of each individual.

Another approach to deal with nonparticipation problem in collective labor supply framework is to consider labor supply choice as a discrete one. This approach stems from Van Soest’s (1995) structural labor supply model and incorporates not only nonparticipation issue but taxes and transfers as well. Vermeulen et al. (2006) suggested a methodology for discrete choice labor supply model, which assumes both calibration and econometric estimation techniques in identifying of the individual preferences and the intra-household allocation process. Beninger et al. (2007) estimated this model on German data.

A simplified extension of the above approach represents Vermeulen’s (2006) study of a collective discrete-choice model for female labor supply. This model also incorporates non-participation and non-linear taxation. Using Belgian micro-data and focusing on couples with males in full-time employment, the author econometrically identifies preferences of females and intra-household allocation process. The model assumes that male labor supply is given exogenously. This assumption makes it possible to discard leisure interaction term and to avoid complicated calibration procedure.

In this paper we use the discrete choice collective labor supply model developed by Vermeulen (2006). This approach allows us to solve the non-participation problem in studying collective choices of household labor supply. However, in our model we don’t incorporate taxation.

Following Vermeulen (2006) we consider two kinds of households in our study: single women and couples. The labor supply of men in couples is considered as exogenously determined, so we focus only on female labor supply modeling. In this study we employ Van Soest’s (1995) discrete choice approach to model female labor supply: female chooses among J alternatives for weekly working hours and nonparticipation represents one of the J alternatives. The model assumes egoistic preferences of individuals in couples (Chiappori, 1998). The female preferences for alternative j are represented by the following utility function:

$$U_j^f = V(c_j^f, t_j^f, \mathbf{d}^f) \quad (1)$$

where c_j^f is female’s private consumption of goods and services at alternative j ; t_j^f - is leisure at alternative j ; and $\mathbf{d}^f$ is the vector of demographic variables (highest degree of education in five categories, and presence of child below 6 years old). The budget constraint for single females and females in couple are represented by equations (2) and (3) respectively.

$$c_j^f \leq Y + w_j^f l_j^f \quad (2)$$

$$c_j^f + c_j^m \leq Y + w_j^f l_j^f + w_j^m l_j^m \equiv x \quad (3)$$

where w_j^f and w_j^m are respectively female and male hourly wage rate at alternative j ; l_j^f and l_j^m - female and male labor supply respectively at alternative j ($l_j^{f,m} = T - t_j^{f,m}$), where T - total time endowment available for individual); c_j^f and c_j^m reflect private consumption of goods and services for females and males respectively; Y - household’s non-labor income; and x - total household consumption.

The collective labor supply model is characterized by Pareto-efficient intra-household allocations (Chiappori, 1998; 1992). The collective discrete choice problem with fixed male labor supply and efficient intra-household allocations can be formulated as follows:

$$\begin{aligned} & \max_{c_j^f, t_j^f} V(c_j^f, t_j^f, \mathbf{d}^f) & (4) \\ & \text{subject to} \\ & c_j^f \leq \phi(x, z) \end{aligned}$$

where ϕ is the sharing rule function, which determines the females share in total household income. The sharing rule in turn is determined by $(\mathbf{x})$ - the household non-labor income, individual wages; and by a number of distribution factors (z) - exogenous factors that influence bargaining power within the couples without affecting the budget constraint. In our study we employ earning capacity of women in the household as a distribution factor. This variable is defined as “...the difference between total household consumption, when the female works full-time, and total household consumption, when she does not participate in the labor market” (Vermeulen 2006, p.103). Based on the results of existing studies (Vermeulen, 2006; Stichnoth, 2009) we formulate the main research hypothesis as follows:

H1: The restrictions of the collective labor supply model are valid for describing female labor behavior in Georgia.

Below we discuss the econometric model and data set employed to test this hypothesis.

3. Econometric Model

In this study, to take into account the corner solution we estimate household labor behavior using the approach developed by Vermeulen (2006). This approach, per se, extends the Van Soest’s (1995) unitary discrete-choice model of labor supply to a collective framework. Within this framework the utility that female i get from labor supply choice j can be defined as follows:

$$U_{ij}^f = V^f(c_{ij}^f, t_{ij}^f, \mathbf{d}^f) + \varepsilon_{ij} = \beta_{ll}(\mathbf{d}^f) \times (l_{ij}^f)^2 + \beta_{cl} \times l_{ij}^f c_{ij}^f + \beta_c \times c_{ij}^f + \beta_l(\mathbf{d}^f) \times l_{ij}^f + \varepsilon_{ij}^l \quad (5)$$

where, $l_{ij}^f = T - t_{ij}^f$, and ε_{ij} is the error term that is assumed to be distributed as a type I extreme value random variable. The error term reflects the impact of unobserved factors on the utility that female i get from labor supply choice j .

We employ maximum likelihood estimation of the following conditional logit model to estimate parameters of female utility function.

$$p_{ij}^f = \frac{\exp(U_{ij}^f(V^f))}{\sum_{j=1}^J \exp(U_{ij}^f(V^f))}, j = 0, 1, \dots, J \quad (6)$$

However, to avoid the independence of irrelevant alternatives assumption (IIA), in addition to conditional logit model we also estimate the female labor supply with the random parameters logit model (mixed logit) (Train, 2003):

$$p_{ij}^f = \iint \left(\frac{\exp(\beta_{ll}(\mathbf{d}^f) \times (l_{ij}^f)^2 + \beta_{cl} \times l_{ij}^f c_{ij}^f + \beta_c \times c_{ij}^f + \beta_l(\mathbf{d}^f) \times l_{ij}^f)}{\sum_{k=1}^J \exp(\beta_{ll}(\mathbf{d}^f) \times (l_{ik}^f)^2 + \beta_{cl} \times l_{ik}^f c_{ik}^f + \beta_c \times c_{ik}^f + \beta_l(\mathbf{d}^f) \times l_{ik}^f)} \right) f(\beta_{ll}) f(\beta_l) d(\beta_{ll}) d(\beta_l), j = 0, 1, \dots, J \quad (7)$$

The model (7) is estimated with Maximum Simulated Likelihood with 50 Halton draws. In this model we assume random variation in l_{ij}^f and $(l_{ij}^f)^2$ variables. The individual unobserved heterogeneity is introduced into the model via these variables in the following way:

$$\beta_{ll}(\mathbf{d}_i^f) = \beta_{ll0} + \beta_{ll1}' \mathbf{d}_i^f + v_{lli} \quad (8)$$

and

$$\beta_l(\mathbf{d}_i^f) = \beta_{l0} + \beta_{l1}' \mathbf{d}_i^f + v_{li} \quad (9)$$

The disturbances v_{lli} and v_{li} are assumed to be normally distributed with mean zero and variance covariance matrix Σ :

$$\Sigma = \begin{pmatrix} \sigma_{vll}^2 & \rho \\ \rho & \sigma_{vl}^2 \end{pmatrix} \quad (10)$$

For simplicity of estimation we assume zero correlation among error terms.

Sharing Rule. The important step in estimation of the female collective labor supply model is identification and estimation of the sharing rule. This rule determines the share of total household income x that is allocated to the female in couple. Following Vermeulen (2006) the sharing rule is specified as follows:

$$\phi(x_{ij}, z_i) = (1 + k_1 + k_2 z_i) \times x_{ij} \quad (11)$$

where, k_1 and k_2 are sharing rule parameters to be estimated and z_i is female earning capacity. The sharing rule can vary from zero to one. To distinguish between consumption of single female and female in couples, we add the dummy variable couple – s – to equation (11):

$$c_{ij}^f = (1 + k_1 s_i + k_2 s_i z_i) \times x_{ij} \quad (12)$$

Plugging female consumption equation (12) into the direct utility equation (5) we get the following female direct utility function with observed regressors:

$$U_i^f = \beta_{ll}(\mathbf{d}_i^f) \times (l_{ij}^f)^2 + \beta_{cl} \times l_{ij}^f \times (1 + k_1 s_i + k_2 s_i z_i) \times x_{ij} + \beta_c \times (1 + k_1 s_i + k_2 s_i z_i) \times x_{ij} + \beta_l(\mathbf{d}_i^f) \times l_{ij}^f + \varepsilon_f \quad (13)$$

The discrete choice model allows for identification of the following parameters of the utility function: $\beta_{ll}(\mathbf{d}_i^f), \beta_{cl}, \beta_{cl1}^* = \beta_{cl} k_1, \beta_{cl2}^* = \beta_{cl} k_2, \beta_c, \beta_{c1}^* = \beta_c k_1, \beta_{c2}^* = \beta_c k_2, \beta_l(\mathbf{d}_i^f)$.

Using these estimates the parameters of the sharing rule k_1 and k_2 can be calculated as follows:

$$k_1 = \frac{\beta_{cl1}^*}{\beta_{cl}} = \frac{\beta_{c1}^*}{\beta_c} \quad (14)$$

and

$$k_2 = \frac{\beta_{cl2}^*}{\beta_{cl}} = \frac{\beta_{c2}^*}{\beta_c} \quad (15)$$

Equations (14) and (15) represent testable restrictions of the collective model of female labor supply. The model utilized in this study assumes that coefficients of the variables related to private consumption (β_c and β_{cl}) are identical for female in couples and singles. However, coefficients related to labor supply (β_{ll} and β_l) are allowed to differ.

Wage equation. The following female wage equation is used in this study:

$$\log w_i^f = \eta_i' Z_i + \nu_i, \quad (16)$$

where, η_i' - the vector of parameters; Z_i - vector of observed characteristics that influence the wage rate; ν_i -random error. Following Van Soest’s (1995) approach a selection equation for the labor market state is specified for each individual with the error term that is jointly normally distributed with the error term in wage equation (16). The parameters of selection and wage equations are estimated jointly with maximum likelihood method.

4. Data Description.

Two samples, which comprise female singles and couples, were selected from GGS data set for the discrete choice model estimation. The total sample size is 1,520 observations, of which 588 are female singles and 932 are couples. The sample consists of females of age 22 and 65 (inclusive) who are employed or voluntary unemployed. Self-employed, unemployed who are actively looking for job, students and retired people are excluded from the dataset⁴.

In this study the gross hourly wages are observed only for females who participate in the labor market. The wages for nonparticipant females are estimated with the use of Heckman’s two-step estimation procedure (Green, 2003).

We use five categories for female’s weekly labor supply: zero hours (nonparticipation);]0; 25] hours,]25; 35] hours,]35; 45] hours, and more than 45 hours per week. For each of these categories we assigned corresponding single value: 0; 20; 30; 40; 50. The household net income was calculated for each of these weekly hour choices. Table 1 displays sample descriptive statistics.

Table1. Descriptive statistics for female discrete choice model

Variable	Total	
	Mean	Std.dev
Labor market participation	0.70	0.46
Working hours per week	26.69	22.09
Hourly wage rate (GEL)	1.12	2.03
Non-labor income (GEL)	851.73	2,338.25
Age	42.25	10.93
Presence of child of 6 year and younger	0.23	0.42
Education dummy 1 (primary education)	0.01	0.08
Education dummy 2 (lower secondary education)	0.03	0.16
Education dummy 3 (upper secondary education)	0.19	0.40
Education dummy 4 (post secondary education)	0.28	0.45
Education dummy 5 (tertiary education)	0.49	0.50
Region dummy 1 (East Georgia)	0.28	0.45
Region dummy 2 (West Georgia)	0.36	0.48
Region dummy 3 (Capital)	0.36	0.48
Number of observations	1,520	

According to table 1 almost 70% of the total sample participates in the market. On average female works 27 hours per week and is paid 1.12 GEL per hour. The average non-labor income is 851.73 GEL. Almost fifty percent of the sample has tertiary education and 28% has post-

⁴ Not like in similar studies (Vermeulen, 2006; Stichnoth Holger , 2009) we retain households with children to avoid substantial decrease in the sample size. The dummy variable of the presence of child less than 6 years is introduced to control children effect.

secondary, while only insignificant part of the sample (4%) doesn't finished secondary school at least. Only 23% of the households in the sample have child of 6 years and younger. On average female is of 42 years old and females from capital and West Georgian region slightly dominate over females from East Georgia.

5. Study Results

In this study we applied two techniques to estimate female labor supply model: random parameters (mixed) logit model, which accounts for unobserved heterogeneity of preference parameters and conditional logit model, based on the *i.i.d*⁵ assumption of the error terms. Table 2 reports parameter estimates for mixed and conditional logit models of the female labor supply.

Table 2. Parameter estimates of female labor supply model

Variables	Random Parameters (Mixed) Logit Model	Unconstrained Conditional Logit Model	Conditional Logit Model with Collective Constraints
Dependent variable: Female weekly working hours in five categories			
$(L^f)^2$	.0094*** (.0035)	.0545*** (.0153)	.0608*** (.0136)
$SD_{(L^f)}$	1.01e-06 (.00009)	-	-
$(L^f)^2$ *education dummy2	-.0577*** (.0139)	-.0406*** (.0097)	-.0417*** (.0107)
$(L^f)^2$ *education dummy3	-.0618*** (.0098)	-.0442*** (.0049)	-.0453*** (.0050)
$(L^f)^2$ *education dummy4	-.0673*** (.0101)	-.0485*** (.0046)	-.0489*** (.0046)
$(L^f)^2$ *education dummy5	-.0819*** (.0128)	-.0608*** (.0073)	-.0585*** (.0065)
$(L^f)^2$ * dummy child<6 years old	-.0053 (.0037)	-.0037 (.0034)	-.0037 (.0035)
L^f *Income	-.0019*** (.0007)	-.0017** (.0007)	-.0014** (.0006)
L^f *Income*dummy couple	.0018** (.0008)	.0013* (.0007)	.0014** (.0006)
L^f *Income*dummy couple*earning capacity	-8.79e-07* (4.94e-07)	-6.56e-07 (4.92e-07)	-7.02e-07* (3.73e-07)
Income	.0678** (.0262)	.0581** (.0242)	.0555** (.0223)
Income*dummy couple	-.0773** (.0300)	-.0542** (.0255)	-.0551** (.0255)
Income*dummy couple*earning capacity	.00004** (.000017)	.000027 (.000017)	.000028* (.000015)
L^f	-.2598*** (.0983)	-1.356** (.5292)	-1.442*** (.4951)
$SD_{(L^f)}$	2.97e-06 (.0024)	-	-

⁵ Independent and identically distributed

L^f *education dummy2	2.903*** (.8002)	2.377*** (.6217)	2.469*** (.6539)
L^f *education dummy3	3.181*** (.5142)	2.624*** (.344)	2.707*** (.343)
L^f *education dummy4	3.547*** (.5289)	2.903*** (.3104)	2.959*** (.3089)
L^f *education dummy5	4.469*** (.7430)	3.711*** (.6216)	3.713*** (.4919)
L^f * dummy child<6 years old	.2969 (.2691)	.1969 (.2579)	.1907 (.2564)
Log likelihood	-55.194	-56.248	-56.899
LR Chi-sq. (df)	2.11(2)	4780.19*** (18)	-
Wald Chi-sq.(df)	-	-	202.44***(15)
Pseudo R-sq.	-	0.977	-
AIC	150.387	148.496	143.797
BIC	289.105	273.342	247.836
Number of observations	7,600	7,600	7,600
Note: standard errors in brackets; *** -significant at 1% level; **-significant at 5% level; * - significant at 10% level.			

The mixed logit model was estimated by means of simulated maximum likelihood with 50 Halton series. In this model we assume that parameters of $(L^f)^2$ and L^f are normally distributed. The results of this model estimation displayed in the second column of the table 2, reveal that standard deviations of the random parameters ($(L^f)^2$ and L^f) are not statistically significant. The likelihood ratio test of the standard deviations of the two coefficients cannot reject the null hypotheses that the variances of the both coefficients are equal to zero (p-value 0.990). This implies that the variances of the error terms are constant, and thus the i.i.d assumption of the error terms is not violated. Similarly, conditional logit model cannot be rejected by means of the likelihood ratio test. The test statistic (twice the difference between the log likelihood of the mixed and conditional logit models) of 2.11 is much lower than the critical value of $\chi^2_{0.05}(2)=5.99$ and even $\chi^2_{0.10}(2)=4.61$. Moreover, both the Akaike Information Criterion (AIC) and Schwarz Bayesian Information Criterion (BIC) suggest that conditional logit model is superior to random parameters model. Thus, further we focus on the discussion of the results for conditional logit model.

As the third column of the table 2 shows, most of the coefficients of the conditional logit model have expected signs. The household consumption has a positive impact on the utility function while hours of work negatively influence this function. Both coefficients are statistically significant at 5% level. As for personal characteristics, education dummies are statistically significant in all specifications. This, however, is not the case for presence of child of 6 years and younger variable. The interaction of the income with couple dummy is statistically significant ($p<0.05$) and negative. This result reveals the fact that single women in Georgia value one unit of net income more than women in couple do.

Special interest for this study represent two variables that incorporate the distribution factor (women earning capacity). The coefficients of these variables, related to the sharing rule, have expected signs but they are not statistically significant. However, the restrictions 14 and 15 of the collective model cannot be rejected by the Wald test. The Wald test statistic of the collective restrictions is 0.86 and is substantially lower than critical value. Further, we impose collective restrictions on the female labor supply equation and re-estimated the model. The results of conditional logit model with collective restrictions are displayed in the fourth column of the table. The likelihood-ratio test ($\chi^2(3)=1.3$ with p-value of 0.728) cannot reject collective restrictions imposed on the female labor supply model. Furthermore, imposition of

collective restrictions improved the quality of the model with respect to AIC and BIC criteria. Thus, the data support the **H1** hypothesis on applicability of the collective labor supply model for describing female labor supply in Georgia.

Generally, the parameters of constrained and unconstrained conditional logit models are very similar. However, in the former model the variables, which incorporate distribution factor, became statistically significant at 10% level.

Based on these Maximum Likelihood estimates the coefficients of sharing rule (eq. 12) and their standard errors can be calculated using delta method. The results of this calculation are presented in Table 3.

Table 3. Parameter estimates of the sharing rule

	Coefficient	Standard errors	Lower CI	Upper CI
k1	-0.993*	0.514	-2.002	0.015
k2	0.00051*	0.00026	-0.000011	0.00102
*** -significant at 1% level; **-significant at 5% level; * -significant at 10% level.				

Using the eq.12 we get the following sharing rule for female labor supply in Georgia:

$$\phi(x_{ij}, z_i) = (0.007 + 0.00051 \times z_i) \times x_{ij} \quad (17)$$

According to the sharing rule (17) the share of household net income that female receives for her consumption is positive. However, the sharing rule parameters are significant only at 10% level, and thus generalization of these results to the whole populations must be made with some cautions.

Using sharing rule equation we calculated female average shares in total household income in Georgia. The results of this calculation are displayed in table 4. According to table 4, the average share of female consumption is 38.1% of total household income. On average females in East Georgia and Tbilisi have higher shares than females in West Georgia. Similarly females in urban area have more advantageous position in the distribution of the total household income than female in rural areas.

Table 4. Females shares of total household income by regions and area in Georgia, %

	Capital	East Georgia	West Georgia	Urban Area	Rural Area	Total
Female’s Share in Total Household Income	40.1	40.5	34.9	38.7	35.4	38.3

The comparison of this outcome with the results of related studies (Vermeulen, 2006; Stichnoth 2009) reveals that females share in total household income in Georgia substantially falls behind the corresponding share in developed countries. One explanation of such outcome is that earning capacity of female in Georgia is lower as compared to earning capacity of female in developed countries. Yet another explanation is that in our study we considered both families with and without children, while the other studies focused only on couples without children. The presence of children could considerably reduce female’s share in total consumption.

6. Conclusion

In this study we estimate a collective model of female labor supply with non-participation. This discrete choice model was developed by Vermeulen (2006). In this model the sharing rule and female preferences are identified by assuming that some preference parameters (consumption)

of single females and females in couples are identical but some parameters (labor supply) are allowed to vary. The main contribution of the current study is application of the model to the conditions of transition economy. In particular we tested whether this model is applicable in Georgian labor market context and studied resource allocation patterns within Georgian household.

Generally, we find support of the research hypothesis **H1** that restrictions of the collective model are valid for describing female labor supply in Georgia. The results of the study reveal that the sharing rule is important predictor of female labor supply. We found that in Georgian household, women receive less than 40% of total income. This figure is much lower than one found in other studies. This fact can be explained by relatively small earning capacity and as sequence by a weak position of women in Georgian household as compared to the same variables in developed countries. Yet inclusion of household with children in our study could potentially distort received results. On the whole, women who live in capital, Eastern Georgia and urban areas have relatively stronger positions within a household.

In this study we considered males labor supply as given exogenously. We think that further research should take into account both male and females labor supply decisions in the collective discrete choice framework.

References

1. Apps, P. and Rees R. (1988). “Taxation and the household.” *Journal of Public Economics*. 35(3), 355–369
2. Beninger, D., Laisney, F., and Beblo M. (2007). “Welfare analysis of a tax reform for Germany: a comparison of the unitary and collective models of household labour supply.” *Journal of Political Economy*. 20, 869–893
3. Bernabè S. (2002). *A Profile of Labour Market in Georgia*. Report, State Department Statistics of Georgia, UNDP, ILO. Tbilisi.
4. Bernabè S. and Stampini M. (2008). “Labour mobility during transition: Evidence from Georgia.” LICOS Discussion Papers № 206.
5. Berulava G. and Chikava G. (2012). “The Determinants of Household Labour Supply in Georgia, France and Romania: A Comparative Study.” *Eurasian Journal of Business and Economics*, Vol. 5(9), 2012, pp. 141-164.
6. Bloemen H. (2004). “An empirical model of collective household labour supply with nonparticipation.” *Tinbergen Institute Discussion Paper*. TI 2004-010/3, VU University of Amsterdam, and Tinbergen Institute.
7. Bloemen H. (2010). “Income taxation in an empirical collective household labour supply model with discrete hours.” *Tinbergen Institute Discussion Paper*, TI 2010-010/3, VU University of Amsterdam, and Tinbergen Institute.
8. Blundell, R., Chiappori P.-A., Magnac, T. and Meghir C. (2007). “Collective labour supply: heterogeneity and nonparticipation.” *Review of Economic Studies*. 74, 417-455.
9. Chiappori, P-A. (1988). “Rational household labor supply.” *Econometrica*. 56, 63-89.
10. Chiappori, P-A. (1992). “Collective labor supply and welfare.” *Journal of Political Economy*. 100, 437-67.
11. Chiappori, P-A. (1997). “Introducing household production in collective models of labor supply.” *Journal of Political Economy*. 105,191–209
12. Chiappori, P-A. ,Fortin, B. and Lacroix, G. (2002). “Marriage market, divorce legislation, and household labor supply.” *Journal of Political Economy*. 10(1), 37-72.
13. Donni, O. (2003). “Collective household labor supply: non-participation and income taxation.” *Journal of Public Economics*. 87, 1179–1198
14. Donni, O. and Moreau N. (2007). “Collective labor supply: A single-equation model and some evidence from French data.” *The Journal of Human Resources*. XLII, 214-246.

15. Dourglshvili, N. (1997). *Social Change and the Georgia Family*. UNDP Discussion Paper Series. Tbilisi, UNDP.
16. Fortin, B. and Lacroix, G. (1997). “A test of neoclassical and collective models of household labor supply.” *Economic Journal*. 107, 933-955.
17. Green, H.W. (2003). *Econometric analysis*. 5-th ed. (New Jersey: Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs).
18. Hourriez, J.-M. H. (2005). “Estimation of a collective model household of labour Supply with female nonparticipation.” Unpublished Working paper, CREST-INSEE, Malakoff.
19. Stichnoth H. (2009). “A collective model of female labour supply: Evidence form East and West German women,” ZEW Manheim and Paris School of Economics, December 15. Available at http://www.diw.de/documents/dokumentenarchiv/17/diw_01.c.354593.de/soep2010_abst_stichnoth.pdf
20. Train, K.E. (2003). *Discrete Choice Methods with Simulation*. Cambridge: Cambridge University Press.
21. Van Soest, A. (1995). “Structural models of family labor supply: A discrete choice approach,” *Journal of Human Resources*. 30(1), 63—88.
22. Vermeulen F. (2002). “Collective household models: principles and main results.” *Journal of Economic Surveys*. 16, 533–564
23. Vermeulen F., O. Bargain, M. Beblo, D. Beninger, R. Blundell, R. Carrasco, M.C. Chiuri, F. Laisney, V. Lechene, N. Moreau, M. Myck, and J. Ruiz-Castillo (2006). “Collective models of household labour supply with non-convex budget sets and non-participation: A calibration approach.” *Review of Economics of the Household*. 4,113-127.
24. Vermeulen, F. (2005). “And the winner is ... an empirical evaluation of unitary and collective labour supply models.” *Empirical Economics*. 30, 711–734.
25. Vermeulen, F. (2006). “A collective model for female labour with non-participation and taxation.” *Journal of Population Economics*. 19, 99–118.
26. Yemtsov R. (2001). “Labor markets, inequality and poverty in Georgia.” IZA Discussion Paper, No. 251, January.

Кураташвили Альфред

Доктор экономических наук, профессор

РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ОРИЕНТАЦИИ – НЕОБХОДИМАЯ ОСНОВА ЭФФЕКТИВНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Решение проблемы политической ориентации является необходимой основой эффективного государственного управления.

Притом, с учетом экономической нацеленности политической ориентации в современном развитом и развивающемся капиталистическом мире, важнейшей проблемой эффективного государственного управления является именно проблема политической ориентации, то есть является проблема: в каком направлении следует идти?!

Считаю необходимым особо обратить внимание на то, что в нынешнем так называемом цивилизованном мире, как известно, принято считать, что следует идти по пути строительства «рыночной экономики» и «демократии», хотя подобные взгляды трудно назвать цивилизованными взглядами, ибо цивилизованность, по моему глубокому убеждению, это Верховенство интересов Человека в обществе и в государстве, а не господство рынка, денег, прибыли, капитала над человеком (?!).

В частности, что касается «рыночной экономики», то считаю необходимым особо отметить, что я всю свою сознательную жизнь был и являюсь сторонником эффективного использования рыночных отношений, но при этом я был и являюсь сторонником эффективного использования рыночных отношений лишь в интересах народа.

Исходя из вышеотмеченного, я всегда был, являюсь и всегда буду ярким противником господства рынка над человеком – противником господства рынка над народом.

В связи с проблемой рынка – в связи с проблемой «перехода к рыночной экономике» – здесь возникает вопрос: что же в действительности подразумевается под так называемой «рыночной экономикой»?!

Под «рыночной экономикой» (если исходить из нынешних – реально имеющих место – жизненных процессов) фактически подразумевается рыночное общество, где купле-продаже подлежит все и вся.

Под «рыночной экономикой» подразумевается господство рынка, денег, капитала над человеком, а должно быть наоборот – должно быть господство интересов человека, должно быть господство интересов народа над рынком, должно быть верховенство интересов народа в обществе и в государстве.

И вообще, ведь рыночная экономика – это экономика, а не название общественно-государственного строя.

Однако капитализм в соответствии с его сущностной природой (подразумевается, прежде всего, в особенности классический капитализм) все сводит к экономике, все сводит к экономической цели – к прибыли, к капиталу.

И хотя прибыль действительно необходима, но с точки зрения интересов народа, по моему глубокому убеждению, она необходима лишь как средство реализации социальной цели, а не как самоцель.

Следовательно, под «рыночной экономикой» фактически подразумевается и понимается всеобщий характер рыночных отношений – подразумевается и

понимается господство рынка, прибыли, денег, капитала в обществе и в государстве, свойственное капитализму.

Таким образом, под «рыночной экономикой» фактически понимается капитализм, а под «переходом к рыночной экономике» – понимается переход к капитализму, ибо в противном случае бессмысленно говорить о «переходе к рыночной экономике», так как везде существуют рыночные отношения, но всеобщий характер рыночных отношений, господство рынка, прибыли, денег, капитала над человеком, свойственны именно капитализму.

Ведь без рыночных отношений не может функционировать ни одна общественно-государственная система, но так называемая «рыночная экономика» – это именно капитализм, хотя экономика вообще подразумевает существование рыночных отношений в любом обществе и государстве.

Что касается так называемой «демократии», то считаю принципиально важным обратить внимание на ошибочность утверждения того, что будто бы «демократия» существует при капитализме, и что будто бы капитализм и так называемая «демократия» – неразделимы (?!).

Ошибочность и абсурдность такого утверждения логически вытекает из того, что, во-первых, капитализм – власть денег, и «демократия» – власть народа, явно несовместимы.

И, во-вторых, «демократия» – явная бессмыслица, ибо она вообще неосуществима.

Притом, необходимо отметить, что если капитализм не представляет собой власть денег, и если функционирование капитализма подчинено интересам народа, с *эффективным использованием при этом как рыночных, так и нерыночных механизмов*, то это уже не капитализм и он не должен называться капитализмом.

Считаю необходимым отметить также, что **в принципе я вовсе не против тех ценностей, тех форм и методов управления, которые ошибочно принято называть «демократическими», а даже наоборот, но лишь в том случае, если они служат реализации социальной цели – реализации интересов народа.**

Однако, еще и еще раз повторюсь, что «демократия» – власть народа, как таковая, вообще неосуществима, ибо народ не может иметь власть над самим народом, народ не может управлять народом, а потому лишено всякого смысла даже использование термина «демократия».

Следовательно, необходимо вообще отказаться от использования в науке и в политике пустого и бессмысленного термина – «демократия», а также от производных из нее терминов – «демократический» и т. д.

Истина, как отмечал еще Гегель, всегда конкретна [1, с. 138].

Поэтому, если в обществе и в государстве есть власть, то это не власть народа, это не так называемая «демократия», а это всегда власть над людьми, это власть над народом, ибо не может быть власти народа, так как абстрактной власти быть не может.

Таким образом, когда говорят о «демократии», то либо используют этот, идущий из глубины веков термин – по инерции, *не задумываясь при этом об истинной сущности этого термина*, либо употребляют его для того, чтобы «пудрить мозги народу», фактически называя народ верховной властью в государстве (?!), что, *по моему глубокому убеждению*, фактически является не показателем власти народа, а насмешкой над народом, *несмотря на то, что об этом, видимо, не задумываются ученые и политики, использующие термин – «демократия» (?!).*

В связи с так называемой «демократией» считаю необходимым обратить здесь внимание на то, что еще *Аристотель* в своей знаменитой классификации государственных режимов использовал термин «демократия» – как *власть всех, т.*

е., по Аристотелю, «демократия» – это режим: «когда верховная власть принадлежит всем» [2, с. 856-857].

Притом он это сделал на основе изучения древнегреческих полисов и на их примере.

Получается, таким образом, что в рабовладельческом строе будто бы была «демократия» (?!).

Но если бы «демократия» – власть народа – вообще даже и была бы возможна, что является полной бессмыслицей, то, даже в таком случае, рабы, *естественно*, не могли бы иметь власть, а значит и в этом случае – «демократия» – *власть народа* – все равно была бы невозможна и неосуществима.

И в этом смысле, т. е. **если поработенные народы не считать (и, вообще, если народы не считать) людьми, то и ныне можно «утверждать», что будто бы возможна так называемая «демократия» (?!).**

Думается, что дальнейшие комментарии здесь излишни!?

Следует также отметить, что если под «демократией» понимается **власть народа, будто бы осуществляемая через представителей народа, через делегирование народом своих прав отдельным лицам или группе лиц, то в действительности это не «демократия» – это не власть народа, а власть представителей народа** – власть избранников народа, которые (т. е. «избранники народа»), к сожалению, после прихода к власти могут действовать даже против интересов избравшего их народа.

Таким образом, **власть представителей народа, независимо от того, чьим интересам они служат, неправомерно отождествлять с властью народа, ибо власть представителей народа – это не «демократия», т. е. власть представителей народа – это не есть власть народа, а в любом случае – это власть именно представителей народа, это власть государственной власти, это, как я ее называю, Кратократия – это власть власти, а не так называемая «демократия» – это не власть народа, так как представители народа – это не есть весь народ.**

Что касается так называемых «демократических» выборов, то выборы, например, Президента Государства, парламентские выборы и т. д., обязательно должны быть справедливыми, но не могут они быть «демократическими», и поэтому не должны они называться таковыми, так как сам факт проведения этих выборов является еще одним доказательством неосуществимости так называемой «демократии», ибо если бы могла существовать, и если бы существовала «демократия», т. е. если бы существовала власть народа, то тогда было бы бессмыслицей, чтобы народ, *будто бы сам владеющий верховной властью в государстве*, избирал государственную власть.

Следовательно, так называемая «демократия» – это обман и самообман народа, или заблуждение тех, кто бессмысленно верит в существование так называемой «демократии», и кто, не задумываясь над истинным содержанием данного термина – бессмысленно повторяет этот термин.

Поэтому, логично и правомерно говорить не о власти народа – не о так называемой «демократии», означающей власть народа – означающей владение верховной власти народом, **а необходимо утверждать справедливость и власть интересов человека на основе теории верховенства интересов народа** [3].

Именно на основе теории верховенство интересов народа может осуществляться власть интересов народа, может осуществляться реализация интересов народа – в разных формах, **ибо в соответствии с Философией цели и Философией социальной цели** [4], *по моему глубокому убеждению, важна сама по себе не форма организации общества и государства, а цель, которой служит общество и государство.*

Исходя из вышеизложенного, логически следует, что **глубоко ошибочно** двигаться к капитализму, тем более – к грабительскому капитализму, ибо это не движение вперед, а контрреволюционный бросок назад – в пропасть, в болото, тем более, что сам капитализм спас себя бегством от классического капитализма.

Что касается социализма, то, *как известно*, теоретически существовал утопический, т. е. неосуществимый социализм.

Затем опять-таки теоретически существовал не менее утопический – марксистский, так называемый «научный социализм», который был не меньшей утопией потому, что подразумевал уничтожение частной собственности, рынка, обмена продуктов труда и т. д.

После этого под руководством И. В. Сталина был построен, *как я его называю*, Сталинский Административный социализм, который фактически признавал возможность наличия рыночных отношений и при социализме, ибо в Сталинской Конституции 1936 года была зафиксирована победа основ социализма.

Таким образом, Сталинский Административный социализм не являлся социализмом в марксистско-ленинском и вообще в известном до того – традиционном – понимании социализма, хотя бы уже потому, что в условиях Сталинского Административного социализма допускались и существовали рыночные отношения.

Затем – *после смерти И.В. Сталина* – Сталинский Административный социализм деформировался, извратился, перерос в псевдосоциализм, а потом и вовсе развалился.

Исходя из всего вышеизложенного, приходим к логическому выводу о том, что капитализм – *классический капитализм* – это пройденный этап и вчерашний день даже для развитых стран Запада.

Поэтому движение постсоветских государств назад к капитализму – **глубоко ошибочно**.

Что касается традиционно понимаемого социализма, то это, *как уже отмечалось*, утопия, а потому идти к нему тоже бесперспективно.

Следовательно, исходя из интересов народа, необходимо идти не по пути капитализма или социализма, *а необходимо идти* по кардинально новому пути – по пути построения Истинно человеческого общества и Истинно человеческого государства, теоретические основы построения и функционирования которых созданы мной еще в начале 70-х годов XX века, и которые призваны служить интересам каждого человека – интересам народа, служить социальной цели, для реализации которой, *как я отмечал еще в 1980 году*, все пути, формы и методы оправданы, если они при этом исключают антисоциальные, антигуманные, антинравственные явления [5, с. 93].

Таким образом, истинно человеческое общество и истинно человеческое государство отличается (*будет отличаться*) от всех других политических систем своей социальной – *гуманносоциальной* – целевой направленностью, исключающей при ее реализации антисоциальные, антигуманные, антинравственные явления.

Именно **социально нацеленная политическая ориентация** – ориентация на построение и функционирование истинно человеческого общества и истинно человеческого государства является **необходимой основой эффективного государственного управления**.

Использованная литература

1. Гегель. Энциклопедия философских наук. Т. I. Наука логики. М.: «Мысль», 1974.
2. Арон Раймон. «Демократия и тоталитаризм». Мухаев В. Т. Хрестоматия по теории государства и права, политологии, истории политических и правовых учений. – М.: «Издательство ПРИОР», 2000.
3. Кураташвили Альфред А. Теория верховенства интересов народа. *Принципиально новое научное направление и системообразующая теория управленческого права, правовой системы истинно человеческого общества и социально-экономических наук в целом* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003.
4. Кураташвили Альфред А. Философия социальной цели. *Принципиально новое научное направление – исходная теоретическая основа формирования и функционирования истинно человеческого общества и государства* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003.
5. Кураташвили Альфред А. Философско-политэкономические миниатюры. Материалы республиканской научной конференции: «Актуальные проблемы теории» (15-16 мая 1980 г.). Тбилиси: «Мецниереба», 1980.

Kuratashvili Alfred
Doctor of Economic Sciences, Professor

SOLUTION OF THE PROBLEM OF POLITICAL ORIENTATION – THE NECESSARY BASIS OF EFFECTIVE STATE MANAGEMENT

Summary

In scientific work the solution of the problem of political orientation is considered as a necessary basis of state management.

ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ И ПРАВОВОЙ ФАКТОР

Эффективное использование правового фактора в процессе государственного управления имеет особое значение, ибо, в противном случае, решение проблем управления государством не представляется возможным.

Следовательно, необходимость и важность исследования и решения проблем государственного управления с эффективным использованием правового фактора, *по моему убеждению*, не подлежит сомнению.

Таким образом, исследование проблем государственного управления во взаимосвязи с проблемой использования правового фактора имеет принципиальное значение, ибо именно от государственного управления во многом зависит эффективное функционирование общества и государства.

Заслуживает особого внимания то, что глобальный кризис начала XXI века, а затем уже и кризис во всех сферах жизни общества и государства резко обострил решение проблем, связанных с эффективностью государственного управления, ибо, *как отмечает профессор Альфред Кураташвили*, «Мировому экономическому кризису начала XXI века предшествовал кризис в Политическом менеджменте развитых капиталистических государств мира.

Притом, Мировой экономический кризис вызван кризисом в Политическом менеджменте развитых капиталистических государств мира потому, что не только экономика вообще, которая немислима без рыночных отношений, без обмена продуктов труда и т. д., но даже так называемая «рыночная экономика», в которой регулирующую роль в основном играют рыночные механизмы, все-таки управляется – должна управляться – политикой.

Поэтому и ответственность за Мировой экономический кризис лежит, *прежде всего*, на Политическом менеджменте этих государств...» [1, с. 50].

Следовательно, еще раз подтверждается, что без эффективного государственного управления решение социально-экономических проблем в обществе и в государстве действительно не представляется возможным.

Необходимо обратить также внимание на то, что даже в бескризисных условиях формирование и эффективное функционирование социально ориентированной рыночной экономики и защита конституционных прав человека, весьма сложная проблема, так как движущая цель рыночной экономики – это стремление к получению максимальной прибыли, а социальная ориентация рыночной экономики подразумевает ориентацию на реализацию интересов народа, которая не может быть осуществлена без соответствующего государственного управления.

Таким образом, исследование проблем государственного управления и в связи с этим раскрытие проблем социально ориентированной рыночной экономики, ее сущностной природы, а также определение принципиального отличия социально ориентированной рыночно-экономической системы от традиционно понимаемой рыночной экономики имеет особое значение для эффективного государственного управления, для эффективного функционирования общества и государства в условиях всеобщего характера рыночных отношений.

Важно отметить, что, *во-первых*, хотя сущность социально ориентированной рыночной экономики в определенной степени подразумевает – включает в себя – и сущность традиционно понимаемой рыночной экономики, но, вместе с тем, социально ориентированная рыночная экономика характеризуется качественно новой сущностью,

что обусловлено социальной ориентацией рыночной экономики, т.е. ее направленностью на реализацию интересов народа, и, *во-вторых*, специфические черты социально ориентированной рыночной экономики характеризуются качественно отличительными от основных черт рыночной экономики особенностями.

Кроме того, заслуживает внимания то обстоятельство, что социально ориентированная рыночная экономика отличается как от командно-административной экономики, так и от свободной рыночной экономики еще и тем, что социально ориентированная рыночная экономика подразумевает, *с одной стороны*, необходимость использования разнообразных форм рыночной организации и регулирующей роли использования рыночных механизмов, и, *с другой стороны*, подразумевает необходимость правового и организационного вмешательства государства (с максимальным сохранением возможной свободы предпринимателей) для повышения эффективности рыночной экономики и для ее социальной ориентации [2, с. 6].

Следовательно, если рыночная экономика – это экономика, цель которой – получение максимальной прибыли с использованием отмеченных многообразных форм и средств, что является определяющим критерием сущности рыночной экономики, то социально ориентированная рыночная экономика – это экономика, сущность которой определяется параллельно с ее, как рыночной экономики, стремлением к прибыли, ориентацией на решение социальных проблем [3].

Таким образом, сущность социально ориентированной рыночной экономики заключается в функционировании такой рыночной экономики, для которой характерно одновременно стремление к получению прибыли и социальная ориентация.

Итак, экономическая цель социально ориентированной рыночной экономики, и в то же время социальная ориентация экономики представляют собой сущность социально ориентированной рыночной экономики и ее специфические черты.

Необходимо особо отметить, что в термине «рыночная экономика» подразумевается, *с одной стороны*, экономика, цель которой получение максимальной прибыли и, *с другой стороны*, экономика, для которой характерно существование полной свободы субъектов экономических отношений, плюрализм форм собственности, многообразность видов предпринимательской деятельности и организационно-правовых форм, которые имеют равные возможности развития.

Рыночная экономика – это экономика, управление которой в основном осуществляется под влиянием сил спроса и предложения на рынке, в условиях ограниченности роли государства в экономике. «Рыночная экономика, – *говоря словами Р. Нуриева*, – характеризуется как система, которая основана на частной собственности, на свободе выбора и конкуренции. Она основывается на частном интересе, ограничивает роль правительства» [4, с. 60].

Здесь, *по моему мнению*, необходимо уточнить только то, что хотя, как известно, рыночная экономика, т. е. экономика, в регулировании которой решающая роль принадлежит рынку, в основном основана на частной собственности, однако реально она основывается на плюрализме форм собственности в условиях правового равноправия этих форм.

Следовательно, в термине «рыночная экономика», *по моему глубокому убеждению*, должно подразумеваться, *с одной стороны*, экономика, нацеленная на получение максимальной прибыли, с использованием многообразных форм ее рыночной организации, а, *с другой стороны*, – экономика, в которой главная роль придается рыночным механизмам.

Таким образом, рыночная экономика – это экономика, нацеленная на максимизацию получения прибыли с решающей регулирующей ролью в ней рыночных механизмов.

В связи с содержанием перехода к рыночной экономике обращает на себя внимание мысль о том, что «эти концепции (концепции перехода к рыночной экономике – Анз. К.) достаточно узко, не в соответствии с реальными задачами перехода, ориентируют практику реформирования на движение именно (и только) к капитализму (поскольку общество от «социализма» уходит)» [5, с. 37].

Следовательно, хотя рыночная экономика существовала и ранее, но в современном понимании под рыночной экономикой подразумевается (должна подразумеваться) экономика регулируемая рынком, т. е. подразумевается экономика, которую регулирует рынок, в отличие от экономики советского типа, когда регулирование экономики происходило централизованным планом и командно-административными методами, т. е. той системой, которую Людвиг Эрхард назвал принудительно направляемым хозяйством [6, с. V].

Исходя из вышеотмеченного, **рыночная экономика**, в том понимании, которое реально подразумевается в данном термине в современных условиях, *по моему убеждению, должна называться экономикой, регулируемой преимущественно рынком.*

Что касается социально ориентированной рыночной экономики, то она подразумевает, *с одной стороны*, необходимость использования многообразных форм рыночной организации и регулирующей роли рыночных механизмов и, *с другой стороны*, необходимость правового и организационного вмешательства государства при максимальном сохранении возможной свободы предпринимателей.

Таким образом, **если рыночная экономика** – это «экономика, в которой существует полная свобода субъектов экономических отношений, развиты товарно-денежные отношения, все формы собственности и виды предпринимательства имеют равные возможности для развития, а роль государства в экономике ограничена» [7, с. 530], и, что самое главное, **если рыночная экономика – это экономика, цель которой получение максимальной прибыли** с использованием отмеченных многообразных форм и средств, **что является определяющим критерием сущности рыночной экономики, то социально ориентированная рыночная экономика – это экономика, сущность которой определяется параллельно с ее, как рыночной экономики, стремлением к прибыли, также ориентацией на решение социальных проблем, более точно же – социальной ориентацией.**

Отсюда логически следует, что **сущность социально ориентированной рыночной экономики заключается в функционировании такой рыночной экономики, для которой характерно одновременно стремление к получению максимальной прибыли и социальная ориентация** [8, с. 37-40].

Поэтому **эффективное государственное управление с использованием правового фактора имеет принципиальное значение, ибо без этого преодоление противоречий социально ориентированной рыночной экономики не представляется возможным.**

Следовательно, с учетом сущностной природы социально ориентированной рыночной экономики **становится необходимым усиление роли государственного управления с эффективным использованием правового фактора, ибо без этого невозможно эффективное функционирование рыночно-экономической системы, нацеленной не только на получение возможно большей прибыли, но одновременно и на ее социальную ориентацию.**

Использованная литература

1. **Кураташвили Альфред А.** Глубинные причины возникновения глобальных кризисов и теоретические основы их предотвращения. *Проблема ориентации общества и государства. Материалы Международной научной конференции, посвященной творческой деятельности профессора Альфреда Кураташвили* (15.11.2011). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2011.
2. **Кураташвили Анзор А.** Рыночная экономика и правовой фактор. BULLETIN "Medicine, Science, Innovation and Business New" ("Новости медицины, науки, инновации и бизнеса – голос профессионалов и бизнесменов США, СНГ и других стран мира"). Volume 6, Number 7 (57), July, 1999. New York, USA.
3. **Кураташвили Анзор А.** Социально ориентированная рыночная экономика и влияние правового фактора на ее эффективное функционирование (монография на грузинском языке). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2008.
4. **Нуреев Р. М.** Курс микроэкономики. Учебник для вузов. – 2-е изд. изм. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М), 2001.
5. Курс переходной экономики: Учебник для вузов / Под ред. акад. Л. И. Абалкина – М.: ЗАО "Финстатинформ", 1997.
6. **Эрхард Л.** Благополучие для всех. – М.: Начала - Пресс, 1991.
7. Экономическая теория / Под ред. А. И. Добрынина, Л. С. Тарасевича: Учебник для вузов. 3-е издание. – СПб: Изд. СПбГУЭФ, Изд. "Питер Ком", 1999.
8. **Кураташвили Анзор А.** Рыночная экономика и проблема ее социальной ориентации. *Проблемы теории и истории культуры. Научные доклады и сообщения секции теории культуры Дома ученых имени М.Горького Российской Академии Наук.* Выпуск I. Санкт-Петербург, 2008.

Kuratashvili Anzor
Academic Doctor of Economics

PROBLEMS OF STATE MANAGEMENT AND LEGAL FACTOR

Summary

In scientific work problems of state management are considered, and also the necessity and importance of effective use of a legal factor for their decision.

შორენა კახიძე

*ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი,
ასოცირებული პროფესორი*

პროგრამული ბიუჯეტი და მისი მნიშვნელობა

პროგრამული ბიუჯეტის დანერგვა საქართველოში საჯარო ფინანსების მართვის სფეროში მიმდინარე რეფორმის შემადგენელი ნაწილია.

როგორც სხვადასხვა ქვეყნების გამოცდილებამ აჩვენა, პროგრამული ბიუჯეტი წარმოადგენს საკმაოდ პროგრესულ სისტემას, რაც მანამდე არსებულისგან განსხვავებით, გულისხმობს წლიური ბიუჯეტით გათვალისწინებული ასიგნებების წარმოჩენას პროგრამულ ჭრილში, რომელთაგან თითოეული მათგანი ემსახურება ამა თუ იმ პრიორიტეტის განხორციელებას; აქვს განხორციელების სავარაუდო პერიოდი; ჰყავს განმახორციელებელი ორგანო; წინასწარ განსაზღვრულია სავარაუდო მოსალოდნელი შედეგები და ამ შედეგების შეფასების ინდიკატორები.

აღნიშნული მიდგომა კი ხელს უწყობს ბიუჯეტის დანახარჯების ეფექტურობისა და გამჭვირვალობის გაზრდას, რაც, თავის მხრივ, საჯარო ფინანსების რეფორმის ერთ-ერთი უმთავრესი პრიორიტეტი და მიზანია, ვინაიდან მისი დანერგვის შემთხვევაში ნათელი ხდება საშუალოვადიან პერიოდში რა დაფინანსებაა საჭირო კონკრეტული პროგრამის განსახორციელებლად და რა შედეგს უნდა ველოდოთ მისგან.

პროგრამაზე დაფუძნებულ ბიუჯეტირებას დიდი ისტორია გააჩნია: 1960-იან წლებში აშშ-ში შემუშავებული პროგრამის ბიუჯეტირების ტექნიკა ბევრ სხვა ქვეყანაში გავრცელდა, 1980-იან და 1990-იან წლებში გაერთიანებულ სამეფოში, ახალ ზელანდიაში, ავსტრალიაში, კანადასა და ეკონომიკური განვითარების და თანამშრომლობის ორგანიზაციის (OECD) სხვადასხვა ქვეყანაში შესრულებაზე ორიენტირებული ბიუჯეტირების ერთგვარი ფორმა შეიმუშავეს; ახლო წარსულში ადგილი ჰქონდა დიდ ინტერესს და საქმიანობას ამ სფეროში აღმოსავლეთ ევროპაში, ლათინურ ამერიკაში, აზიასა და აფრიკის რეგიონში.

როგორც საერთაშორისო გამოცდილებამ აჩვენა, არ არსებობს პროგრამული ბიუჯეტის ერთი განმარტება, ან მისი ერთიანი ფორმატი. არ არსებობს საერთაშორისო სტანდარტი, რომლის მიხედვითაც შესაძლებელი იქნებოდა პროგრამული ბიუჯეტის სტრუქტურისა და ფორმატის აწყობა. ყველა ქვეყანა საკუთარი სპეციფიკიდან გამომდინარე ირჩევს გზას, თუ როგორ შეიძლება მოხდეს ტრადიციული ორგანიზაციული სტრუქტურის მქონე ბიუჯეტის პროგრამულ ფორმატში გადაწყობა. ყველა ქვეყანაში განსხვავებულია ინფორმაციის მოცულობა და შინაარსი, რაც წარმოდგენილია პროგრამული ბიუჯეტით, ეს ეხება თავად პროგრამის აღწერას, მის შუალედურ და საბოლოო შედეგებს, შესრულების შეფასების ინდიკატორებს და პროგრამების განსახორციელებლად გამოყოფილი ასიგნებების წარმოდგენის საკითხებს.

პროგრამაზე დაფუძნებულ ბიუჯეტირებაზე გადასვლისათვის მნიშვნელოვანია საშუალოვადიანი დაგეგმვისა და ბიუჯეტირების სისტემის დანერგვა; ხარჯებზე ფოკუსირების ნაცვლად პოლიტიკასა და პრიორიტეტებზე ფოკუსირებული შესრულების მაჩვენებლების სისტემის დანერგვა; თითოეული პროგრამისთვის ქვეპროგრამების/ღონისძიებების დაგეგმვა; ინდიკატორების შემუშავება.

სწორედ პროგრამულ დაბიუჯეტირებაზე გადასვლა იძლევა საშუალებას ზუსტად და კონკრეტულად ვიციოდეთ, თუ უშუალოდ რა შედეგებია მოსალოდნელი ცალკეული პროგრამების განხორციელების შედეგად და რა შეფასების ინდიკატორები იქნება მათ მიმართ გამოყენებული, რაც თავის მხრივ იძლევა

საშუალებას სწორად და რაციონალურად მოხდეს საბიუჯეტო სახსრების განაწილება და შემდგომში მათზე კონტროლი, შეფასდეს ქვეყნის განვითარების შესაბამისი მიმართულებების განხორციელების პერსპექტივები.

ყველანი ვთანხმდებით იმაზე, რომ ეს არ არის მარტივი პროცესი, სხვა ქვეყნების მაგალითების გაცნობა ცხადყოფს, რომ ეს საკმაოდ რთული, შრომატევადი და დროში გაწევილია, მაგრამ აუცილებელი იყო საქართველოს გადაედგა სერიოზული ნაბიჯები ამ მიმართულებით და გაეკეთებინა მკაფიო განაცხადი იმისა, რომ საჯარო ფინანსების მართვის სფეროში განხორციელებული რეფორმებით ჩვენ მივისწრაფვით, ჩვენი საბიუჯეტო სისტემა იყოს მეტად ეფექტური, შედეგებზე ორიენტირებული, რაციონალური და რაც მთავარია, გამჭვირვადე, რათა საზოგადოების თითოეულ წევრს ჰქონდეს შესაძლებლობა იმისა, რომ გაეცნოს, უშუალოდ რა პრიორიტეტები აქვს ქვეყანას და რა პროგრამების, პროექტებისა თუ ღონისძიებების განხორციელების საფუძველზე იქნება მიღწეული ყველა დასახული მიზანი.

რა გეგმონდა პროგრამულ ბიუჯეტამდე? წლიური ბიუჯეტი დაგეგმილი ორგანიზაციულ ჭრილში, რომელიც არ იძლეოდა ამომწურავ ინფორმაციას განსახორციელებელი პროგრამების და მისი შესაბამისი ქვეპროგრამებისა თუ ღონისძიებების განხორციელების შედეგად მოსალოდნელი შედეგების შესახებ; ფოკუსირება ხარჯებზე; საშუალოვადიან პრიორიტეტებსა და წლიური ბიუჯეტით გათვალისწინებულ ღონისძიებებს შორის კავშირის არ არსებობა.

რას მოიცავს პროგრამული ბიუჯეტის კონცეფცია? პროგრამული ბიუჯეტი - მხარჯავი დაწესებულების მიერ დასახული პრიორიტეტების მისაღწევად განსახორციელებელი პროგრამების, პროექტების, ღონისძიებებისა და მათი ბიუჯეტების მოსალოდნელი შედეგებისა და შეფასების ინდიკატორთა ერთობლიობა; პროგრამული ბიუჯეტი, გაუმჯობესებული კავშირი პრიორიტეტებსა და განსახორციელებელ ღონისძიებებს შორის; თითოეული პროგრამა ემსახურება კონკრეტული პრიორიტეტის განხორციელებას. აქვს შესაბამისი ქვეპროგრამები და ღონისძიებები, გაწერილია მათი მიზანი, მოსალოდნელი შედეგები და შეფასების ინდიკატორები; გადაწყვეტილების მიღების მეტი გამჭვირვალებობა; ეფექტური და ეფექტიანი, კონკრეტულ შედეგზე ორიენტირებული საჯარო მმართველობა; შედეგების შეფასება კონკრეტული, წინასწარ განსაზღვრული კრიტერიუმების შესაბამისად; დასახული მიზნების მიღწევის პროგრესის თვალყურის დევნების შესაძლებლობა; შედეგებიდან გამომდინარე, დროული და ეფექტური გადაწყვეტილებების მიღების შესაძლებლობა.

რატომ პროგრამული ბიუჯეტი? პოლიტიკურ ჭრილში, პროგრამულ ბიუჯეტზე დაფუძნებული წლიური საბიუჯეტო კანონი იძლევა საშუალებას, დეტალურად გაანალიზდეს საბიუჯეტო კანონის შესაბამისობა ქვეყნის სამთავრობო გუნდის სამოქმედო გეგმასთან და ქვეყნის ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების დოკუმენტთან;

რატომ პროგრამული ბიუჯეტი? მკვემავის ჭრილში, საბიუჯეტო ორგანიზაცია ვაღდებულია შეიმუშავოს ქმედითი სამოქმედო გეგმა, რომელიც შესაბამისობაში იქნება მთავრობის პრიორიტეტებთან და დასახოს აღნიშნული გეგმის მისაღწევად საჭირო ღონისძიებები; უმჯობესდება საბიუჯეტო ორგანიზაციაში პრიორიტეტების შემუშავებელი სტრუქტურების ფინანსურ სტრუქტურასთან კოორდინირებული მუშაობა; საბიუჯეტო ასიგნებების განაწილება ხორციელდება განსაზღვრული და დაგეგმილი შედეგების მისაღწევად; საბიუჯეტო ორგანიზაცია ვაღდებულია შეიმუშაოს შეფასების გაზომვადი ინდიკატორები და წინასწარ გამოაცხადოს აღნიშნული ინდიკატორების შესახებ;

რატომ პროგრამული ბიუჯეტი? მაკონტროლებლის ჭრილში, ბიუჯეტის პროექტის განხილვისას საშუალებას იძლევა კანონმდებელმა და საზოგადოებამ მიიღოს უფრო დეტალური ინფორმაცია პროგრამის შესახებ, შესაბამისად, აღნიშნული ხელს უწყობს ჯანსაღი განხილვის პროცესის წარმოებას; კანონმდებელი და მაკონტროლებელი წინასწარ ფლობს ინფორმაციას დასახული ინდიკატორების შესახებ, შესაბამისად პერიოდული ანგარიშის მიღებისას გადავიღებულა პროგრამის მიმდინარეობის შესახებ დასკვნების გამოტანა; ანგარიშების მომზადებისას მიღებული ინფორმაცია იქნება არა მხოლოდ ფინანსური მხვეწებლები და ტექსტური მასალა, არამედ კონკრეტული დონისძიებების ფარგლებში მიღწეული შედეგების შესახებ ინფორმაცია; გაიზრდება საბიუჯეტო ორგანიზაციების ანგარიშვალდებულება, თუმცა საჭირო გახდება მეტი მუშაობა და ცვლილებები მართვის კუთხით. დროთა განმავლობაში სამინისტროების მენეჯმენტის შესაძლებლობები განვითარდება და ანგარიშვალდებულების საკითხიც მოწესრიგდება; ეფექტიანობის აუდიტი, რომელსაც სახელმწიფო აუდიტის სამსახური ანხორციელებს და რომელიც უშუალო კავშირშია პროგრამულ და ბიუჯეტირებასთან. ვინაიდან ეფექტიანობის აუდიტის განხორციელება არის საშუალება იმისა, რომ გამოვლინდეს შემოსავლების, ხარჯებისა და სახელმწიფო რესურსების მართვის ეკონომიურობა, შედეგობრიობა და მიზანშეწონილობა, ამასთანავე, დადგინდეს, თუ რამდენად ემსახურება ორგანიზაციის მიერ გამოყენებული რესურსები ორგანიზაციული მიზნების მიღწევას და მიღწეულია თუ არა ეს მიზნები ეკონომიურობის, შედეგობრიობისა და მიზანშეწონილობის გზით.

პროგრამული ბიუჯეტის მიზანი – სახელმწიფო ხარჯების ეფექტურობისა და ეფექტიანობის გაზრდა; საბიუჯეტო ორგანიზაციების დაფინანსებისა და მათ მიერ მიღწეული შედეგების ერთმანეთთან დაკავშირება; ეფექტური, ტრანსფარანტული, რენტაბელური გადაწყვეტილების მიღება;

დადებითი მხარეები/უპირატესობები – მეტი არჩევანი (პროგრამების თვალსაზრისით); ბიუჯეტის გამჭვირვალობის უფრო მაღალი ხარისხი; ბიუჯეტთან დაკავშირებით გაწეული რეკომენდაციებისა და მიღებული გადაწყვეტილებების უკეთ დასაბუთება; რესურსების (ფულადი, შრომითი) მიზნობრიობისა და ანგარიშვალდებულებების უკეთ გაკონტროლება; უფრო მარტივდება დასახული მიზნის მიღწევა; დონორთათვის კარგი პრაქტიკის დემონსტრირება;

„უარყოფითი“ მხარეები – „სიახლის“ ფაქტორი; დამატებითი საბიუჯეტო მუშაობა; დამატებითი ტრენინგების აუცილებლობა; ახალი მიდგომების (სიდრმისეული ანალიზი, ობიექტური შესრულების ინდიკატორების შესახებ მონაცემების შეგროვება) დანერგვის საჭიროება; ბიუჯეტის მომზადების პროცესის ცვლილებების აუცილებლობა; პროგრამული ბიუჯეტის სარგებელი ცოტა მოგვიანებით ხდება თვალსაჩინო.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. www.mof.ge
2. კონფერენციების, ტრენინგების, უორქშოპების მასალები

Kakhidze Shorena
PHD in Business Administration,
Associated Professor

PROGRAMME BUDGETING AND ITS IMPORTANCE

Summary

Introduction of Program Budgeting in Government finance Structural management in Georgia is a part of ongoing reform.

As other countries' experience shows, Program budgeting is sufficient progressive system, compared to previous ones and implies indication of one year budget assignments in line to programme budgeting. Above mentioned each assignment serves to implementation of some priorities, has some execution time line period, has execution line ministries (agencies), it is determined in advance an expected results (output, outcomes) and assessment indicators (criteria).

Above mentioned approach assists increase efficiency and transparency of budget expenditure, which, on the other hand, is one of the main priority and goal of Government Finance reform, because in case of its adoption it would be clear what kind of financing is required to implement specific programme or project and what kind of result should we expect from it.

The goal of Programme budgeting is increase of efficiency and effectiveness of Government expenditure; creation connections among financing budget units and their achieved results; efficient, transparent, beneficial decision making;

Programme budgeting is a unity of programs, projects, measures to be implemented by spending units to achieve their targeted priorities as well as expected results (outcomes, outputs) of their budgets and assessment (evaluation) indicators; Programme Budgeting is an improved connection among priorities and measures to be implemented; more transparency in decision making; efficient and effective Public Management targeted on precise goals.

შორენა კახიძე
ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი,
ასოცირებული პროფესორი

სახელმწიფო ფინანსების მართვის რეფორმა საქართველოში

სახელმწიფო სექტორის ფინანსების და ბიუჯეტის მართვის გაძლიერება იყო და რჩება საქართველოს მთავრობის პრიორიტეტულ მიმართულებად. 2004 წლიდან მოყოლებული მნიშვნელოვანი ცვლილებები განხორციელდა ფინანსური სისტემის გასაუმჯობესებლად და მათი საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისობაში მოსაყვანად. ამ რეფორმებმა გაუმჯობესებულ ეკონომიკასთან ერთად მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი სახელმწიფოს ფინანსურ სტაბილურობას.

2004 წლიდან ფინანსთა სამინისტროს სახაზინო სამსახურში სახელმწიფო ფინანსების მართვის ეფექტურობის გაუმჯობესების მიზნით შემოღებული იქნა ბიუჯეტის შემოსულობათა ერთიანი ანგარიში, 2006 წლიდან ამოქმედდა ხაზინის ერთიანი ანგარიშის სისტემა, რის შედეგადაც სახელმწიფო ფინანსების მართვის პროცესი ცენტრალიზებული, ეფექტური და გამჭვირვალე გახდა. სახაზინო სამსახურის განკარგულებაში არსებული სახსრები სრულად იქნა თავმოყრილი ხაზინის ერთიან ანგარიშზე, საიდანაც შესაძლებელი გახდა ყველა სახაზინო ოპერაციის განხორციელება.

სახელმწიფო სახსრების ფინანსური მართვის ფუნდამენტური მიზანია ქვეყანაში არსებული რესურსების ეფექტურად გამოყენება. ამ მიზნის მისაღწევად ფისკალური პოლიტიკა მიმართული უნდა იყოს სახელმწიფო სახსრების სტრატეგიულ განთავსებაზე, რაც გულისხმობს სახელმწიფო სახსრების სახელმწიფო პრიორიტეტებისკენ ეფექტურად მიმართვას და ამ პრიორიტეტების დასაფინანსებლად მრავალწლიანი მყარი ფინანსირების პაკეტის შექმნას. აღნიშნულის უზრუნველსაყოფად კი მნიშვნელოვანი იყო ფისკალური პოლიტიკის გადასვლა ერთწლიანი დაგეგმარებიდან მრავალწლიან დაგეგმარებაზე. აღნიშნულმა ცვლილებამ ხელი შეუწყო გრძელვადიან დაგეგმარებას და სახელმწიფო საშუალოვადიანი პრიორიტეტებისათვის დაფინანსების საიმედოობას.

2006 წელს მიღებული იქნა საშუალოვადიანი ხარჯების ჩარჩო პრინციპი Midterm Expenditure Framework (MTEF), რომლის საფუძველზეც დაიწყო ქვეყნის ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების დოკუმენტის Basic Data and Directions Document (BDD) მომზადება. ძირითადი მონაცემების და მიმართულებების დოკუმენტი უზრუნველყოფს როგორც წინა წლის ფისკალური შესრულების მონაცემების ანალიზს, ასევე მომავალი წლის ფინანსური გეგმების მონახაზს. გარდა ამისა, განსაზღვრავს მომავალი წლების მთავრობის სამოქმედო საშუალო ვადიან სტრატეგიას და პრიორიტეტებს ამ პერიოდისათვის მოსალოდნელი შედეგებით. ქვეყნის ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების დოკუმენტი არის ქვეყნის განვითარების ძირითადი გეგმა, რომელიც ასახავს ინფორმაციას საშუალოვადიანი მაკროეკონომიკური და ფისკალური პროგნოზების შესახებ, ასევე ინფორმაციას საქართველოს ცენტრალური, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი ხელისუფლებების განვითარების ძირითადი მიმართულებების შესახებ.

2007 წელს სახაზინო სამსახურმა მოამზადა და გამოსცა სახელმწიფო ფინანსების სტატისტიკის 2001 წლის სახელმძღვანელოს (GFSM 2001) ქართული თარგმანი. 2008 წელს მოხდა GFSM-2001 კლასიფიკაციაზე გადასვლა, 2008 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტი შედგენილი იქნა ახალ კლასიფიკაციაზე დაყრდნობით. 2009 წლის 1 იანვრიდან სახელმწიფო ფინანსების სტატისტიკის 2001 წლის

მეთოდოლოგია დანერგილი იქნა ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტებშიც.

გაუმჯობესებულ ეკონომიკურ მდგომარეობასთან ერთად მოხდა მართვის სისტემების დახვეწა.

2010 წლის 15 ივნისიდან ფუნქციონირებს სახელმწიფო ხაზინის ელექტრონული მომსახურების სისტემა eTreasury, რაც ანგარიშსწორებებთან დაკავშირებული ინფორმაციის ელექტრონულ ფორმატში მიღებისა და გაგზავნის საშუალებას აძლევს მხარჯავ ორგანიზაციებს, უზრუნველყოფს სახელმწიფო ხაზინასა და მხარჯავ ორგანიზაციებს შორის ინფორმაციის ავტომატიზებული მიმოცვლას, მხარჯავი ორგანიზაციების ყოველდღიური საქმიანობის გამარტივებას, ინფორმაციის მიმოცვლის დაჩქარებას და პროცესების მართვის ეფექტურობის ზრდას, ადმინისტრაციული დანახარჯების შემცირებას.

2011 წელს ელექტრონული ხაზინა დაუკავშირდა სახელმწიფო შესყიდვების ერთიან ელექტრონულ სისტემას და აღრიცხვა ავტომატურად განხორციელდა სახელმწიფო შესყიდვების სააგენტოს თავმჯდომარის ბრძანებით დამტკიცებული კლასიფიკატორის (CPV-კოდების) მიხედვით, შესაბამისად დაიხვეწა საბიუჯეტო კლასიფიკატორის ცალკეული მუხლები სახელმწიფო შესყიდვების კლასიფიკატორთან მაქსიმალური თავსებადობისა და ტექნიკური თვალსაზრისით.

2010 წლიდან დაიწყო ბიუჯეტის დაგეგმვისა და მომზადების ელექტრონული სისტემა eBudget, რაც ყველა საბიუჯეტო ორგანიზაციას აძლევს საკუთარი ბიუჯეტის ელექტრონულად დაგეგმვის საშუალებას და უზრუნველყოფს ბიუჯეტის დაგეგმვის გამარტივებულ და სისტემატიზებულ პროცესს, ბიუჯეტის დაგეგმვის ეტაპების ავტომატიზებულობას, რაც თავის მხრივ სამუშაო დროისა და მომუშავეთა შრომის ეფექტურობას მნიშვნელოვნად აუმჯობესებს, ბიუჯეტის შემუშავების პროცესში შეცდომების რიცხვის მკვეთრ შემცირებას, მომხმარებელთა სხვადასხვა კატეგორიისთვის ანგარიშების (რეპორტების) მომზადების, ასევე უნიფიცირებულ მონაცემთა ბაზაში ინფორმაციის შენახვის შესაძლებლობას.

2009 წელს პარლამენტისა და მთავრობის ერთობლივი თანამშრომლობით მიღებული იქნა ”საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი”, რომელიც ამოქმედდა 2010 წლიდან. საბიუჯეტო კოდექსით განხორციელდა საბიუჯეტო პროცესის მარეგულირებელი ცალკეული საკანონმდებლო აქტების გაერთიანება, გამარტივება და სრულყოფა, საბიუჯეტო კოდექსის ერთადერთ სიახლეს წარმოადგენდა პროგრამულ ბიუჯეტირებაზე გადასვლა – სახელმწიფო ბიუჯეტისათვის 2012 წლიდან, ხოლო ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულებისა და ავტონომიური რესპუბლიკების რესპუბლიკური ბიუჯეტებისათვის კი 2013 წლიდან. 2010 წელსვე შემუშავდა და დამტკიცდა პროგრამული ბიუჯეტის დანერგვის გეგმა.

სახელმწიფო სექტორის ფინანსური მართვის სრულყოფა სწორედაც რომ ითვალისწინებს შედეგზე ორიენტირებული ბიუჯეტირების პროცესზე გადასვლას, რაც გულისხმობს, რომ ბიუჯეტის სახსრები გამოყოფილი იქნება პროგრამების ფარგლებში განსახორციელებელ ქმედებათა დასაფინანსებლად და პროგრამის ფარგლებში განსაზღვრული მიზნების მისაღწევად. როგორც სხვადასხვა ქვეყნების გამოცდილებამ აჩვენა, პროგრამული ბიუჯეტი წარმოადგენს საკმაოდ პროგრესულ სისტემას, რაც არსებულისგან განსხვავებით, გულისხმობს წლიური ბიუჯეტით გათვალისწინებული ასიგნებების წარმოჩენას პროგრამულ ჭრილში, რომელთაგან თითოეული მათგანი ემსახურება ამა თუ იმ პრიორიტეტის განხორციელებას, აქვს განხორციელების სავარაუდო პერიოდი, ჰყავს განმახორციელებელი ორგანო და წინასწარ განსაზღვრულია სავარაუდო მოსალოდნელი შედეგები და შეფასების ინდიკატორები. აღნიშნული მიდგომა კი ხელს შეუწყობს ბიუჯეტის დანახარჯების ეფექტურობისა და გამჭვირვალობის

გაზრდას, რაც თავის მხრივ რეფორმის ერთ-ერთი უმთავრესი პრიორიტეტი და მიზანია, ვინაიდან მისი დანერგვის შემთხვევაში ნათლად გამოჩნდება საშუალოვადიან პერიოდში რა დაფინანსებაა საჭირო კონკრეტული პროგრამისა თუ პროექტის განსახორციელებლად და რა შედეგს უნდა ველოდოთ მისგან.

აღნიშნულ რეფორმას წინ დიდი მოსამზადებელი სამუშაოები უძღოდა. ამ კუთხით მუშაობა 2009 წლიდან დაიწყო. საპილოტე სამინისტროებმა მოამზადეს და პარლამენტს წარუდგინეს 2010 და 2011 წლების პროგრამული ბიუჯეტების პროექტები, საქართველოს პარლამენტის საფინანსო-საბიუჯეტო კომიტეტის და მასთან არსებული საბიუჯეტო ოფისის, საქართველოს კონტროლის პალატის, საერთაშორისო ორგანიზაციების რეკომენდაციების, სამუშაო შეხვედრებზე გამოთქმული შენიშვნებისა და წინადადებების საფუძველზე და საქართველოს პარლამენტის საფინანსო-საბიუჯეტო კომიტეტთან და საქართველოს კონტროლის პალატასთან შეთანხმებით შემუშავდა პროგრამული ბიუჯეტის შედგენის მეთოდოლოგია და საქართველოს ფინანსთა მინისტრის მიერ დამტკიცდა 2011 წელს. სწორედ 2011 წელი სახელმწიფო ფინანსების რეფორმისთვის განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი ეტაპი იყო, ვინაიდან პირველად განხორციელდა სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის მომზადება პროგრამული ბიუჯეტის პრინციპების გათვალისწინებით. მთელი წლის მანძილზე განსაკუთრებული მუშაობა მიმდინარეობდა 2012 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის პროგრამული ფორმატით დაგეგმვის მიზნით, პირველად მოხდა ქვეყნის პრიორიტეტების და მხარჯავი დაწესებულებების პროგრამების ერთმანეთთან დაკავშირება. ქვეყნის ძირითადი მონაცემების და მიმართულებების დოკუმენტის ახალმა ფორმატმა და პროგრამული პრინციპებით დაგეგმილმა წლიურმა ბიუჯეტმა კიდევ უფრო ნათელი და მჭიდრო გახადა კავშირი საშუალოვადიან დაგეგმვასა (MTEF) და წლიურ ბიუჯეტს შორის. 2011 წელსვე პარლამენტმა განიხილა და დაამტკიცა პროგრამულ ფორმატში წარმოდგენილი 2012 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტი.

2012 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის პროგრამული ფორმატით მომზადება გულისხმობს მხარჯავი დაწესებულებებისათვის გამოყოფილი ასიგნებების ბიუჯეტის პროექტში გაწერას მათ მიერ განსახორციელებელი პროგრამებისა და ქვეპროგრამების მიხედვით და აღნიშნული პროგრამებისა და ქვეპროგრამების აღწერის წარმოდგენას შესაბამისი პრიორიტეტების ფარგლებში. ბიუჯეტის დანართში ასევე წარმოდგენილია პროგრამებისა და ქვეპროგრამების მოსალოდნელი შედეგები, ამ შედეგების შესრულების შეფასების ინდიკატორები და საშუალოვადიან პერიოდში მათი დაფინანსების მოცულობები და წყაროები.

საჯარო ფინანსების მართვის სისტემის რეფორმასთან მიმართებაში ასევე განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სახელმწიფო აუდიტის სამსახურთან დაკავშირებით მიმდინარე ცვლილებები. კერძოდ, 2009 წლიდან ამოქმედდა პარლამენტის მიერ მიღებული ახალი კანონი ”საქართველოს კონტროლის პალატის შესახებ” (2012 წლის 1 ივლისიდან სათაური ჩამოყალიბდა როგორც „სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის შესახებ“), რომელმაც ძირეულად შეცვალა საქართველოს კონტროლის პალატის კომპეტენციის სფერო და უფლებამოსილება და ხელი შეუწყო კონტროლის პალატის უმაღლეს აუდიტორულ ორგანოდ ჩამოყალიბების პროცესს. კონტროლის პალატის აუდიტორულმა საქმიანობამ მოიცვა: ფინანსური აუდიტი, შესაბამისობის აუდიტი და რაც ყველაზე მეტად აღსანიშნავია, ეფექტიანობის აუდიტი, რომელსაც საქართველოს კონტროლის პალატა ანხორციელებს 2012 წლიდან და რაც, თავის მხრივ, პირდაპირ კავშირშია ქვეყანაში პროგრამული ბიუჯეტის დანერგვასთან, ვინაიდან აუდიტის ობიექტის საქმიანობის ან/და განხორციელებული პროგრამების/პროექტების ეკონომიურობის, პროდუქტიულობისა და ეფექტიანობის შემოწმებას, შეფასებას მოიცავს.

აღსანიშნავია ასევე პარლამენტის მიერ 2010 წელს მიღებული კანონი „სახელმწიფო შიდა ფინანსური კონტროლის“ შესახებ, რომლის საფუძველზეც შიდა აუდიტის სუბიექტების შექმნა სავალდებულო გახდა ცალკეულ დაწესებულებებში, მ.შ. სამინისტროებში. აღნიშნული მიდგომით მოძველებული გენერალური ინსპექციების ნაცვლად ჩამოყალიბდა შიდა აუდიტის განმახორციელებელი ერთეული, რომელიც უფლებამოსილია დაწესებულების საქმიანობაში მოსალოდნელი დარღვევების, სახსრების გამოყენების, მართვისა და დაცვის კანონიერების, მიზნობრიობის, მიზანშეწონილობის, ეკონომიურობისა და შედეგობრიობის შესწავლასა და ანალიზზე და რიგ სხვა საკითხებზე, რომლებიც დაწესებულების ფუნქციონირებასთან და სახელმწიფო სახსრების ოპტიმალურ ხარჯვასთან არის დაკავშირებული. 2010 წლის 1 დეკემბრიდან ამოქმედდა „შესყიდვების შესახებ“ კანონში შესული ცვლილებები, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფო დაფინანსებაზე მყოფი შემსყიდველი ორგანიზაციების მიერ სახელმწიფო სახსრების ხარჯვის გამჭვირვალების, რაციონალურობის, ეკონომიურობისა და თავისუფალი კონკურენციის გაზრდის მიზნით მოხდა ელექტრონული ტენდერის ინსტიტუტის შემოღება. რაც არაერთი ექსპერტის შეფასებით ძალზე წინგადადგმული და პროგრესული ნაბიჯია და რომლის გამოყენების შედეგადაც სახელმწიფო სახსრების ეკონომიამ დღეის მდგომარეობით შეადგინა 318 მილიონამდე ლარი.

და ბოლოს, მომდევნო წლებში კვლავაც გაგრძელდება აქტიური მუშაობა, რათა დაინერგოს ნოვაციური მიდგომები საბიუჯეტო პროცესის შემდგომი გაუმჯობესებისა და ქვეყნის ფინანსების სწორი და გამჭვირვალე მართვის კუთხით, ვინაიდან სახელმწიფო სახსრების ეფექტური ფინანსური მართვა უპირველესად ქვეყნის გრძელვადიან ეკონომიკურ სტაბილურობას და ფისკალურ მდგრადობას უზრუნველყოფს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. www.mof.ge
2. www.treasury.gov.ge
3. www.procurement.gov.ge
4. კონფერენციების, ტრენინგების, უორქშოპების მასალები

Kakhidze Shorena

PHD in Business Administration, Associated Professor

GOVERNMENT FINANCE MANAGEMENT REFORM IN GEORGIA Summary

Government Finance and Budget management strengthening was and remains main priority for Government of Georgia. From 2004, there have been accomplished significant changes to improve Government financial system and for its accordance and harmonization to international standards. These reforms with improved economy have significantly supported stability of Government Financial system.

There has been accomplished transition from one-year to multi-year state budget planning. In 2006, there were adopted mid-term expenditure framework (MTEF) principles, on the bases of which have been started preparation of Basic Data and Directions (BDD) document preparation. In 2008, has been implemented transition to GFSM-2001 classification, ‘Georgian Tax Code’ has been introduced in 2010, which has made budget process more perfect and concise. 2011 year was very important for the Government Finance Reform. There was elaborated and introduced methodology of program budgeting. First time, Budget project

was prepared according to program budgeting principles. It is also very important changes concerning to Government audit service, internal Finance monitoring, government procurement in light of Government Finance structure management reform. There were improvements in management system, was introduced state treasury electronic service, electronic systems of budget preparation and planning.

And at the end, in the upcoming years, The Government of Georgia will continue active work to introduce innovative approaches for further improvement of budget process, transparent and efficient management of countries' finance, because efficient financial management of governmental funds provides countries long-term economic stability and fiscal sustainability.

Бурдули Вахтанг

Доктор экономических наук, профессор

ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ОТРАСЛЕВОЙ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

1. Современные интерпретации отраслевой и технологической структуры экономики

Отраслевая структура экономики является одним из основных параметров, обуславливающих тот или иной уровень показателей социально-экономического развития страны. Поэтому очень важно изучать ее состояние и динамику, выявлять направления рационализации этой структуры, совершенствовать экономические механизмы, координирующие ее трансформацию.

Производство в каждой конкретной хозяйственной отрасли осуществляется на базе совокупности технологий, как специфичных для данной отрасли, так и применяемых во многих отраслях, которые постепенно развиваются, на основе чего происходит рост производительности труда. Возникают и новые отрасли, основанные на использовании новых технологий в производстве и происходит распространение и использование произведенных с их помощью технологически новых изделий как в производственных целях, так и в массовом потреблении.

Как известно, хозяйственные отрасли (отрасли в разрезе видов деятельности или в разрезе видов производимой в них продукции или услуг) развиваются на основе диффузии в них инноваций, или, иначе говоря, диффузии в них новых технологий. Причем происходит не только обновление (модернизация) физических технологий, но также и социально-институциональных (управленческих или бизнес-технологий, т. е. технологий рыночных и других производственных взаимоотношений, а также – технологий государственной координации структурно-отраслевого развития), в которое свой вклад вносит и стремительное развитие ИТ технологий и современные процессы глобализации (которые сами по себе во многом обусловлены технологическим прогрессом).

Прежде всего современную и перспективную отраслевые структуры необходимо рассматривать в укрупненном обобщенном аспекте, определяемую словами постиндустриальная (Д. Белл) или супериндустриальная (третья волна) (Э. Тофлер) структура, которые используются в основном применительно к развитым странам. Однако для развивающихся стран (в том числе для новых индустриальных и постсоветских) в большей мере подходит термин «неоиндустриальная структура». Этот термин более точно отражает наблюдаемые в мире тенденции развития экономики (в том числе и в развитых странах) и все более широко используется в научной и публицистической литературе.

Достижение неоиндустриального типа структуры экономики страны предполагает следующий характер развития этой структуры в разрезе хозяйственных отраслей:

- возникновение новых отраслей, прежде всего, производств информационно-телекоммуникационного (ИТ) оборудования, а также некоторых других (см. [6, с. 3, 4; 9, с.24 и др.], которые обретают значительный вес в отраслевой структуре;
- устойчивое развитие инновационной деятельности (activity) как внутри отдельных хозяйственных отраслей экономики, так и в виде объектов отдельного сектора экономики;

- увеличение удельного веса интеллектуалоемкой продукции и услуг в общей стоимости произведенной продукции и услуг;
- увеличение удельного веса сервисной сферы (сферы услуг) в общем объеме произведенной продукции и услуг;
- устойчивое развитие отраслей с высокими и ключевыми технологиями, а также производства соответствующих изделий и услуг;
- своевременную диффузию новых и модернизированных технологий в ряд традиционных отраслей;
- в Грузии, как в постсоветской стране, реанимацию на основе модернизированных технологий временно утерявших значение традиционных отраслей (отраслей легкой промышленности, высокотехнологичных отраслей и т. д.);
- ориентацию развития агропромышленного комплекса на цели обеспечения в долгосрочном аспекте продовольственной безопасности страны;
- развитие технологий производства индивидуализированных услуг и изделий (индивидуальный пошив одежды, строительство жилья, производство мебели, некоторые виды медицинского обслуживания и т. д.). Однако в экономической литературе в этом аспекте преувеличивается возможность широкой индивидуализации производства транспортных средств, ИТ технологий и некоторых других изделий (которое можно обеспечить только для очень богатых лиц и не может приобрести массового характера; преобладающая здесь тенденция является противоположной и предусматривает стандартизацию).

Помимо исследования отраслевой структуры непосредственно в разрезе хозяйственных отраслей, все более актуальное значение приобретает дифференциация отраслей (видов деятельности) в разрезе используемых ими технологий (новые технологии и традиционные, ключевые (ведущие) и высокие и т. д.), а также по другим критериям (экспорториентированные, импортозамещающие, по характеру и актуальности производимых благ), поскольку соответствующие оценочные характеристики помогают принимать более эффективные решения по координации развития производства (в том числе по его институциональной организации) как в органах государственного управления, так и в бизнес-среде.

Существуют различные варианты дифференциации отраслей (или отдельных производств) по критерию оценки уровня технологий, в которых эти отрасли (или производства, корпорации) считаются низкотехнологичными, среднетехнологичными или высокотехнологичными [19, с. 31], или же производствами (или отраслями), базирующимися на высоких и ключевых (ведущих) технологиях (по версии Немецкого института экономических исследований (DIW) [21, с.14]). Во всех этих случаях уровень технологичности определяется долей расходов на исследования и разработки в объеме продаж. Некоторые исследователи при этом, для установления уровня технологичности, руководствуются фиксированными уровнями процентов, определяющих долю НИОКР в объеме продаж. Однако во многих корпорациях и, следовательно, в соответствующих отраслях, эти показатели меняются от года к году и поэтому ряд исследовательских центров (например, национальный фонд США) определяет их номенклатуру произвольно, не формулируя специальные критерии [21, с. 14-15].

В [14; 15], в системе «технологического уклада» структурированы как технологии, так и отрасли: различаются технологии ключевого фактора технологического уклада, и ядра технологического уклада, а также – несущие и остальные отрасли, в которые, в процессе их технологического развития, происходит диффузия необходимых технологий доминирующего технологического уклада. Совокупность технологий (технологическая структура) и отраслей (некоторые технологии одновременно представляются отраслями) вместе с технологическими и институциональными взаимосвязями, рассматривается как технологический уклад, который в

любой стране находится в процессе постоянного развития. Модернизация существующих отраслей может происходить и на основе модернизации специфичных для конкретных отраслей старых технологий.

Все большее значение приобретает рассмотрение экономики в разрезе реального и финансового секторов экономики, во-первых, в целях исследования и разработки проактивных мер для предупреждения нежелательных операций в процессе взаимодействия различных отраслей реального и финансового секторов экономики, способных провоцировать негативные явления в экономике, во-вторых, чтобы теоретики смогли разобраться в институциональных противоречиях глобальной системы воспроизводства фиктивного капитала, вследствие проявления которых биржевые цены потеряли свою объективность, что усложняет процесс целесообразного межотраслевого и межстранового перелива капиталов [10, с. 30; 25, с. 21].

Современные методы структуризации отраслей по указанным выше и другим критериям (например, в виде отраслей первичного, вторичного и третичного секторов) и, главное, стратегия развития отраслевой структуры в Грузии, на основе использования этих критериев, освещены в работах Г. Цертели [27; 28 и др.], которые дали ориентацию и нынешним нашим разработкам в этом направлении.

Существуют и системы классификации отраслей по другим критериям. Так в Южной Корее и в некоторых других странах отрасли промышленности уже 20-30 лет назад различались по «критерию приоритетности». Главными критериями приоритетности считались следующие: 1. Экспортный потенциал отрасли; 2. Перспективы спроса на продукцию отрасли на внутреннем рынке; 3. Перспективы развития страны в случае ускоренного развития отрасли (или «достижение страной высокой индустриальной стадии»); 4. Минимизация дефицита в торговом балансе страны; 5. Минимизация зависимости от сырья и импорта, сокращение ресурсоемкости промышленности в целом (этот критерий, вообще говоря, как и остальные, имеет значение не только для отраслей промышленности, но и остальных отраслей экономики); 6. благоприятный сопутствующий эффект (повышение эффективности других отраслей; в настоящее время вместо этого термина чаще употребляется термин «мультипликативный эффект отрасли») [26, с.97, 98]. Необходимо отметить, что некоторые отрасли удовлетворяют сразу нескольким критериям приоритетности. В настоящее время к этим критериям можно добавить еще некоторые, например: 7. Высокий уровень конкурентоспособности отрасли на мировом рынке; 8. Высокая интеллектуалоемкость отрасли; 9. Достаточно высокая трудо- и интеллектуалоемкость отрасли за счет уменьшения материалоемкости и энергоемкости; 10. Минимальный или нулевой уровень загрязнения окружающей среды, возможность полной утилизации отходов производства; и некоторые другие.

2. Развитие технологий и их диффузия в хозяйственные отрасли

Эффективность производства в системе национальных счетов измеряется в разрезе хозяйственных отраслей. В то же время, технологический прогресс происходит и прослеживается в разрезе видов технологий. Поэтому, чтобы оценить эффективность внедрения в хозяйственные отрасли тех или иных новых или модернизированных производственных технологий, важно проследить диффузию тех или иных технологий в хозяйственные отрасли в разрезе принятой отраслевой номенклатуры национальных счетов (с более подробной детализацией отраслей промышленности и сельского хозяйства).

Придерживаясь принципов систематизации отраслей и технологий, данной в [14; 15], можно проследить эффективность диффузии новых и модернизированных традиционных технологий в хозяйственные отрасли. Причем, необходимо иметь в виду, что развитие технологических укладов, переход от одного доминирующего тех-

ნოლოგიუკო უკლადი კ დრუგოუ, პროიხოდო ანოლოგიუკო პროცესუბ, პრედსტავლენიუბ ე. ტოფლერო პრემინელთო პერეხოდო დოინდუსტრიული სტადიი კ ინდუსტრიული დ ინდუსტრიული კ «სუპერინდუსტრიული», ვ დე პოსლედოვალთობი ვოლნი. ვოლი უ ე. ტოფლერი – ეთო რივოკი ვ ნუკე დ ტექნიკე. ტაკი რივოკი დო პერივი ვოლნი სტადო რავიტიე სელსოკო ხოზიუბო, დო ვტორი ვოლნი – პრომიშლენი პერევოროტი. ტრეტი, «სუპერინდუსტრიული» ვოლი – ვნედრენი ნოვი სოვრემენი ტექნოლოგი (IT ტექნოლოგი დ დრ.), კოტორი რავივალთე ვ ნოსთაჟე ვრეა [3]. ანოლოგიუკო ეტოუ, პერეხოდი დო დოი «ინდუსტრიული» ტექნოლოგიუკო უკლადი კ დრუგოუ იშუქვალთე ნა იშოვე პოვლენი ნოვი «ტექნოლოგი კლუკოვი ფაქტორი დ იკრე» კონკრეტო ტექნოლოგიუკო უკლადი. პრეჩემ დ ზდესე თოჟე ნაბლადოვალთე პოსტეპენოთი: დნოვრემენო სუშუესთე ელემენტი დ ვნედრელთე ტექნოლოგი დ პრედუდუკი, დ იწინე დომინირუიშო ტექნოლოგიუკო უკლადი. პრემეტალთე თო, კო ტაკოი პოდოხი დოვალთობი პრედსტავი პროცეს ტექნოლოგიუკო რავიტიე დ იკენიტი ეო ეფექტივოთი ნამოკო ვ ბოლეს დეტალიზირენი ასპექტე, კაკ ვ რავრეზე დიდელნი ხოზიუბენი ოტრასლეი, ტაკი დ ვ ცელო – ვ რავრეზე იკენიტი კაკოვო ოტრასლევი სტრუქტურე დიდელნი სტრან.

რავსპროსტრენი ტექნოლოგი (დიფუზი) ვ ოტრასლევი სტრუქტურე ეკონომიკი სტრანი ვ ცელო დ ვ დიდელნი ხოზიუბენი ოტრასლე ნოსიტი სლედუიშო ხარაქტერი:

- ფორმირელთე ნოვი ოტრასლე, პროიხოდელნი პროიხოდენი დ პოტრებიტელნი ტექნოლოგი «კლუკოვი ფაქტორი», ორიენტირენი ნა ნეოინდუსტრიული რავიტიე ვ რავრეზე სოვრემენო ტექნოლოგიუკო უკლადი;

- ვ პოსტსოვეტსკი სტრანო ნა იშოვე მოდერნიზიტი რეანიმირელთე ნეკოტორე იტრენი ტექნოლოგი (ოტრასლე, პროიხოდენი), პრედსტავლენი ნეობოკოვი კომპონენტი ნეოინდუსტრიული ეკონომიკი სტრუქტურე;

- ვ თოი ილი ინოი სტეპენი (ვ ზავისიმოტი დო ტექნოლოგიუკო ხარაქტერი ოტრასლეი) პროიხოდო დიფუზი ტექნოლოგი კლუკოვი ფაქტორი (ნე იშოვალთე დომინირუიშო ტექნოლოგიუკო უკლადი) ვ ოსტალენი ოტრასლე დ სოოტრესტვოიშო მოდერნიზიტი ვ ნიხ პროიხოდენი ტექნოლოგი (ნაპრემერი, ვ ნეკოტორი რავივალთე სტრანო ვსე ეშე იშოვალთე ედელნი ვეს იშოვალთე ვ სოვსტე ოტრასლევი ტექნოლოგი, ვ ოსობენოთი ვ სელსოკო ხოზიუბო, ოტნოსოჟეო კ ტექნოლოგი კლუკოვი ფაქტორი 4-ო ტექნოლოგიუკო უკლადი დვიგატელი ვნუტრენი სტორენი; ვ სოვრემენო, იშოვალთე ნეოინდუსტრიული ტიპი რავიტიე, 6-ომ ტექნოლოგიუკო უკლადი, პროიხოდო დიფუზი ვ ხოზიუბენი ოტრასლე IT ტექნოლოგი, ტექნოლოგი ავტომატიზიტი მექანიკევი პროცესოვი, ტექნოლოგი კომპიუტეროვი პროგრამოვი იშოვალთე დ დრ.;

- დნაკო, ტექნოლოგიუკო მოდერნიზიტი ტრადიციონი ოტრასლე პროიხოდო ნე თოლკო ნა იშოვე ვნედრენი ვ ნიხ ტექნოლოგი კლუკოვი ფაქტორი, ნო დ «დოვოკი» იშოვალთე ტექნოლოგი ბეზ იხ იტრასტი (ნაპრემერი, ვ სელსოკო ხოზიუბო, ნა იშოვე მოდერნიზიტი ტრადიციონი სხე სეოვობოროტი, სისტემა ობლადოგრავივალთე პოჩვი დ ზავიტი იხ დოტრადიციონი ოტრასლევი პრომიშლენი «დოვოკი» მექანიკევი ტექნოლოგი პროიხოდო დ იშოვე ვკლუკენი ვ ნიხ ელემენტი ტექნოლოგი კლუკოვი ფაქტორი ბეზ იხ იტრასტი).

ვ ცელა იშოვალთე იკენიტი კაკოვო ეკონომიკი რავიტიე დ რავიტიე დ სოდეივტი ოტრასლე გოხარდსტვენოვი იშოვალთე დ ბიზნესუ ვ პრეჩიტი ნაიბოლეს ცელსოობრასნი რეშენიტი პო ოტრასლევი ინვესტიციონი-სტრუქტუროვი პოლიტიკე ნეობოკოვი ორიენტირელთე ნა იშოვალთე სისტემა პოკაზატელი, ოტრადოჟიშოვი რეზულტატივოთი დ კაკოვო რავიტიე ოტრასლევი სტრუქტურე დ დიდელნი ოტრასლეი ს თემ, კოტო ბეზ იშოვალთე პრეჩიტი ვ ბიზნეს-სრედე ცელსოობრასნი რეშენიტი ო რავმეშენი ინვესტიცი ვ თოი ილი ინოი ოტრასლე, ვ სისტემა გოხარდსტვენოვი რეგულირენი – ო ცელსოობრასნი სტიმულირენი რავიტიე ოტრასლევი სტრუქტურე, ა ტაკჟე, ვ ობოი სისტემა – პო იშოვალთე სტრუქტურე დ კაკოვო გოხარდსტვენოვი დ ბიზნეს-ინსტიტუტოვი (ვკლუკოვი ოტრადიციონი).

Помимо применяемых ныне в статистической отчетности интегральных показателей, позволяющих в той или иной мере делать заключение об эффективности отраслевой структуры, в современных условиях очень важно наличие таких показателей, которые дают возможность оценить качественные и количественные аспекты диффузии технологий в разрезе видов деятельности (отраслей), а также – развития соответствующих координирующих институтов. В связи с этим остановимся на возможности применения в практике оценки развития отраслевой структуры некоторых сложившихся ранее и современных подходов.

С целью оценки «переливов» роста «производительности труда» в результате диффузии новых технологий в отрасли материального производства, а также для косвенной оценки эффективности глобализационных межстрановых процессов переливов капиталов по сопоставлению роста производительности труда в различных странах, можно воспользоваться подходами, систематизированными в работе [23]. В частности, в этой работе обсуждаются исследования по измерению «эффекта перелива» роста производительности труда из компьютерных отраслей в остальные отрасли [2]. В приведенной в работе [23] из других источников таблице показан рост производительности труда в разрезе отраслей по стандартной статистической номенклатуре за 1989-1999 гг., в которой затем отрасли сгруппированы в разрезе «отраслей интенсивно использующих информационные технологии» и отраслей «менее интенсивно использующих информационные технологии» и показано, что рост производительности труда в первой группе был значительно больше, чем во второй. Указанная таблица наглядно демонстрирует, что факт перелива роста производительности труда в действительности имеет место.

Усовершенствование и использование такого метода в развивающейся стране (с рассмотрением также вообще эффекта от диффузии всех новых технологий) может стать одним из способов оценки качества неоиндустриальной трансформации экономики в развивающейся стране в результате диффузии новых технологий.

Следует отметить, что методы оценки увеличения производительности труда, а также увеличения фондоотдачи (снижения фондоемкости) и снижения материало- и энергоемкости продукции в результате внедрения новых и модернизированных технологий широко применялись и применяются в крупных корпорациях и предприятиях с целью содействия выработке стратегии эффективного развития. Используются они и в отраслевом разрезе. Отраслевой анализ по статистическим данным проведен автором в [12, с. 292-290]. На наш взгляд целесообразно возобновить разработку соответствующей статистической отчетности в разрезе отраслей, тем более, что при современной оснащенности информационным оборудованием это не потребует больших затрат времени и труда и принесет большую пользу в процессе принятия управленческих решений.

Современные тенденции совершенствования оценки эффективности институциональных структур бизнеса и государственного регулирования, охарактеризованы автором в [12].

Увеличение спектра и усиление разносторонности оценок состояния эффективности отраслевой структуры и рыночного и государственного механизмов ее регулирования необходимо в целях совершенствования: механизма определения достигнутого уровня их соответствия неоиндустриальным принципам развития; механизма принятия решений по усилению курса на неоиндустриальное развитие; усиления в механизме принятия решений возможностей проактивного регулирования; институциональной составляющей механизма координации (еще раз подчеркиваем как в бизнес-среде, т. е. в системе рыночной координации, так и в системе государственного регулирования).

3. Влияние факторов глобализации на отраслевую и технологическую структуру в отдельных странах

Развитие в отдельных странах отраслевой и технологической структуры экономики в настоящее время невозможно рассматривать в отрыве от процессов глобализации, что очевидно и из вышеизложенного текста. Однако, в данном подразделе делается попытка системно сформулировать самые важные аспекты воздействия факторов глобализации на формирование отраслевой и технологической структуры экономики отдельных, в первую очередь, развивающихся, стран. Технологическое развитие само по себе влияет на формы и способы организации современных глобализационных процессов, является основным генератором их развития и распространения. А распространение технологического прогресса и, соответственно, формирование прогрессивных, характерных для неоиндустриального развития, отраслевых структур во многих странах является одним из характерных признаков (даже главным признаком) современной глобализации. Поэтому научному исследованию этого конкретного процесса необходимо уделять особое внимание. Из факторов современной глобализации, влияющих и определяющих формирование и развитие отраслевой и технологической структуры отдельных (в особенности, развитых и развивающихся) стран, следует отметить следующие:

1. Значительно увеличились возможности ускоренной диффузии новых производственных технологий из стран-технологических лидеров в страны-реципиенты (при благоприятном экономическом климате в этих странах), как развитые, так и развивающиеся. Причем освоение новых и модернизированных технологий происходит как путем привлечения реального иностранного капитала (в первую очередь в виде предприятий ТНК), так и путем закупки и освоения новых и модернизированных традиционных технологий (в условиях малых и средних стран производство собственных производственных технологий возможно лишь по отдельным выбранным направлениям);

2. Открываются новые возможности ускоренной адаптации организационных и институциональных структур бизнеса и поддерживающих его государственных институциональных систем к восприятию новых технологий и неоиндустриальной трансформации отраслевой структуры экономики в рамках развивающихся глобального и региональных экономических порядков. Примеры ряда развитых и развивающихся стран (в которых установлен благоприятный, поддерживающий бизнес институционально-экономический климат и созданы современные организационно-институциональные бизнес-структуры) наглядно демонстрируют этот факт [8; 16 и др.];

3. Значительно усиливается роль международной технологической кооперации. Экономики стран, их отрасли и бизнес включаются в соответствующие глобальные и региональные межгосударственные сети. Это исключительно важный процесс, обеспечивающий максимально возможную отраслевую и технологическую диверсификацию производства, особенно в условиях малой страны с трансформирующейся экономикой, для бизнес-среды которой очень важно участие не только в глобальных, но и, в особенности, в региональных кооперационных технологических сетях;

4. Развитие глобализации все шире регламентируется глобальными экономическими организациями. Либерализация торговли (снижение тарифов), которая регламентируется ВТО, с одной стороны, расширяет для стран возможности экспорта, с другой стороны, в определенной мере, оказывает давление на национальных производителей. Оба фактора оказывают определенное влияние на развитие отраслевой и технологической структуры;

5. МВФ и ВБ при выдаче кредитов, также предписывают определенные условия их использования: целесообразные соглашения по использованию кредитов

положительно влияют на эффективное развитие в странах-реципиентах отраслевых и технологических структур (см.: [20] и др. работы указанного автора);

6. Определенные преимущества странам дает их участие в региональных межстрановых организациях, соглашения в рамках которых (по таможенным тарифам, по использованию региональных фондов развития и др.) также дают возможность рационализировать отраслевую и технологическую структуру в отдельных странах. Однако и в условиях участия в региональных союзах правительства отдельных стран должны контролировать ситуацию с тем, чтобы не свертывалось развитие отдельных отраслей;

7. Либерализация торговли в условиях глобализации обостряет конкуренцию на международном уровне, что побуждает правительства стран и представителей бизнеса предпринимать активные меры для повышения конкурентоспособности продукции национальных предприятий;

8. Оснащенные современными технологиями ТНК все шире внедряются в национальные производственные системы, зтим самым внося свой вклад в формирование страновых отраслевых структур. Однако все больше и больше стран включаются в глобальные процессы, создавая благоприятный экономический климат для бизнеса, что обостряет межстрановую конкуренцию по привлечению предприятий ТНК в эти страны;

9. Глобализационные процессы (низкие торговые тарифы, доступность информации о предлагаемых технологиях и т. д.) облегчают закупку отечественными предпринимателями новых лицензированных технологий для производящих отраслей. Государства и деловые круги должны предпринимать необходимые усилия по подготовке специалистов и рабочей силы для освоения таких технологий и выпуска конкурентоспособной продукции;

10. Установки и предписания ВТО и глобальных кредитных организаций в какой-то мере ослабляют возможности национальных производителей в связи с давлением конкурирующего импорта и определенным затруднением экспорта, т. к. ограничивается применение механизмов его субсидирования. Однако возможность поддержки и защиты национального бизнеса все-таки допускается: субсидии и компенсационные пошлины можно применять в соответствии со статьей о субсидиях и компенсационных мерах ГАТТ (правопреемником которого является ВТО), Соглашением о сельском хозяйстве, Соглашением о текстильной продукции. В виде временных мер применяются антидемпинговые меры и компенсационные пошлины (дискриминационные меры применительно к отдельным странам и отдельным торговым партнерам) и тарифы и квоты для компенсации справедливой конкуренции с импортом, наносящим ущерб местной отрасли (недискриминационные меры, применяемые по отношению ко всем партнерам). Используются и нетарифные методы регулирования, не предусмотренные в соглашениях ВТО и не противоречащие им. Практикуются также и постоянные меры (общее освобождение от обязательств), которые официально должны быть одобрены Советом ВТО [24, с.431] и предоставляются только в редких случаях.

11. Под влиянием глобализационных процессов, с целью адаптации к ним, меняются и функции государственного управления в отдельных странах. В успешно развивающихся странах модернизируются и все более утонченными становятся национальные системы поддержки неиндустриального развития и, соответственно, бизнеса.

Использование в практике регулирования экономических механизмов, основанных на принципах неолиберализма, не всегда и не сразу приносит очевидный устойчивый успех. Так, Вашингтонский консенсус, включавший по мнению главного его автора Дж. Уильямсона австрийскую школу, монетаризм, новую классическую экономику и теорию общественного выбора (критики называли этот консенсус

неолиберальной доктриной) [7, с. 17, 19], после первых обнадеживающих результатов в латиноамериканских странах, привел к ряду кризисов (в 1994 г. в Мексике, а в 1997 – 2002 гг. – к ряду кризисов начавшихся в Азии и завершившихся в Аргентине) [7, с. 19,20]. *Однако страны целосообразно («не слишком точно» - по терминологии Дж. Стиглица [22]) придерживавшиеся его установок достигали определенных, некоторые значительных, успехов в неоиндустриальном развитии.* Одной из главных причин, обусловивших неустойчивость роста и развития, стала считаться слабость институциональной составляющей координации и обеспечения экономического развития и обусловленная предписаниями консенсуса излишняя скованность государства в вопросах своевременной коррекции механизмов регулирования, в особенности, в аспектах, необходимых для **усиления его социальной ориентации и усиления ориентации бизнеса на размещение инвестиций в наиболее актуальные отрасли** (очевидно, что эти две проблемы носят взаимоувязанный и взаимозависимый характер). После этого в работах Дж. Уильямсона и его соавторов получают качественно новую интерпретацию вопросы институционального строительства, в частности, о роли государства в создании и поддержке **институтов рыночной экономики, обеспечении общественных благ, интернализации внешних эффектов и коррекции распределения доходов** [7, с. 23]. В разработках других ученых пути коррекции принципов координации современного экономического развития получили еще более четкую форму (см., напр., [4; 22 и др.].

В 90-ые годы, как мы знаем, стала ограничиваться (установками глобальных экономических организаций) государственная поддержка отраслевой (промышленной) политики. Однако круг задач экономической политики в 2003 г. был дополнен созданием национальных инновационных систем, призванных выполнять часть функций, которые традиционно ассоциировались с промышленной политикой [7, с. 23]. Как мы знаем, государственная поддержка инновационного сектора поддерживается всемирными экономическими организациями и интенсивно применяется во многих странах [1].

Однако отраслевая (промышленная) политика не потеряла своего значения (*«промышленную» политику точнее называть «отраслевой», поскольку в спектр ее задач входит координация развития не только отраслей промышленности, но и отраслей сельского хозяйства, строительства и др.; при этом в ней можно выделить отдельные направления, например: политика обеспечения продовольственной безопасности; политика координации развития тех отраслей сельского хозяйства, которые обеспечивают выработку текстильных изделий; политика поддержки экспортноориентированных отраслей, импортозамещающих отраслей и т. д.*). Однако изменилась роль и значение отдельных инструментов отраслевой (промышленной) политики. Например, стало ограничиваться прямое субсидирование экспорта продукции промышленности, субсидирование деятельности и экспорта сельскохозяйственных предприятий, связанного с непосредственным ростом объемов сельскохозяйственной продукции, а также – субсидирование продовольственного экспорта в целом (т. е. промышленно переработанной продукции сельского хозяйства и промышленно непереработанной сельскохозяйственной продукции). Поддержка, не связанная с инновационной деятельностью в большей мере сместилась в сторону косвенных методов регулирования (налоговых, финансово-кредитных), хотя в некоторых развитых и развивающихся странах практикуются различного характера фонды поддержки отраслевого развития. А в сельском хозяйстве поддержка регламентируется условиями так называемых «желтой», «голубой» и «зеленой» корзин ВТО [5].

В целом, в настоящее время установками глобальных экономических организаций в рамках отдельных стран в обозначенных пределах допускается свобода экспериментирования при выборе экономической политики, поскольку «не существует единственного набора политических установок, способных гарантированно запустить

устойчивый рост... Страны должны иметь свободу экспериментирования при выборе политики отвечающей их специфическим условиям, а международные кредитные организации и агентства, оказывающие помощь, должны поддерживать такое экспериментирование... Главная задача состоит в выявлении наиболее узких мест, ограничивающих рост и их расшивке средствами микроэкономической и макроэкономической политики» [7, с. 26 из 4, с. 60]. **Такой подход лежит и в основе современных модернизированных вариантов нелиберальной экономической политики, которых в принципе придерживается большинство развитых и развивающихся стран.** В условиях действия соответствующих экономических механизмов большинство развивающихся стран имеет более высокие темпы роста ВВП по сравнению с развитыми странами, осуществляется интенсивная диффузия технологий из развитых в развивающиеся страны на основе которой модернизируется технологический уклад в этих странах, становится разнообразной отраслевая структура и конкурентоспособность в мировом масштабе экономик этих стран. Однако очевидно, что и в этих механизмах имеются недостатки, связанные, например, со слабостью проактивного [18] реагирования (как в развитых, так и развивающихся странах) на наступление кризисных ситуаций с целью их смягчения, с излишним дерегулированием рынка труда (что ослабляет социально-ориентированные возможности государственной и профсоюзной координации) и др. Во многих развивающихся и даже в некоторых развитых странах требуют серьезного совершенствования государственные и рыночные системы институциональных механизмов обеспечения устойчивого неоиндустриального развития.

Сформулированные в ряде научных разработок современные принципы нелиберальной политики (см., напр., [4; 22]), некоторые из которых уже нашли отражение в уставах и предписаниях глобальных международных организаций, позволяют государствам в определенных рамках модернизировать экономическую политику, реагируя на сложившиеся краткосрочные и долгосрочные обстоятельства, и, в первую очередь, модернизировать экономические механизмы координации, направленные на поддержку развития неоиндустриального отраслевой и технологической структуры страновых экономик.

Использованная литература

1. Abesadze R., Burduli V. Innovative activities and their coordination under advancing globalization. – The Caucasus & Globalization. Volume 3. Issue 4. CA&CC Press. SWEDEN, 2011.
2. Nordhaus W. Productivity Growth and the new Economy. – National Bureau of Economic Research. Wash., 2001.
3. ru.wikipedia.org/wiki/Третья_волна_(Тоффлер)
4. The Barselona Development Agenda / The Washington Consensus reconsidered: Towards a New Global Governance. Ed. By N. Serra and J. E. Stiglitz. Oxford, 2008.
5. Абесадзе Р., Бурдули В., Датунашвили Л. Проблемы регулирования продовольственной безопасности страны (на груз. яз). – Proceedings of Scientific Works of Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU. Volume IV. Tbilisi: 2011.
6. Абесадзе Р. Высокие технологии и экономическое развитие (на груз. яз). – В сб.: Actual Economic Problems under Globalization. Tbilisi: 2011.
7. Ананьин О., Хаиткулов Р., Шестаков Д. Вашингтонский консенсус: пейзаж после битв. – МЭиМО, 2010, №12, с. 17, 19.
8. Бландиньер Жан-Поль. Изменение основополагающих производственных и общественных парадигм. Трансформация общественного сектора в Европе (опыт стран ЕС)/ http://www.recer.ru/files/documents/04_10_10/Blandinieres_Paradigms_Ru.pdf

9. Бурдули В. Взаимосвязь развития технологических укладов и трансформации экономических систем. – В сб.: *Actual Economic Problems under Globalization*. Tbilisi: 2011.
10. Бурдули В. Вопросы структурной перестройки экономики Грузии и роста уровня занятости. – *Ekonomisti*, 2009, №5.
11. Бурдули В. Механизм регулирования экономического развития страны и пути его практической реализации (на примере Грузии) (докт. дисс., научный рук. Г. Церетели) (на груз. яз.; автореф. – на груз. и русском) – Тбилиси: 1998; книга – 2004.
12. Бурдули В. О совершенствовании системы оценок эффективности развития отраслевой структуры производства. – В сб.: *National Economies and Globalization. Volume I*. Tbilisi: 2012.
13. Бурдули В. Промышленная политика: институциональное обеспечение и механизм реализации (на груз. яз.). – *Известия АН Грузии. Серия экономическая*, 1996, №1-2.
14. Глазьев С. Мировой экономический кризис как процесс смены технологических укладов. – *Вопросы экономики*, 2009, №3.
15. Глазьев С. Возможности и ограничения технико-экономического развития России в условиях структурных изменений в мировой экономике. / С. Ю. Глазьев. www.spkurdyumov.narod.ru/glaziev/htm.
16. Иванов Н. Глобализация и общество: проблемы управления. – *МЭиМО*, 2008, №4.
17. Колодко Гж. Неoliberalism и мировой экономический кризис. – *Вопросы экономики*, 2010, №3.
18. Кузин Д. Промышленная политика развитых стран: цели, инструменты, оценки. – *Вопросы экономики*, 1993, №9.
19. Любимцева С. Инновационная трансформация экономической системы. – *Экономист*, 2008, №9.
20. Папава В. Роль Бретон-вудских институтов в посткоммунистической трансформации экономики Грузии. – *Proceedings of Scientific Works of Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU. Volume IV*. Tbilisi: 2011.
21. Семенова Е. Возможности инновационного типа развития. – *Экономист*, 2006, №6, с. 14.
22. Стиглиц Дж. Многообразные инструменты, шире цели: движение к пост-Вашингтонскому консенсусу. – *Вопросы экономики*, 1998, № 8.
23. Стрелец И. Новая экономика: гипотеза или реальность. – *МЭиМО*, 2008, № 3.
24. Турбан Г. В. Развитие международной торговли и рост протекционизма. – *Вісник Донецького національного університету, Сер. В: Економіка і право*, Вип. 2, Т. 2, 2010.
25. Фролов Д. Теория кризисов после кризиса: технологии versus институты. – *Вопросы экономики*, 2011, №7.
26. Хруцкий В. Рыночные системы и варианты структурной перестройки промышленности. – *Российский экономический журнал*, 1992, №3, с. 97, 98.
27. Церетели Г. Стратегические цели развития производительных сил и пути их реализации. В сб.: *Проблемы развития рыночной экономики в Грузии (на груз. яз.)*. Том I. Тбилиси: 2000.
28. Церетели Г. К вопросу об оценке эффективности государственного регулирования посткоммунистической страны (на груз. яз.). – В сб.: *Проблемы развития рыночной экономики в Грузии. Том III*. Тбилиси: 2003.

Burduli Vakhtang
Doctor of Economic Sciences, Professor

**THE QUESTIONS OF DEVELOPMENT OF SECTORAL AND
TECHNOLOGICAL STRUCTURES OF COUNTRY'S ECONOMY UNDER
GLOBALIZATION**

Summary

In the article the contemporary interpretation of industrial and technological structure of economy are considered. The processes of diffusion technologies in economic branch of industries (by standard nomenclature of national accounts) are investigated. The factor globalization influencing (impacting) upon forming of sectoral and technological structure of economy of individual countries are systematized and defined. The development of economic mechanisms regulating of forming contemporary neo-industrial structure by branches of economy in individual countries are considered.

Грущинская Наталья Николаевна
Кандидат экономических наук, доцент

ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ КАК ОСНОВА ЕЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

Развитие современности обуславливается процессами глобализации, интернационализации, постиндустриальным развитием, интеграционными процессами. Подходя к определению глобализации как многоаспектного явления, можно согласиться с высказыванием Новицкого В.Е.: «Глобализация является формой экспансионизма, которая отражает современный уровень коммуникаций и постиндустриальных, информационных технологий, реалий социокультурного и экономического, воспроизводственного процесса, политической жизни» [7, 5].

Процесс глобализации повлиял на изменение социально-экономической ориентации государств, произошли серьезные изменения в функционировании хозяйственных механизмов этих стран. Глобализация открывает перед человечеством огромные возможности для расширения масштабов обмена товарами, услугами, информацией, технологиями и капиталом, взаимодействия в гуманитарной сфере и духовного обогащения личности. Вместе с тем для значительной части людей она несет в себе существенные угрозы, вызывая разделение стран на «цивилизационный центр» и «периферийную зону», углубляя их дифференциацию в социально-экономическом и научно-техническом развитии. Рассматривая процессы, происходящие в условиях глобализации, следует учитывать изменения и ее самой, ее трансформацию, катализаторами которой можно считать, в первую очередь, технологические изменения в обществе, ведут за собой изменения в экономической, политической, социальной, культурной сферах жизни. Технологическая уклады является проводником современных процессов постиндустриального общества

Структурированный анализ технологических укладов осуществлен в научных трудах украинских и российских ученых, таких как Филипенко А.С. [12], Чухно А.А. [14], Юхименко П.И. [14], Леоненко П.М. [14], Лукьяненко Д.Г. [7], Бревдо Т.В. [4], Миронова О.А. [4]. В недавнее время появилось несколько теорий о том, что одним из важнейших, если не главных факторов перехода на новые уровни развития во всех сферах общественной жизни является совершенствование информационной структуры общества. Дальнейшее развитие общества описывался в трудах ряда ученых, среди них работы Белла [1], Р.Фостера [13].

Мысли о том, что основой информационной экономики являются знания и развитие технологий, придерживается В. Колонтай, О. Михайловська. В теориях постиндустриализма приобретают специфический характер трактовки вопроса сущности, содержания, путей и методов социально-экономических преобразований в национальном и глобальном масштабах, системных трансформаций в странах переходного периода к новой экономической системы и др. Среди наиболее известных представителей данных теорий можно отметить П.Дракера, Белла, М.Кастельса, Ж.Эллюля, Т.Сакаяя. Среди украинских ученых Ю.М.Пахомова, О.Г.Белоруса и других.

Учение о технологических укладах имеет большое не только теоретическое, но и практическое значение. Оно дает возможность значительно углубить понимание структуры экономики, тенденций ее развития путем учета изменений соотношения между технологическими укладами. Анализ социально-экономической структуры экономики показывает, что технологическая составляющая данной структуры является основой ее развития. Технологическое развитие является неотъемлемой частью современного развития стран мира. Государства, которые не включаются в данный

процесс остаются в стороне от мировых экономических процессов и рискуют исчезнуть как самостоятельные.

Теоретическая основа технологических укладов тесно связана с теориями «длинных волн», которые сопровождали становление и развитие капиталистического способа производства. Фундаментальный вклад в создание указанных теорий сделал М.Д. Кондратьев. Он утверждал, что научно-технический прогресс развивается волнообразно, и каждый цикл длится примерно 45-60 лет. В течение последних веков в истории технологической эволюции изменили друг друга пять волн и сложилось пять технологических укладов [6, 80]. М. Кондратьев ввел понятие «техническая революция как тяговая сила» цикла, разработал теорию «инновационных» пакетов и показал, что нововведения распределяются по времени неравномерно и появляются группами. Современные экономические методы способствовали выделению 1380 видов циклов, касающихся экономики. Однако только три из них имеют практическое и теоретическое значение. Это - циклы товарно-материальных запасов Дж. Китчина (с периодом до 3 лет) циклы инвестиций в оборудование и оборудование К. Жугляра (период 7-11 лет) строительные циклы С. Кузнеця (период 18 - 22 года). По мнению многих исследователей [10,12,14] экономического кризиса 80-х годов, мир переживает завершение цикла роста, поскольку нововведения, которые породили этот цикл, достигли стадии зрелости.

Возникли новые проблемы, в частности, такие: быстрое уменьшение запасов минерального и энергетического сырья; истощения культурного слоя земли; накопления отходов и токсичных продуктов жизнедеятельности, перегрев атмосферы, изменение воздушных потоков; утрата способности окружающей среды (природы) к воспроизведению и саморегуляции. Рождается новая эпоха, переход к которой означает прерывность непрерывности или период кризиса может быть роковым как для фирм, которые не смогут адаптироваться к новым условиям, так и для общества в целом. Фазы изобретений и нововведений имеют тенденцию к ускорению, что особенно наглядно видно на примере некоторых важных изобретений, которые реализовались в течение последних 250 лет и волновой динамики больших циклов. Чем ближе к нашему времени, тем больше сокращается разрыв между изобретением и его воплощением в производство [10, 62].

Мировой опыт подтверждает, что длительное развитие в долгосрочном периоде зависит не столько от ресурсных возможностей, сколько от инновационного характера производства в конкретной среде. Большинство экономистов-аналитиков [12, 15] приходят к выводу, что выход из кризиса будет связан с возникновением новой волны новшеств, которая даст длительный стимул следующему периоду роста, что сейчас проявляется в: бурном развитии науки; исчезновении или радикальной перестройке традиционных отраслей хозяйства; преобразовании сельского хозяйства на научную и капиталоемкую отрасль; развитии сферы услуг; индустриализации развивающихся стран; тенденции к децентрализации модели жизни населения, моделирование производственного процесса и принятия решений; изменениях окружающей среды и необходимости его защиты; возникновении новых концепций организационного развития.

Переходные процессы от одного технологического уклада к другому характеризуется благоприятной конъюнктурой и высокими темпами экономического роста. Переход от одной технологии к другой не является постепенным и непрерывным. По мнению американского исследователя Р. Фостера [13, 156], новые технологии это внезапность, а не запрогнозированный процесс, это разрыв, а не постепенность. Р. Фостер вводит понятие технологического разрыва, который знаменует переход от одной технологии к другой, а развитие каждой технологии характеризуется с помощью логистической S-образной кривой, которая выступает как основной аналитический способ состояния технологического обновления. S-образная кривая отражает зависимость между затратами, связанными с разработкой новой технологии или нового

продукта, и результатами, полученными от заключенных средств. Как показывают прогнозы ученых [8; 312], в пятом технологическом укладе, начало которого приходится на 80-е годы XX ст., и ядром которого, как уже отмечалось, является электронная промышленность, волоконно-оптическая техника, биотехнология, геноинженерия, космонавтика, предполагается индивидуализация производства, императив удовлетворения потребностей и желаний отдельного человека наряду с обществом в целом, полное понимание феномена духовной жизни, которое будет функционировать на базе так называемой психонетики. Это откроет двери в новую эпоху «натурального, природного» неконтролируемого общества, где навсегда исчезнет борьба за выживание и господство над себе подобными.

Такое предсказание дает модель технологий под названием SINIC2 [3, 176]. По своей сути эта модель показывает историю развития человечества в виде двух циклических связей между наукой, технологией и обществом. Первый цикл начинается с прорыва в области научных знаний. В результате «высеиваются» зерна (семена) новых технологий, что, в свою очередь, влияет на жизнь общества и является фактором социальных трансформаций. Второй цикл направлен в обратном направлении и вытекает из потребности общества. Острая необходимость в новой технологии со временем удовлетворяется посредством технических инноваций, которые, в свою очередь, стимулируют дальнейшую научную эволюцию. Таким образом, развитие науки, технологии и общества взаимосвязано. Изменение в одной из этих сфер является либо причиной, либо следствием изменения другой. А движущей силой этих изменений являются законы эволюционного развития.

Согласно теории SINIC в истории человечества с древнейших времен до наших дней произошло десять главных инновационных сдвигов. Это - переход от примитивного к коллективному обществу, вслед за этим пришли стадии земледелия и ремесленного общества, следующие три - индустриализация, механизация и автоматизация - вместе создали индустриальное общество. Следующая эпоха информатики, оптимизации и автономности является основой возникновения «натурального» общества [3, 207]. Анализ современного инновационного развития свидетельствует об ускорении изменений в промышленности - технологии, структуре, масштабах, территориальном размещении и организации производства, а также в сотрудничестве стран, общей формой которого становится международный трансфер технологий. Следует отметить, что в этих условиях произошла принципиальная переоценка роли «человеческого фактора». Именно современные инновационные изменения связаны с творчеством, интеллектом, знаниями, новаторством человека как основного носителя инновационных идей.

Сейчас в Украине начался новый этап экономической трансформации, точкой отсчета которого стало подключение страны к процессам глобализации. При таких условиях догоняющего и мобилизационной стратегии экономического роста, которые доминируют во втором и третьем укладах, стали неэффективными. Возникла необходимость переформулировки основных задач развития с целью адаптации национальной специфики страны в новых глобальных условиях. То есть, для пятого технологического уклада мы должны найти принципиально новую модель национального экономического роста - инновационную стратегию. Основной проблемой конструирования основ нового экономического уклада в современных условиях становится фактор адаптации его внутренних характеристик до национального характера индустриальной экономики. Новые отрасли являются специфическими по своим признакам элементами национальной экономики, поскольку они непосредственно подчиняются законам глобальных экономических потоков. Проблемы и перспективы их функционирования - это складноструктурный комплекс глобальной и национальной экономик. Основным проблемным узлом постиндустриального дизайна, который был

концептуально определен в последнее время, стала необходимость разработки модели развития постиндустриальной гуманитарной экономики в отдельной стране.

Всего на фоне стремительного роста значимости информационной составляющей уменьшается значимость индустриальных форм организации экономики. Новейшие технологии дают уникальную возможность странам с ограниченными ресурсами «перепрыгнуть» целые циклы промышленного развития, которые еще несколько лет назад надо было пройти, чтобы достичь сегодняшнего уровня экономического развития западного общества.

Если XX ст. было эпохой отраслей, основанных на использовании природных ресурсов и эффективных технологий, то в XXI царят «искусственные интеллектуальные отрасли», экономика интеллектуальных активов, главным фактором развития которых является не производство и внедрение, а наличие идеи, проекта, программы. Для Украины необходимо не только утверждение отраслей глобальной экономики как доминирующих сегментов национального развития, но и определение оптимальной долгосрочной стратегии экономического развития государства. Технологическое развитие экономики предполагает развитие экономики путем прогрессивных сдвигов, привлечение инвестиций, последовательного роста научно - технологического сектора, экономики знаний. Отставание разработки теории технологических укладов, неиспользование ее в процессе государственного прогнозирования и управления приводят к искажениям в развитии страны.

Технология как элемент производительных сил всегда существует в определенной общественно-экономической форме, которая определяется господствующими общественными отношениями. Поэтому, при всем единстве технологической и экономической составляющих общественного производства, между ними неизбежно возникают несоответствия и противоречия. Накопление капитала и научно - технический прогресс меняют структуру капитала, растет техническая вооруженность труда, а следовательно меняется техническое стоимостное строение капитала, определяющих тенденции нормы прибыли к понижению, на этой основе выведены законы убывающей производительности капитала и др.[14, 506].

В Украине серьезная потребность в модернизации экономики назрела уже с первых лет независимости. Именно исчерпание жизненного цикла продуктов и технологий вызывает депрессию и необходимость системного внедрения продуктовых, технологических и организационно-экономических нововведений.

Неудовлетворительное состояние научно-инновационной сферы негативно сказывается на технико-экономическом уровне производства и состоянии международного научно-технологического сотрудничества Украины. Формирование новых технологических укладов на Украине происходит медленными темпами, причинами чего являются не только внутренние нестабильные процессы, но и мировая экономическая ситуация. В зависимости от фаз жизненного цикла ТУ меняются и движущие силы экономического роста. В период становления нового ТУ ведущую роль играют страны-инноваторы, которые первыми осваивают базовые нововведения. Сейчас в развитых странах новый (шестой) ТУ выходит из начальной фазы и разворачивается процесс постепенного замещения им предыдущего, что провоцирует как конкурентную борьбу за технологическое лидерство ТНК и в целом национальных экономик, так и вызывает определенную нестабильность финансовой системы и структурный кризис экономик развитых стран. Для его преодоления недостаточно мер только по спасению банковской системы или реанимации финансового рынка. Необходимы программы стимулирования развития нового ТУ, подъем которого создаст новую длинную волну экономического роста. Политика государства должна быть направлена на приоритетную поддержку высокотехнологичных отраслей, экономика будет двигаться не по спирали, а по замкнутому кругу, и качественный уровень жизни, как страны, так и отдельно взятых

людей, будет оставаться на порядок ниже технологически более развитых стран мира. Современный мир меняется достаточно быстро, и даже ориентированные ранее на свою сырьевую мощь страны форсированными темпами начинают перестраивать свои экономики на новый технологический уклад, чтобы обеспечить долгосрочную устойчивость и конкурентоспособность.

Использованная литература

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Пер. с англ. / Под.ред. В.Л. Иноземцева. - М., 1999 - с. 602
2. Белорус О.Г. Глобальные трансформации торговли: Монография / ИМЭМО НАН Украины - К. - 2008. - С.226
3. Глазьев А. Теория долгосрочного технико-экономического развития. М.: Властелин, 1993. - С. 310
4. Глобализация мировой экономики / Т.В.Бревдо, Ю.Г.Волков, О.А.Миронова. - Ростов - н / Дону: Феникс, - 2008г. - 211с.
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура Под ред. О.И. Шкаратан. М.: ГУ-ВШЭ, 2000. - С.608
6. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения - избранные труды. - М., «Экономика», 2002.
7. Новицкий В.Е. Инновационная парадигма в контексте регулятивных задач / Наук. журн. «Стратегия развития Украины (экономика, социология, право)». - № 1-2, 2008. - С.5 – 8
8. Пахомов Ю.Н., Лукьяненко Д.Г., Губский Б.В. Глобальные трансформации и стратегии экономического развития. Монография. - К.: Украина. - 1998 г.
9. Сакс Дж. Рыночная экономика и Россия. М.: Экономика, 1994. - С. 331
10. Стиглер Дж. Глобализация: тревожные тенденции. - М., 2003. - С. 300
11. Тоффлер, Э. Третья волна - The Third Wave - М.: АСТ, 2010. - 784 с.
12. Филипенко А.С. Глобальные формы экономического развития: история и современность. - М.:, 2007 - С.670
13. Фостер Р. Обновление производства: атакующие выигрывают. Перевод с английского / - 2002 г.
14. Чухно А.А., Юхименко П.И., Леоненко П.М. Современные экономические теории: Учебник / Под ред. . А.А Чухно. - М.:, 2007. - С. 878
15. Шумпетер Й. Теория экономического развития. - М.: Прогресс, 1983. - С.212
16. Fisher I. The Natura of Capital and income. - London, 1927. - P.5, 51 - 52, 68-69
17. World Economic Forum. <http://www.weforum.org>

Gruschinskaya Nataliya

Candidate of Economic Sciences, Docent of Institute of World Economy and International Relations of National Academy of Sciences of Ukraine

PROCESS COMPONENT OF THE NATIONAL ECONOMY AS A BASIS FOR ITS COMPETITIVENESS

Summary

Globalization trends of modern civilization are caused by processes of transformation, which are under the influence of new factors of the economy, primarily in the technological development of national economies. Technological way occupy a special place in the study of contemporary processes of globalization, along with the integration of information.

Яценко Ольга Николаевна
Кандидат экономических наук

ФАКТОРЫ И ДЕТЕРМИНАНТЫ ФЕНОМЕНА ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Глубинные трансформации затронули экономику подавляющего большинства стран, в результате чего возник глобальный рыночный механизм, законы которого распространяются на мировые рынки капиталов, товаров, услуг и труда. Современная глобальная экономическая система обозначается сложной структурой, глобализацией хозяйственной жизни, возникновением большого количества надгосударственных институциональных организаций с унифицированным механизмом управления и регулирования, ускорением научно-технологических изменений, интеллектуализацией и информатизацией мировой экономики, стандартизацией качества товаров и услуг, либерализацией торговли, ростом количества субъектов международных экономических отношений и политических, социальных и экономических транснациональных сетей, глобализацией спроса и предложения, поляризацией развития государств и общества. Согласно неolibеральной теории, двигателем глобализации выступает современный капитализм.

Тенденции, особенности и проблемы глобализации привлекают внимание большого количества известных зарубежных и отечественных ученых. Весомый вклад в становление и обоснование фундаментального подхода относительно феномена глобализации и ее последствий осуществили известные зарубежные ученые и практики У. Бек, З. Бжезинский, Д. Гелди, Б. Джилз, К. Омае, Р. Робертсон, Дж. Сорос, Дж. Стиглиц, С. Стрейндж, Г. Томсон, К. Уолтс, Д. Хелд, Х. Шуманн и др.. Среди отечественных исследователей в данном направлении работают Л. Антонюк, О. Белорус, В. Власов, В. Геец, Д. Лукьяненко, Ю. Пахомов, А. Швиданенко и др. Исследования ученых отмечаются междисциплинарным и системным подходом к явлению глобализации, установлению хронологических границ и последствий этого процесса.

Целью статьи является системное исследование теоретико-методологических основ феномена глобализации, идентификации его как объекта, определении особенностей и выяснению доминирующих подходов относительно природы восприятия глобализации.

Процесс познания, т.е. теоретическое обоснование и логика изучения феномена глобализации имеет две взаимосвязанные процессы, структурно-дифференциальный и уровнево-дифференциальный. Суть первого сводится к обобщению понятия, его хронологии, разноаспектных проявления во всех сферах общественного бытия. Для второго ведущим является диалектический подход, принцип выделения иерархических уровней, декомпонирование системы на элементы и изучение отдельно взятыми.

Методологический срез глобализации имеет два уровня: теоретический и эмпирический. Первый является определяющим и ведущим. Пока мы не узнаем и не поймем, что представляет собой тот или иной объект в его концептуальном, целостном виде, то мы не сможем узнать и понять его истинное значение и назначение. Второй уровень - эмпирический. Он выполняет подсобные, уточняющие функции первого уровня⁶.

Вокруг сути, природы происхождения понятия «глобализация» и ее последствий для субъектов хозяйствования и государства происходит ряд глубоких дискуссий,

⁶ Бухтеев Н.И. Методологические аспекты изучения глобализации / Н.И.Бухтеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zinoviev.ru/ru/conference/bukhteev.html>

иногда диаметрально противоположных обоснований и объяснений. Неудивительно, что общественные силы всячески приветствуют и пропагандируют экономическую глобализацию, тогда как другие выступают с ее острой критикой⁷.

Научное осмысление любого явления или процесса начинается с идентификации объекта и определение его сущности. С методологической точки зрения, изучая феномен глобализации, необходимо прежде всего рассмотреть исследуемую дефиницию. Если говорить об этимологии понятия и происхождение слова глобальный, то оно берет начало от французского «global» - всеобщий и от латинского «globus» - шар, и имеет значение, во-первых, - охватывающий весь земной шар, всемирный, а во-вторых - всесторонний, полный, всеобщий, универсальный⁸.

Обстоятельное теоретическое осмысление и обсуждение понятия глобализации приходится на 60-е гг.. Однако научного консенсуса относительно его окончательной дефиниции и хронологической определенности не достигнуто до нынешнего периода. Принято считать, что впервые термин «глобализация» ввел Т. Левит в 1983 г. Он применил его для характеристики феномена слияния рынков отдельных продуктов, разрабатываемых крупными ТНК⁹.

В простейшем смысле глобализация означает расширение, углубление и ускорение мировой взаимосвязанности¹⁰. И. Ренстик трактует глобализацию как процесс роста, размаха и глубины, взаимодействия и взаимозависимости между социальными единицами глобальной миросистемы¹¹. Подобные взгляды характерны учению Б. Джилза и В. Томпсона, согласно с которым глобализация - это «укрупнение локальных процессов в направлении предельных ограничений, наложенных размером планеты Земля»¹². По мнению Д. Хелда, глобализация подразумевает, что политическая, экономическая и социальная деятельность становятся всемирными по своим последствиям¹³.

Трудно не согласиться с Б. Бади, который определяет три измерения феномена глобализации: как исторический процесс, как гомогенизацию мира, как растущую взаимозависимость в мире, но при этом отмечает, что глобализация - это жизнь по единым принципам, едиными ценностями, единым поведением, что в эпоху глобализации происходит ослабление национальных хозяйств. Интересна точка зрения М. Маклухана, который сформулировал понятие «глобальная деревня», сформированную

⁷ Трунин С.Н. Структурные сдвиги в мировой экономики в условиях глобализации / С.Н. Трунин // Экономическая теория на пороге XXI века – 7: Глобальная экономика / Под ред. Ю.М. Осипова, С.Н. Бабурина, В.Г. Белолипецкого, Е.С. Зотовой. – М.: Юрист, 2003. – 992 с. (С. 378).

⁸ Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с. (С. 264-265).

⁹ [?, с.7]. Глобализация: взгляд с периферии / отв. ред. С. Хоменко. - К. : Агентство гуманитар. Технологий, 2002. – 61 с. (С.7)

¹⁰ [?, с.37]. Гелд Д. Глобальні трансформації: Політика, економіка і культура / Д. Гелд, Е. Мак Грю, Д. Голдблатт і Дж. Перратон; [пер. з англ. В. Курганський і В. Сікора]. – К.: Фенікс, 2003. – 584 с. (С.37)

¹¹ Rennstich J. K. Three steps in globalization / Joachim Karl Rennstich // Gills B. K. and Thompson W. R. (eds). Globalization and Global History / Barry K. Gills, William R. Thomson. – New York: Routledge, 2006. – P. 203–232.

¹² Rennstich J. K. Three steps in globalization / Joachim Karl Rennstich // Gills B. K. and Thompson W. R. (eds). Globalization and Global History / Barry K. Gills, William R. Thomson. – New York: Routledge, 2006. – P. 203–232.

¹³ Хелд Д. Глобалізація / антиглобалізація // Д. Хелд; [пер. з англ. І. Андрущенко]. – К.: К.І.С., 2004. – 178 с. (С. 23).

на планете как следствие ускорения на всех уровнях человеческой организации, базирующейся на новейших технологиях¹⁴.

Систематизация исследований относительно феномена глобализации, позволяет выделить три концептуально полярные позиции относительно ее восприятия. Суть первого концептуального подхода сводится к фундаментальной реконфигурации мировой системы вроде западной модели развития с исключительно успешным вариантом развития во всех сферах жизнедеятельности общества. Основой выступает неолиберальная теория. Вторая позиция основывается на эволюционности, долгосрочности, исключительности, противоречивости, не прогнозируемости, трансформационного процесса и относительной его новизне, необходимости адаптации на макроэкономическом уровне национальных институтов к наднациональным, на микроэкономическом - интеграции с международными институтами, на локальном - аккомодация к новым условиям. Не представляется создание единой мировой системы (сообщества и / или государства), а отмечается новой мировой стратификацией. Последняя позиция наиболее пессимистичная, основной акцент, прямо или косвенно, делается на либерализации ценностей навязываемых странами цивилизационными лидерами, в первую очередь США, а положительные результаты процесса глобализации рассматриваются как побочный результат, а не цель.

Авторские обобщения многообразных подходов к определению характерных черт и признаков феномена глобализации дают право, во-первых, расценить его как многогранную, сложную, динамическую систему, а во-вторых, определить с теоретико-методологической точки зрения ее существенные особенности (рис. 1). При исследовании периодизации глобализации, использованы частично исследования Р. Робертсона, а именно мы разделяем мнение известного американского экономиста и политолога относительно начала отсчета указанного процесса¹⁵.

Довольно интересным и бескомпромиссным является труд Д. Сороса «Кризис глобального капитализма», где он отмечает, что глобальная капиталистическая система распоряжается нашей жизнью так же, как и любой режим распоряжается жизнью людей. Капиталистическую систему можно сравнить с империей, глобальную по своему объему, по сравнению с предыдущими. Она правит всей цивилизацией и, подобно другим империям, считает варварами тех, кто находится по ту сторону ее стен. Это не территориальная империя, поскольку она не имеет суверенитета или его внешних атрибутов. Большинство ее субъектов даже не осознают свою подвластность ей. Что характерно для империи, она делится на центр и периферию, причем центр получает прибыль за счет периферии. Глобальная капиталистическая система обнаруживает определенные империалистические тенденции. Она добивается экспансии и не успокоится, пока остаются незадействованные рынки и ресурсы¹⁶. Сорос показывает, что безоглядная вера в рыночные силы делает нас слепыми к нарушениям стабильности в ключевых отраслях и в результате цепной реакции эти нарушения повлекли нынешний кризис, потенциально способна очень углубиться. Современный американский финансист выступает противником «рыночного фундаментализма» и выход из сложной кризисной ситуации видит в принятии концепции открытого общества¹⁷. К подобным выводам в результате исследований приходит С.Стрейндж, который отмечает, что в новом мире глобальный рынок подтачивает основы суверенности. Рынок медленно

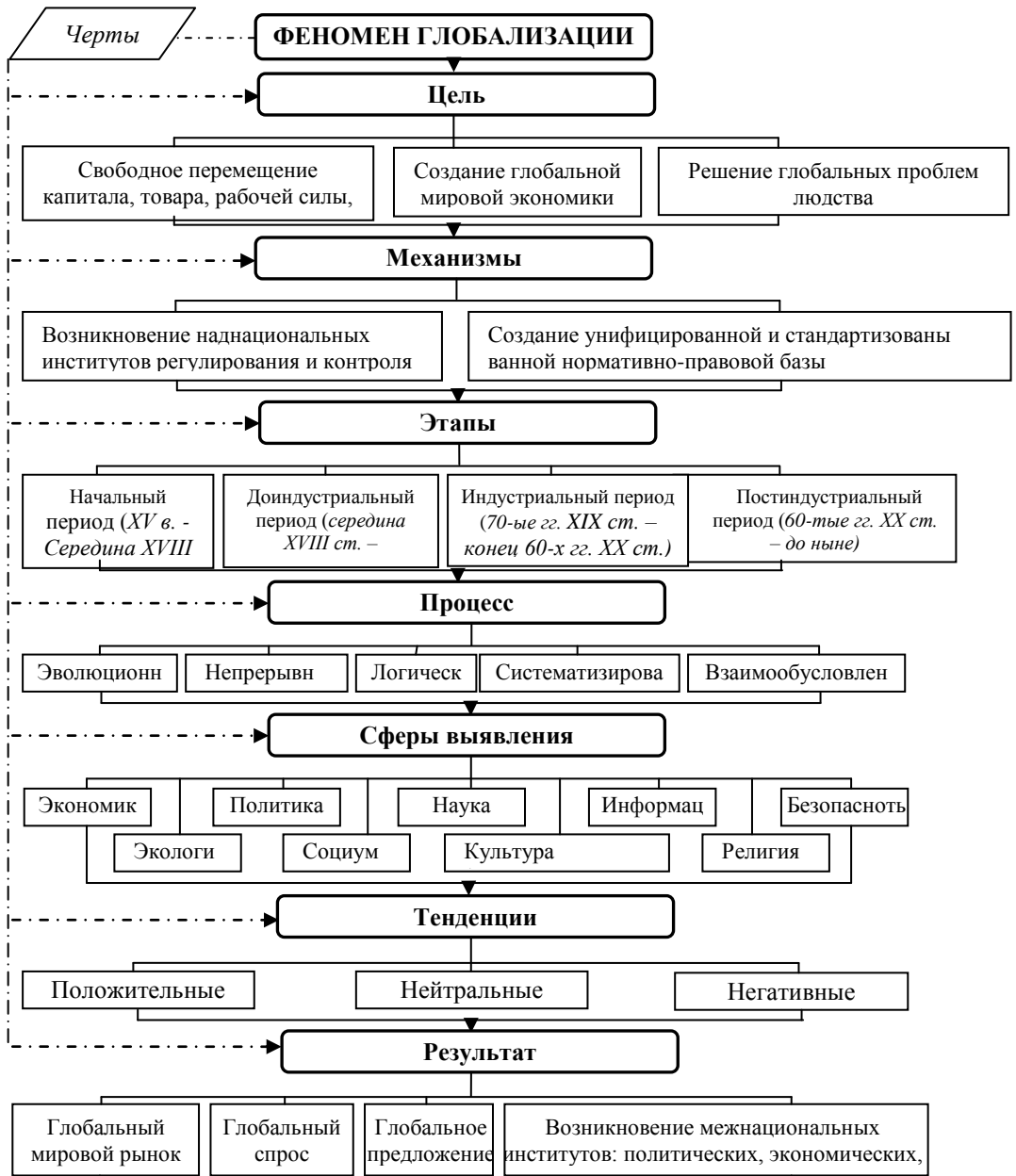
¹⁴ Globalization. Stanford Encyclopedia of Philosophy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://plato.stanford.edu/entries/globalization/>

¹⁵ Робертсон Р. Глокалізація: часопростір і гомогенність-гетерогенність // Глобальні модерності; [за ред. М. Фрезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона]: статті / Роланд Робертсон. – К.: Ніка-Центр, 2008. – С. 48-72.

¹⁶ Сорос Д. Криза глобального капіталізму / Д. Сорос. – К.: Основи, 1999. – 259 с.

¹⁷ Сорос Д. Відкрите суспільство: реформування глобального капіталізму/ Д. Сорос. – К.: Основи, 2000. – 300 с.

сужает сферу деятельности национальных правительств, оставляя им все меньше пространства для маневра. В то же время глобализация подталкивает демократический контроль. Начинают действовать законы свободного рынка, а не национальных парламентов¹⁸.

Рис. 1. Методологические особенности феномена глобализации

Источник: собственные исследования

¹⁸ Strange. S. The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy. – Cambridge, 1996. – p. 4.

Глобальные процессы эволюционно создали общепланетарные контуры обратной связи, позволяющих восстановить планетарное равновесие при относительно незначительных внешних возмущениях, происходящих в том или ином регионе. Это свидетельствует о возникновении новых условий в мировом хозяйстве, которые составляют единую глобальную экономическую систему, саморегулирующуюся на основе механизмов обратной связи¹⁹. Известный отечественный исследователь В.Власов делает акцент на глобальном характере проблем современности, который угрожает человечеству серьезным регрессом, требующим срочного и неотложного решения за счет совместных действий всего мирового сообщества²⁰. Множественность, многоаспектность, многогранность и многоукладность процесса глобализации обуславливают разрозненность взглядов относительно ее дефиниции, хронологической конкретизации, результативности и влияния на общество в целом и, субъектов хозяйствования в частности. Стоит согласиться с исследованиями в которых указываются полярные проявления глобализации. Обобщение исследований зарубежных и отечественных ученых позволяет сделать вывод, что глобализационный процесс не запрограммирован и скоординированный, но комплексный.

Изучение научно-теоретических подходов западных, восточных и отечественных исследователей позволяет сделать вывод, что явление глобализации имеет планетарный масштаб и мир в целом рассматривается как целостная система с основными его структурными элементами: геополитикой, геоэкономикой, геосоциологией и геоэкологией, которые взаимосвязаны и взаимообусловлены. В качестве базовых параметрических характеристик при анализе глобализации, как центральной тенденции современности, можно выделить финансово-экономические, организационно-политические, инновационно-производственные, информационно-технологические, социально-культурные и экологически безопасные процессы. В таких условиях открываются новые перспективные возможности и одновременно значительные риски и угрозы, ведь мировая глобальная экономика до сих пор остается ограниченной по планетарным масштабам и отмечается ограниченными возможностями саморегулирования и самовоспроизводства. Глобализация стимулирует совершенствование существующих и внедрение современных экономических инструментов, механизмов и технологий. Обобщение проявлений глобализационных трансформации мирохозяйственных процессов позволяет выделить положительные и отрицательные ее последствия (рис. 2).

Последствия глобализационных трансформаций имеют непосредственное влияние и на Украину. В. Геец отмечает, что среди общих трансформационных процессов, которые доминируют в мире и влияют на ход преобразований в экономике Украины определяющим есть глобализация, усиление взаимозависимости в мире и углубления интеграционных процессов²¹. Очень несостоятельными являются данные Центра антикризисных исследований, которые свидетельствуют, что в период рыночной трансформации Украина выступила как одна из лучших экономически развитых стран Европы и мира. Страна с таким потенциалом должна стать особенно привлекательной для внутренних и внешних инвесторов. Однако, со времени восстановления независимости в 1991 г., экономическая политика Украины девальвировала все конкурентные преимущества страны. За 20 лет государство почти полностью потеряло свою инвестиционную привлекательность.

¹⁹ Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації / Л.Л. Антонюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 275 с.

²⁰ Власов В.І. Глобалізація і глобальна продовольча проблема / В.Власов // Економіка АПК, 2004. – №1. – С. 7-11.

²¹ Геець В. Ринкова трансформація в Україні: здобутки, труднощі, уроки / Україна і світове господарство на межі тисячоліть / А.С. Філіпенко, В.С.Будкін, А.С. Гальчинський та ін. – К.: Либідь, 2002. – 446 с. (С. 15).

Рис. 2. Последствия глобализационных трансформаций

ПОЗИТИВНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ	НЕГАТИВНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ
<p>Транснационализация / интернационализация интеграция Гиперконкуренция Форсированный научно-технический прогресс Индустриализация экономики Интеллектуализация экономики Информатизация экономики Виртуализация бизнеса Развитие предпринимательства / агробизнеса Общий рыночный механизм Либерализация торговли Устранение торговых барьеров Мобилизация движения капитала, товаров / услуг, рабочей силы, информации, технологий и оборудования Концентрация производства и централизация капитала Чрезмерная капитализация Распространение транснациональных сетей</p>	<p>Глокализация Регионализация Поляризация экономического развития стран Цивилизационный асимметрия развития Монополизация рынков Агрессивные методы конкуренции Радикализм транснациональных компаний Экономический и социальный инфантилизм мелких товаропроизводителей Цепная реакция экономических кризисов</p>
Геополитическое измерение	
<p>Комплементарность национальных экономик Гармонизация и универсализация нормативно-правовой базы регулирования рынков Унифицированное и стандартизированное регулирование и управления Создание наднациональных институтов и институтов Стандартизация стандартов качества и безопасности Транспарентность границ</p>	<p>Усиление зависимости между национальными экономиками Ослабление национальных экономических систем Частичная утрата национального суверенитета Конечно потеря национальной идентичности Усиление экономико-политической мощи одних стран за счет других Кризис мультикультурной политики</p>
Геоциальное измерение	
<p>Постепенная ассимиляция культур Гомогенизация культуры Этнокультурное разнообразие Универсализация поведения общества</p>	<p>Расслаивания общества Подавление национальных и социокультурных стереотипов поведения Противостояние религий Прогрессирующий индивидуализм</p>
Геоэкологическое измерение	
<p>Единые нормы экологической этики Экологический информатизация Повышение экологической культуры и заинтересованности общества Популяризация зеленого туризма Единая общеевропейская экологическая сеть</p>	<p>Истощение природных ресурсов Ухудшение экологической ситуации в мире Турбеволлюция Возникновение «смиттезвалиц планеты» Транснациональные перенос загрязнений Расширение рынков экологически вредных продуктов</p>

Источники: собственные исследования

В глобальном рейтинге благоприятности бизнес-среды Doing Business Украина занимает 145 место. Бывшие социалистические страны Европы, которые вступили в период рыночных реформ вместе с Украиной, настолько оторвались в динамике, что, кажется, являются недосягаемыми. Однако, в последние годы наблюдается тенденция еще тревожнее: Украина постепенно превращается в экономического аутсайдера даже в СНГ. Украину уже обошли Молдова, Таджикистан, Кыргызстан и Беларусь. Показатели привлекательности страны для бизнеса лучше показывают, где окажется государство в среднесрочной перспективе. Сейчас Украина все еще более экономически развита, чем Таджикистан или Молдова, однако эти страны быстро развиваются²².

Стратегия развития Украины не может быть сформирована без полного учета факторов силовой глобализации и глобальной интеграции, оказывать решающее влияние на жизнь нации. При этом, приоритет непременно должен предоставляться внутренним процессам, внутренней интеграции экономики и общества, интровертивному характеру политики ради максимальной адаптации Украины к новым историческим условиям²³. Свидетельством интегрированности Украины в мировую экономику и непосредственной связи национальной экономики с современными глобальными процессами являются данные по уровню глобализации стран²⁴. Рейтинговые оценки масштаба интеграции отдельных стран в мировое пространство приведены по двум наиболее известными системами. Первая - KOF, является разработкой швейцарского Института исследования бизнеса (Konjunkturforschungsstelle der ETH Zurich). По системе KOF индекс глобализации определяется тремя измерениями: экономическим, социальным и политическим и вычисляется как сумма составляющих с соответствующими весовыми коэффициентами. Рассчитывают его для 123 стран мира. Вторая система - CEIP, применяется Международной организацией Carnegie Endowment for International Peace. Индекс глобализации определяется четырьмя измерениями: экономическим, персональным, технологическим и политическим и вычисляется как сумма указанных составляющих с равными весовыми коэффициентами. Его рассчитывают для 62 стран мира. По индексу глобализации KOF Украина занимает средние позиции среди государств, для которых эти показатели рассчитывались, а по экономической составляющей индекса глобализации CEIP, она входит в двадцатку наиболее глобализированных стран мира²⁵.

Внешние специалисты и предприниматели, по данным Центра антикризисных исследований, выделяют три блока проблем в Украине²⁶. Обобщая и адаптируя результаты исследований, можно сказать, что одной из наибольших проблем привлечения иностранных инвестиций агропродовольственного рынка Украины в систему глобальных отношений является слабое отечественное институциональное окружение, которое проявляется в слабости правовой системы, отсутствии системы защиты фундаментального права частной собственности, препятствии при входе на рынок и выходе из него, сложности процедуры банкротства, дефиците доверия между субъектами экономической системы, низкой эффективности антимонопольного

²² Молдован О. Україна: аутсайдер з колосальним потенціалом / О. Молдован [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2011/08/23/295840/>.

²³ Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації / О. Білорус // Економіка України. – 2001. – № 11. – С. 17–21.

²⁴ Купчак П.М. Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на розвиток національного господарства / П.М. Купчак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/NacGosp/2009/Kupchak.pdf>.

²⁵ Купчак П.М. Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на розвиток національного господарства / П.М. Купчак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/NacGosp/2009/Kupchak.pdf>.

²⁶ Молдован О. Україна: аутсайдер з колосальним потенціалом / О. Молдован [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2011/08/23/295840/>.

регулируемая, низкой деловой культуре между контрагентами. Сказываются регуляторные препятствия, которые проявляются в зарегулированности и бюрократизации создания и ведения бизнеса, осуществлении административного давления на бизнес, высоких временных и финансовых затратах на разрешительные процедуры и их непрозрачность. В 2010 г. хозяйственную деятельность в Украине контролировали 79 органов – наибольшее количество среди стран СНГ. В Молдове эти функции выполняют 56 органов, в Беларуси - 40, в Казахстане - 30. Третий блок проблем фискального пространства связан с недостатками налоговой системы: высокая налоговая нагрузка на прибыль, асимметричное распределение обязательств социального страхования между рынком и работодателем, несовершенное администрирование налогов, проблема коммуникации бизнеса с налоговыми органами, особенно в регионах.

Глобальная экономика многомерная и несовершенная, но она обеспечивает глобальную мобильность, рыночную унификацию, регуляторную гармонизацию и стандартизацию, доступность всех видов ресурсов, инновационных разработок, технологий, информации. Основным интегрирующим элементом глобальной экономической системы становится рынок и его структурно-отраслевые сегменты. В условиях глобализации экономики меняется роль государства. Эта трансформация имеет два аспекта: политический и хозяйственный. Первый проявляется в гармонизации национальной нормативно-правовой базы и системы с международными требованиями, а второй - в оптимизации участия государства в борьбе за ведущие позиции в мировой экономике. В условиях глобальной конкуренции перед правительствами государств возникает глобальная задача: как нивелировать риски и получить выгоды во всех секторах национального хозяйства от процесса мировой глобализации, которая значительно повысила уровень открытости мировой экономики и синхронизирует уровни экономического развития в условиях циклического кризисной.

Определенные методологические особенности позволяют утверждать, что глобальность - это современная доктрина, которая характеризует нынешнюю упорядоченность мировой системы. Глобализация является процессом, который характеризует соответствующие тенденции развития, а глобализмом принято называть направление в науке, объясняющее современное развитие мира в целом в условиях глобализационных трансформации. По поводу изучаемого феномена, показательна точка зрения Р. Робертсона, согласно которой глобализация является объективным процессом сжатия всего мира, и субъективным процессом все большего осознания мира как единого целого.

Таким образом, в результате глобализации мировая экономика становится единственной целостной, функционально и институционально структурированной многоуровневой системой, элементы которой становятся глобальной сетью комплементарных, взаимосвязанных, экономически и политически интегрированных национальных экономик, имеющих асимметричное развитие. Глобальная экономическая асимметрия вызвана разницей инвестиционных, производственных, технологических, финансовых, торговых, институциональных, инфраструктурных, информационных потенциалов. Основной задачей, в соответствующей ситуации, становится борьба за полноценное функционирование в долгосрочной перспективе, минимизации финансово-экономических, социально-демографических, политических и экологических рисков с параллельным сохранением и созданием конкурентных преимуществ, которые способны обезопасить ее дальнейшее развитие и адаптацию к глобальной экономике и обеспечить конкурентоспособность собственной национальной экономической системы и ее составляющих - региональных экономик в лице всех субъектов рынка.

სახელმწიფოს მმართველის მაცნე

Ибрагимов Муслим Азад оглы
Кандидат экономических наук, доцент

**ИССЛЕДОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ И
НЕОБХОДИМОСТЬ СТРУКТУРНОГО РЕФОРМИРОВАНИЯ АГРАРНОГО
СЕКТОРА НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ**

Исследование социально-экономической эффективности структурных реформ, анализ динамических явлений и процессов в структуре экономики является сложной задачей, поскольку имеется проблема не столько исследования использований институциональных механизмов в экономической политике государства, сколько в том, в какой мере структурные реформы дадут желаемый результат в социально-экономическом развитии национальной экономики страны.

Так, показатели, характеризующие изменения пропорций между составляющими таких экономических агрегатов, как структура экономической системы государства (региона, отрасли) и ВВП отраслей экономики и ВВП отраслей региональной экономики не дадут полной картины результатов структурных реформ. Поскольку, данные показатели не позволяют в полной степени объяснить тенденции экономического роста на основе закономерности структурных изменений (сдвигов) в экономике, т.к. не характеризуют их взаимное увеличение или уменьшение. Другими словами, общие темпы развития экономики являются вторичными, производными от первичных, т.е. характера структурных изменений.

Так, например, анализ динамики ВВП сельского хозяйства Республики выявляет стабильный рост произведенной продукции, что в принципе позволяет говорить об эффективной аграрной политике государства и о положительных результатах аграрных реформ, но в тоже время не позволяет дать оценку произошедших структурных сдвигов. При анализе темпа прироста ВВП сельского хозяйства по всем категориям хозяйств выявляется, что рост происходил в основном за счет продукции растениеводства, произведенный в индивидуальных хозяйствах, где средний прирост составил примерно 18,1%, тогда как для сельскохозяйственных предприятий рост составил 2,6%. В тоже время, в производстве продукции животноводства в сельскохозяйственных предприятиях темп прироста составил 29,0%, тогда как в индивидуальных хозяйствах примерно 12,6%.

В данном случае выявление насколько рост ВВП, имеет структурное качество, является наиболее актуальной задачей, так как, рост производства и положительная динамика ВВП, если не имеет структурной подоплеки подвержена к затуханию. Анализ трендов и полученных уравнений линейной регрессии выявил наличие проблемы низкой устойчивости экономического роста, вызванное, прежде всего, влиянием специфических факторов при котором нарушается устойчивость производства, а это в свою очередь приводит к нарушению работы всех структурных элементов системы аграрной экономики. Так, повышение производственных и материальных затрат, влияет на рост себестоимости и соответственно приводит к росту реализационной цены, что приводит к нарушению структуры производства и соответственно структуры потребления, стимулирующая появлению монополизма на основных рынках сельскохозяйственной продукции. В результате сезонности наблюдаемый рост и последующий спад, приводит к повышению импорта, и снижению доходов агропродуцентов. Поэтому показатели темпов прироста указывает на крайнюю волатильность, что говорит о неустойчивой

производственной динамике, зависящей от состояния внутреннего сельскохозяйственного рынка. Кроме того, анализ производства растениеводческой продукции выявляет факт роста в основном по зерновым культурам, поскольку именно на производство яровой и озимой пшеницы применяются высокие государственные субсидии.

Также высокие темпы прироста можно объяснить повышением покупательной способности потребителей за счет повышения доходов на душу населения, в общем по стране. Анализ трендов ВВП сельского хозяйства в отдельности по категориям хозяйств и отраслям сельского хозяйства показал, что в течение пяти лет (1982-1996гг.), рост ВВП сельского хозяйства составлял ежегодно примерно 207,2 млн. ман. из которых 56% приходилось на растениеводство, а 44% на животноводство в данном случае коэффициент детерминации определяющая среднеквадратичную ошибку аппроксимации составило примерно 80%, что указывает на несильное отклонение от тренда.

В тоже время отрицательная тенденция указывает на крайнюю неравномерность темпов роста. Так, валовая продукция сельскохозяйственных предприятий уменьшалась и имеет положительную тенденцию для продолжения данной ситуации. В последующий период (1996-2010 гг.) валовая продукция растениеводства увеличивалась примерно на 8,2 млн.ман. валовая продукция животноводства, также показывала схожую ситуацию по общей валовой продукции. Это указывает на то, что животноводство являлось главной отраслью для сельскохозяйственных предприятий с постепенным уменьшением доли растениеводства. Кроме того, валовая продукция животноводства судя по коэффициенту детерминации имела совершенно неэволюционное развитие, т.е. почти 70% влияющих факторов не имеют определенного влияния на производство. Это по сути дела, указывает на наличие факторов рыночной ситуации со всеми падениями и негативными явлениями присущих рынку. Среднеквадратичная ошибка аппроксимации составила примерно 34%, что указывает на сильное отклонение от тренда, что говорит о высоком уровне скачков в темпах прироста валовой продукции животноводства. Данная ситуация указывает на наличие проблемы крайней неустойчивости хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий. В отличии от них валовая продукция индивидуальных предприятий в основном формировалась за счет развития растениеводства. В принципе при сравнении уравнений трендов выявляется, что валовая продукция сельского хозяйства в основном описывает тенденцию происходящую в индивидуальных, семейных и домашних хозяйствах. На наш взгляд такая ситуация не является удовлетворительной, т.к. индивидуальные хозяйства специализируясь на мелкотоварном производстве не смогут в ближайшее время производить продукцию массового потребления. Кроме того, вызывает беспокойство тем фактом, что сельскохозяйственные предприятия, имея большую площадь сельскохозяйственных угодий, производят намного меньше продукции, чем мелкие хозяйства.

Так, на основе данных 2009 года на одно сельскохозяйственное предприятие приходилось 76,6 га сельскохозяйственных угодий, тогда как на одно фермерское хозяйство приходилось 10,2 га сельскохозяйственных угодий. На основе данных переписи сельского хозяйства осуществленной в 2005 году, 185 га сельскохозяйственных угодий приходилось на 1 сельскохозяйственное предприятие и 2,5 га на 1 К(Ф), семейное и домашнее хозяйство. Данная ситуация говорит о том, что несмотря на высокий уровень концентрации земельных ресурсов у сельскохозяйственных предприятий, производство продукции растениеводства отставало от мелких хозяйств.

Последующий анализ показывает, что в 2009 году количество сельскохозяйственных предприятий по сравнению с 2003 годом увеличилось на 34%, среднегодовая численность работников снизилась почти на 10 %. Валовая продукция увеличилась почти в 4 раза, а валовый доход в 12 раз. Рост валового дохода позволил увеличить стоимость основных производственных фондов в 2 раза. Наблюдаемая тенденция

показывает повышения эффективности использования трудовых и капитальных ресурсов, так в анализе состояния основных фондов наблюдается существенное повышение на 27%, основных производственных фондов на 25,6%, среднегодовая стоимость ОПФ повысилась на 26,2%. Несмотря на повышение производственных затрат и материальных затрат в 2 раза и соответственно себестоимости произведенной продукции в 2,4 раза, прибыль сельскохозяйственных предприятий за анализируемый период увеличился в 4,4 раза, а прибыль от реализации продукции увеличилась в 14,4 раза.

Рентабельность производства в 2006 году увеличилось в 6 раз по сравнению с 2002 годом и составила 8,4%. Надо отметить, что такое увеличение сопровождалось снижением площади сельскохозяйственных угодий в 2 раза и посевных площадей занятых под сельскохозяйственными культурами на 79,4%.

В то же время одновременно с повышением общих результирующих показателей наблюдается увеличение производственных затрат в 3 раза и материальных затрат в 2,5 раза, что отразилось на соответствующем повышении себестоимости валовой продукции в 3 раза.

Повышение производственных затрат происходил в основном за счет роста материальных затрат. Анализ структуры материальных затрат выявляет соответственно высокие затраты на приобретение кормов, семян и посадочного материала почти на 26%. Но наибольший уровень затрат приходится на приобретение услуг со стороны предприятий сферы услуг.

Рост доли предприятий сферы услуг показывает высокий уровень влияния транзакционных отраслей на производственные отрасли, что приводит к повышению транзакционных издержек. Существуют экономически необходимые и экономически вредные транзакционные издержки, которые негативно влияют на конкурентоспособность продукции сельскохозяйственных предприятий. Можно сделать вывод, что на неустойчивое производство в сельскохозяйственных предприятиях, которое мы выявили при анализе трендов влияет именно фактор повышения производственных и материальных затрат в части увеличения транзакционных издержек.

При сравнении показателей экономической эффективности реализации сельскохозяйственной продукции выявляется, что несмотря на более высокий уровень денежной выручки у сельскохозяйственных предприятий наблюдается сравнительно низкий уровень окупаемости затрат примерно 18,1% в 2009 году, норма прибыли составляет 8,1% при рентабельности 21%. Для К(Ф)Х соответственно норма прибыли составила 12,7%, уровень окупаемости 36,5%, при рентабельности 33,7%.

Сравнительный анализ по показателям наличия основных фондов показывает, что в 2009 году по сравнению с 2003 годом произошло увеличение ОПФ сельскохозяйственного назначения примерно 2 раза для сельскохозяйственных предприятий, а для фермерских (крестьянских) хозяйств примерно в 3 раза. Данная ситуация в основном связано с тем, что в Ф(К)Х норма прибыли в 2009 году составило 12,1%, против 8,1% наблюдающегося в сельскохозяйственных предприятиях.

В принципе, получается, что сельскохозяйственные предприятия имея сравнительно большую размерность, чем К(Ф)Х должны были более эффективно использовать имеющиеся ОПФ и это должно было привести к большей норме прибыли и соответственно к более высокому уровню рентабельности.

Для более детального анализа эффективности сельскохозяйственных предприятий и К(Ф)Х нами был проведен сравнительный анализ экономической эффективности по конкретной результативности на единицу анализируемой величины. Так, в 2009 году число убыточных сельскохозяйственных предприятий составило 10%, тогда как К(Ф)Х примерно 3%. При этом рост валовой продукции в сельскохозяйственных предприятиях опережал К(Ф)Х примерно в 2 раза.

По сравнению с К(Ф)Х в сельскохозяйственных предприятиях наблюдается наибольшая производительность труда, так в анализируемом году на 1 работника было произведено 9,3 тыс.ман. валовой продукции, а в К(Ф)Х без учета наемных работников на одного члена семьи было произведено 1,7 тыс. ман. валовой продукции. Сравнительное опережение наблюдается, также при анализе доходов предприятий и хозяйств от реализации продукции, так если в 2009 году К(Ф)Х получили доходов от реализации сельскохозяйственной продукции 14,2 млн. ман., то сельскохозяйственные предприятия получили доходы в 13 раз больше, в расчете на 1 предприятие сельскохозяйственные предприятия получили примерно 79,5 тыс ман., тогда как К(Ф)Х примерно 5,5 тыс ман. В расчете на одного работника в сельскохозяйственных предприятиях было получено 10,1 тыс ман. тогда как в К(Ф)Х 1,3 тыс манн. на одного члена семьи. Несмотря на существенное повышение данных показателей по сравнению с 2003 годом примерно в 3 раза, следует отметить, что если полученные доходы вполне удовлетворительны для годового потребления на одного человека, то для воспроизводства полученных доходов явно не достаточно. Последующий анализ полученной прибыли от реализации показывает, что со стороны сельскохозяйственных предприятий было получено в 7,6 раз больше прибыли по сравнению с К(Ф)Х. Низкий уровень прибыли указывает на высокие производственные затраты, которые составили для сельскохозяйственных предприятий примерно 85% от доходов и 73% для К(Ф)Х. Данная ситуация сказалась на снижении прибыльности предприятий и индивидуальных хозяйств. Анализ эффективности использования материальных ресурсов показывает, что наиболее эффективно сельскохозяйственными угодьями и основными производственными фондами использовалось в К(Ф)Х. Так, на 1 га сельскохозяйственных угодий со стороны сельскохозяйственных предприятий было получено 0,95 тыс ман. валовой продукции, тогда как в К(Ф)Х примерно 0,7 тыс.ман. Соответственно доходов от реализации на 1 га угодий сельхозпредприятия получили примерно 1 тыс. ман, тогда как в К(Ф)Х примерно 0,5 тыс ман. Анализ по полученной прибыли показывает, что в сельхозпредприятиях на 1 га сельхозугодий было получено примерно 160 манат, а в К(Ф)Х около 145 манат. Использование ОПФ для сельхозпредприятий составило примерно 0,09 манат, а для К(Ф)Х около 0,16 манат. Данный анализ позволяет сделать вывод, что сельскохозяйственные предприятия крайне не эффективно используют имеющиеся сельскохозяйственные угодья, поскольку существенный рост по сравнению с предыдущими годами показывает на наличие определенного экономического потенциала, но высокий уровень затрат снижает экономическую мотивацию для этого. Высокие затраты приводят к тому, что ОПФ практически не обновляются, такой вывод можно сделать если сравнить общую стоимость ОПФ сельскохозяйственного назначения между исследуемыми формами сельскохозяйственного производства. Данные показывают, что стоимость ОПФ сельхозпредприятий в 13,5 раз выше, чем в К(Ф)Х, а их использование хоть и незначительно более эффективно в К(Ф)Х. Кроме того, анализ прибыли на 1 манат ОПФ, показывает, что в сельскохозяйственных предприятиях уровень изношенности ОПФ высокое и полученная прибыль не позволяет проводить процесс обновления. Опять же высокий уровень материальных затрат, а также 6%-ное амортизационное отчисление явно не достаточно при таком неэффективном использовании ОПФ.

При анализе общей картины эффективности сложившейся экономической структуры аграрного сектора можно отметить, что в целом аграрную политику Азербайджана в 2003 - 2010 годах можно назвать политикой стабильной поддержки в условиях активной политики в области импортозамещения продовольствия. Однако центральный вопрос - обеспечение рентабельности сельского хозяйства, достаточной для развития и роста производства, все еще остается нерешенным. Анализ сложившейся структуры сельскохозяйственного производства, показывает, что среднегодовая

себестоимость 1 ц сельскохозяйственной продукции в 2009 году по сравнению с 2003 годом увеличилась почти в 2 раза, что повлияло на рост среднегодовых цен 1 ц сельхозпродукции в 2 раза, это привело к снижению показателя производительности труда.

Последующие расчеты устойчивости роста производства выявляют, что отношение прибыли (с учетом субсидий) к выручке за период с 2003 по 2009 год в среднем составило 18%, а отношение прибыли к себестоимости реализованной продукции равно 22%, что в принципе достаточно для обеспечения устойчивого роста. Однако, как показывают исследования, средний темп роста сельскохозяйственного производства в 2002 - 2009 годах составило 3,3%. Тогда как, в промышленности средний темп роста составил почти 70%. При этом темпы роста в растениеводстве за период с 1995 по 2002 годам составило 3,6%, а за период 2002-2009 годам средний темп роста составил 1,9%, в производстве продукции животноводства за аналогичные периоды составило соответственно 2,0% и 1,4%. Как видно, назвать такой рост устойчивым трудно. Кроме того следует добавить, что относительно высокие показатели эффективности (отношения прибыли к выручке и к себестоимости) вызывают вопросы по поводу низких темпов роста производства в отраслях сельского хозяйства.

Данную ситуацию можно объяснить следующими выводами: отечественное производство сельскохозяйственной продукции все еще основано на мелкотоварном производстве, так как показывают расчеты темпы роста производства сельскохозяйственной продукции в основном обеспечивался не за счет сельхозпредприятий (темпы роста – 0,2%), а за счет домашних и семейных хозяйств (темпы роста – 3,8%), низкая обеспеченность оборотными фондами, высокие транзакционные издержки, высокий уровень наличия импортной сельхозпродукции, что, по сути позволяет повышать темпы роста производства для иностранных агропродуцентов и т.д.

Обратимся к ситуации с ростом эффективности производства, то есть с динамикой затрат на единицу валовой продукции в сопоставимых ценах. Можно ожидать, что из-за жесткого давления диспаритета цен и повышения рентабельности многие сельскохозяйственные предприятия благодаря сильной поддержке государства смогли после 2003 года адаптироваться к этим условиям и добиться снижения затрат на единицу продукции.

Очевидно, что в 2003 году за счет государственной поддержки сельхозпредприятия смогли переломить тенденцию роста удельных затрат ресурсов, а затем перешли к повышению эффективности производства темпами, которые являются весьма высокими (более 5-7% в год),

На сегодняшний день Правительство Азербайджанской Республики существенно активизировало свой интерес к сельскому хозяйству, инициировав различные приоритетные национальные проекты по развитию аграрного сектора, суть которого в развитии крупных хозяйств, в субсидировании краткосрочных и долгосрочных инвестиций, преимущественно в сфере животноводства.

Таким образом, анализ экономической эффективности сельскохозяйственных формирований выявляет наличие большого количества проблем, решение которых в основном возможно путем концентрации имеющихся ресурсов с тем, чтобы определить общий вектор развития сельского хозяйства. В то же время, концентрация производства в сельском хозяйстве может осуществляться как внутри предприятия (ведение в крупных размерах отдельных отраслей, сосредоточение их в производственных структурах или на участках, имеющих для данной отрасли наилучшие условия), так и на основе межхозяйственной кооперации (углубление разделения труда между отдельными предприятиями и при кооперации ряда хозяйств на производстве какого-либо продукта или его части).

В то же время, проведенный анализ показывает, что наиболее эффективна та

организационная правовая форма, где предусматриваются условия для объединения производственного потенциала, оптимальному сочетанию земельных, материальных, финансовых и трудовых ресурсов с целью удовлетворения потребностей предприятия и общества в произведенной продукции. Поэтому в дальнейших структурных преобразованиях объединение некоторых моноструктур должно проходить на основе развития специализации, кооперации и интеграции.

Использованная литература

1. Ахметов Р.Г. Реформирование аграрной сферы АПК: теория, методология, практика. Москва-2002 . МСХА. Стр.133
2. Ибрагимов М.А. Социально-экономическая эффективность аграрных реформ в Азербайджанской республика. ФГОУ ВПО РГАУ – МСХА им. К.А Тимирязева. Москва – 2010 Монография
3. Ибрагимов М.А. Актуальные проблемы создания системы АПК в современных условиях развития экономики Азербайджана. Монография ФГОУ ВПО РГАУ – МСХА им. К.А Тимирязева. Москва – 2005
4. Милосердов В.В. Крупное агропроизводство - локомотив развития сельской экономики // АПК: экономика, управление, 2005 - №2. -С. 3-10.
5. Курченков В.В. Интеграция производства как многоуровневое системное преобразование / В.В. Курченков, Д.В. Дмитриев, В.И. Токмаков; Препринт # WP/2001/06. Волгоград: Издво Вол-ГУ, 2001.
6. Кузнецов И. Совершенствование системы управления на региональном уровне//Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. 1994. - №2. 2-4 с.

Ibrahimov Muslim

Candidate of Economic Sciences,

Docent of Azerbaijan State Economic University

RESEARCH OF EFFICIENCY OF ECONOMIC STRUCTURE AND THE NECESSITY OF STRUCTURAL REFORMING OF AGRARIAN SECTOR OF NATIONAL ECONOMY OF AZERBAIJAN

Summary

In article is given analysis and research of structural reforming of national economy on an example of agrarian sector of Azerbaijan republic. In article is given the analysis of economic structure of gross national product of agriculture of the country, economic activities of the agricultural enterprises and farms is given. As a result of the analysis the structural problems which decision will influence the further growth of manufacture of agriculture are revealed. The conclusion is given, that association of some industrial structures should take place in the further structural transformations on the basis of development of specialisation, cooperation and integration.

სოციალური ეკონომიკა

თამარ ბაჩიაშვილი
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი

სოციალური ფაქტორის გავლენა საბაზრო ურთიერთობების ეკონომიკურ ეფექტიანობაზე

სოციალური ფაქტორი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს საბაზრო ურთიერთობების ეკონომიკურ ეფექტიანობაზე. ცხადია, რომ ძნელია საზოგადოებრივ მოვლენათა მთელი მრავალსახეობის დინამიკის დაფიქსირება, მაგრამ აუცილებლად მიგვაჩნია, რომ მოხდეს სოციალური პრობლემების დეტალური შესწავლა და მათი გარკვეული იერარქიის შექმნა სიმწვავის და მნიშვნელობის მიხედვით, ვინაიდან ნებისმიერი მოვლენა, რომელიც უკავშირდება ეკონომიკურ სტრუქტურას, გარდაუვალად აისახება ინდივიდთა ინტერესებსა და მოთხოვნებებში.

საზგადასმელია ის ფაქტი, რომ ეკონომიკა და საერთოდ ეკონომიკური ურთიერთობები ჩართულნი არიან საზოგადოების ინსტიტუციონალურ კონტექსტში, რაც ლოგიკურად იწვევს სოციალური ფაქტორის გავლენის ზრდას ეკონომიკურ ურთიერთობათა ეფექტიანობაზე.

მიზანშეწონილად მიგვაჩნია აღვნიშნოთ, რომ სოციალური ფაქტორი წარმოადგენს იმ ძირითად ბირთვს, რომლის გარეშეც შეუძლებელია საზოგადოებრივ, სახელმწიფოებრივ და ინსტიტუციონალურ დონეზე მოვახდინოთ მოვლენათა ანალიზი და დავსახოთ გზები, რომლებიც გავლენას მოახდენენ ეკონომიკურ ურთიერთობათა ეფექტიანობის ამაღლებაზე.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ნებისმიერი სახის ცვლილება, რომელიც გარკვეულად დაკავშირებულია საზოგადოებასა და სახელმწიფოში მიმდინარე ეკონომიკურ, სოციალურ თუ პოლიტიკურ პროცესებთან, პირველ რიგში მიმართული უნდა იყოს ადამიანთა კეთილდღეობის ამაღლების, მათი ინტერესების გათვალისწინებისაკენ, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის შედეგის მომტანი ვერ იქნება.

პროფესორი ალფრედ კურატაშვილი, თავის ნაშრომებში აღნიშნავს:

„ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოს შექმნისა და ეფექტიანი ფუნქციონირებისათვის, და, შესაბამისად, ადამიანის ინტერესების – ხალხის ინტერესების – რეალიზაციისათვის პრინციპული მნიშვნელობა აქვს საზოგადოებაში და სახელმწიფოში კანონის უზენაესობის პრობლემაზე თანამედროვე ცივილიზებულ მსოფლიოში ტრადიციული და დამკვიდრებული შეხედულებების კრიტიკულ ანალიზს, რომელიც (ე.ი. კანონის უზენაესობის პრობლემა) თანამედროვე მეცნიერებაში და თანამედროვე პოლიტიკაში ფაქტობრივად ითვლება გადაწყვეტილად, რომლის (ე.ი. ამ პრობლემის გადაწყვეტის) სამართლიანობა თითქოსდა ეჭვს არ ექვემდებარება (?).“

სინამდვილეში კი, ჩემი ღრმა რწმენით, როგორც მეცნიერულ კვლევაში, ისე საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მართვაში აუცილებელია ვხელმძღვანელობდეთ არა კანონის უზენაესობით, არა საშუალებათა უზენაესობით, არამედ მიზნის უზენაესობით – სოციალური მიზნის უზენაესობით, ადამიანის ინტერესების – ხალხის ინტერესების უზენაესობით, რაც წარმოადგენს პრინციპულად ახალ მეცნიერულ მიმართულებას ფილოსოფიურ, იურიდიულ, პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მეცნიერებაში“ [1, გვ. 151-152].

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე მიგვაჩნია, რომ თანამედროვე ეტაპზე სოციალური ფაქტორის მნიშვნელობის გაზრდამ, ხელი შეუწყობს მოცემული

მიმართულებით ახალი მიდგომებისა და თეორიების ჩამოყალიბებას, რომლებიც აქცენტს აკეთებენ სწორედ სოციალური ფაქტორის დომინანტურობაზე ეკონომიკურ და პოლიტიკურ პროცესებთან მიმართებაში.

საზოგადოდ მიჩნეულია, რომ „ადამიანების ბუნებრივი მოთხოვნილებაა გაიუმჯობესონ საკუთარი ეკონომიკური მდგომარეობა და თუ ამ უძლიერეს სტიმულს არ შევზღუდავთ, ის მთელ საზოგადოებას ბუნებრივად მიიყვანს კეთილდღეობამდე. თითოეული ადამიანის ქმედება მიმართულია მოგების მაქსიმიზაციაზე და ის ამ დროს სრულიადაც არ ფიქრობს საზოგადოებრივ ინტერესებზე, მაგრამ ამ პროცესში ადამიანის „უხილავი ხელი“ წარმართავს იმ მიზნებისაკენ, რომლებზედაც მას სულაც არ უფიქრია. ამდენად, ახორციელებს რა საკუთარ ეგოისტურ ინტერესს, ადამიანი უკეთესად ემსახურება საზოგადოების ინტერესებს, ვიდრე იმ შემთხვევაში, ეს რომ ცნობიერ მიზნად დაესახა“ [2, გვ. 141].

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე მიგვაჩნია, რომ ეკონომიკის მარგუალირებელი „უხილავი ხელისადმი“ რწმენა, რომელიც ადამ სმიტს ეკუთვნის, ამჟამინდელი პოზიციებიდან ზედმეტად გაზვიადებულია. შეუძლებელია ადამიანები ყოველთვის რაციონალურ გადაწყვეტილებებს იღებდნენ და ბაზრებიც და ინსტიტუტებიც მხოლოდ და მხოლოდ თვითრეგულირებადი ინსტიტუტები იყოს.

საზგასანმელია ის ფაქტი, რომ ადამიანები ხშირად არარაციონალურად იქცევიან და, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ადამიანის გადაწყვეტილებების წარმართველი „უხილავი ხელი“ სწორედ რომ ჩვენი ირაციონალური ბუნებაა.

ჩვენ მიგვაჩნია, რომ თუ მოხდება ადამიანთა ირაციონალური ქცევის განჭვრეტა და გააზრება ორგანიზაციების მიერ, ისინი ადვილად შეძლებენ და ისწავლიან მისი მავნე შედეგების თავიდან აცილებასა და დაბალანსებას. ეს განსაკუთრებით სასარგებლოა ისეთ ნაკლებად შესწავლილ არეალებში, როგორებიცაა, მაგალითად, საქმიანობასა და ანაზღაურებას, რისკსა და ჯილდოს, ლოიალურობასა და სამომხმარებლო ჩვევებს, ასევე ფასების დაწესებასა და მყიდველთა ქცევებს შორის არსებული ურთიერთკავშირები.

ყურადღებას იმსახურებს ის გარემოება, რომ თანამედროვე ეტაპზე კომპანიები უფრო ყურადღებით სწავლობენ დაინტერესებულ მხარეთა მიდრეკილებებს და ერთმანეთს უზიარებენ საკუთარ ცოდნას, რაც იმის გარანტიას იძლევა, რომ ისინი მომავალში ბევრად უფრო ბრძნულად წარმართავენ თავიანთ საქმეს.

როგორც სამართლიანად აღნიშნავს პროფესორი ალფრედ კურატაშელი, „მოგება ნამდვილად აუცილებელია, მაგრამ მხოლოდ როგორც სოციალური მიზნის რეალიზაციის საშუალება, და არა როგორც თვითმიზანი“ [3, გვ. 13].

აღნიშნულიდან გამომდინარე მიგვაჩნია, რომ სწორედ ადამიანი უნდა იყოს მიზანი და არა საშუალება.

სოციალური ფაქტორის მნიშვნელობის გაზრდამ გამოიწვია ის, რომ „მყიდველი ბაზარზე არსებული პროდუქციის უბრალო, პასიური მომხმარებელიდან გადაიქცა ეკონომიკური პროცესების აქტორად და მისი გემოვნება და მოთხოვნები, ფაქტობრივად, გახდა საინვესტიციო საქმიანობის ერთ-ერთი გადამწყვეტი მონაწილე“ [2, გვ. 248].

ჩვენი აზრით, ახალი ეკონომიკის პირობებში სულ უფრო აშკარა და ცხადი გახდა ადამიანის ფაქტორის გააქტიურება, მისი შესაძლებლობებისა და შემოქმედებითი პოტენციალის გამოყენების აუცილებლობა, რაც განპირობებულია მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესით.

შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ადამიანში ინვესტირება თანამედროვე საზოგადოებაში კაპიტალდაბანდების ერთ-ერთ ყველაზე ეფექტიან მიმართულებად ითვლება.

„ახალი ეკონომიკის პირობებში არსებითად იცვლება თვით სამუშაო ძალის კვლავწარმოების ხასიათი, რაც გამოიხატება არა მხოლოდ მისი ფიზიკური, არამედ, უფრო მეტად, პიროვნული თვისებების, შრომის კულტურისა და ეთიკის კვლავწარმოების ტემპების დაჩქარებით. ტექნიკური პროგრესის გადრმავებასთან ერთად სულ უფრო ჩქარდება ადამიანის სოციალურად მომწიფების პროცესი, რაც იმით გამოიხატება, რომ ახალ ვითარებაში იგი ყოველთვის მზადაა გაუძღოს ნებისმიერ ფიზიკურ და ფსიქოლოგიურ დატვირთვას, აქვს მაღალი გემოვნების, შემოქმედების, ინდივიდუალური თვისებებისა და შესაძლებლობების თვითრეალიზაციის უნარი. ყოველივე ეს ხელს უწყობს ახალ ვითარებაში სამუშაო ძალის სრულიად ახალი ტიპის ფორმირებას, რომელსაც ხელეწიფება, ინდუსტრიულ ეპოქასთან შედარებით 3-5-ჯერ დააჩქაროს ახალი ტექნოლოგიების პროგრესი“ [4, გვ. 92].

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე მიგვაჩნია, რომ თანამედროვე ტექნოლოგიებზე დამყარებულ წარმოებაში, სადაც პიროვნული მოდელის განვითარებისათვის სათანადო პირობები იქმნება, დომინანტურ ადგილს იკავებენ კრეატიულად, შემოქმედებითად მოაზროვნე ადამიანები.

სოციალური ფაქტორის (ადამიანისეული ფაქტორის) გავლენა საბაზრო ურთიერთობების ეკონომიკურ ეფექტიანობაზე აბსოლუტურად განსხვავებული კუთხით წარმოაჩენს ეკონომიკურ პრობლემატიკას, რომლის განხილვაც მხოლოდ ვიწრო კონტექსტში ხდებოდა და უკანა პლანზე ტოვებდა იმ სოციალურ ფაქტორს, რომელიც გავლენას ახდენს არა მხოლოდ ეკონომიკურ, არამედ აგრეთვე პოლიტიკურ პროცესებზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. კურატაშვილი ალფრედ. ხალხის ინტერესების უზენაესობის თეორია. პრინციპულად ახალი მეცნიერული მიმართულება და მმართველობითი სამართლის, ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოების სამართლებრივი სისტემისა და მთლიანად სოციალურ-ეკონომიკურ მეცნიერებათა სისტემაქმნადი თეორია (მონოგრაფია ქართულ, ინგლისურ და რუსულ ენებზე). თბილისი: საქართველოს გამომცემლობა „პროგრესი“, 2003.
2. მეზვრიშვილი ლ. ეკონომიკური სოციოლოგია. ფონდი „ღია საზოგადოება – საქართველო“. სოციალურ მეცნიერებათა სერია. თბილისი: „მეცნიერება“, 2003.
3. Кураташвили Альфред. На грани необходимости радикальных перемен в ориентации общества и государства. Международный научный журнал «Прогресс», 2001, №1-2. Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2001.
4. Вильховченко Э. Социально-профессиональное развитие человека в производстве передовых стран. Журнал «МЭ и МО», 1997, №8. М., 1997.

Bachiashvili Tamar
PhD in Economics

**THE INFLUENCE OF THE SOCIAL FACTOR ON THE ECONOMIC
EFFECTIVENESS OF MARKETING RELATIONSHIPS**

Summary

The influence of social factor on the economic effectiveness of the marketing relationships is discussed in the scientific literature.

It is analyzed in the article that without social factor it is impossible to analyze the facts and phenomena on the public, state and institutional level.

მაბისტრანტებისა და დოქტორანტების სამეცნიერო ნაშრომები

გიორგი აფციაური
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
სოციალური მეცნიერებების ბაკალავრი ეკონომიკაში

ევროკავშირი და მისი საბაზრო ეკონომიკური პრობლემები

ევროპის კავშირი, შემოკლებით ევროკავშირი ევროპის სახელმწიფოთა მსხვილი პოლიტიკური და ეკონომიკური გაერთიანებაა, 1993 წლამდე ევროპული თანამეგობრობა ერქვა. მისი წევრია ევროპის 27 სახელმწიფო, რომელთა საერთო ფართობია 3.892 ათასი კვ კმ, მოსახლეობა - 455 მლნ ერთობლივი ეროვნული პროდუქტისა და საგარეო ვაჭრობის მასშტაბებით ევროპის კავშირი წინ უსწრებს აშშ-სა და იაპონიას.

თანამედროვე ეტაპზე რეგიონულ ინტეგრაციულ დაჯგუფებათა შორის ყველაზე მეტად განვითარებული ევროპული ინტეგრაციაა. მისი მამოძრავებელი ძალაა უპირველეს ყოვლისა, სავაჭრო-ეკონომიკური ინტეგრაცია, რომელიც ითვალისწინებს ეკონომიკური განვითარების დაჩქარებას, მოსახლეობის ცხოვრების დონის გაუმჯობესებასა და საერთაშორისო თანამეგობრობაში კავშირის პოზიციის გაძლიერებას.

ევროპული ინტეგრაციის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მოვლენას წარმოადგენს საერთო ბაზრის შექმნა, რომელმაც ინტეგრაცია შემდგომ საფეხურზე აიყვანა. საერთო ბაზრის შექმნა ევროკავშირის ერთ-ერთი უდიდესი მიღწევა და გამოწვევაა. ევროკავშირის წევრ ქვეყნებს შორის ვაჭრობაში არსებული შეზღუდვების თანდათანობითმა გაუქმებამ ქვეყანათა ურთიერთვაჭრობა და შესაბამისად, ურთიერთდამოკიდებულება მნიშვნელოვნად გაიზარდა.

საერთო ბაზრის შიგნით არ არსებობს საბაჟო საზღვრები და მოქმედებს „ოთხი თავისუფლება“:

1. **საქონლის თავისუფალი მოძრაობა.** სრული თავისუფლებისაკენ მიმავალ გზაზე მხოლოდ საბაჟო კავშირის შექმნა საკმარისი არ აღმოჩნდა, ასევე საჭირო გახდა არასატარიფო დაბრკოლებების ეტაპობრივი შემცირება და გაუქმება;

2. **მომსახურების თავისუფალი მოძრაობა.** მომსახურების ბაზრის ინტეგრაცია სასაქონლო ბაზართან შედარებით რთულია, რადგან ხშირად სახელმწიფო რეგულირების ობიექტია;

3. **კაპიტალის თავისუფალი მოძრაობა.** 1988 წელს ევროკავშირის მიერ მიღებული იქნა გადაწყვეტილება 1992 წლისათვის თანამეგობრობის ფარგლებში კაპიტალის თავისუფალი ბაზრის შექმნის შესახებ, რომელიც ითვალისწინებდა წევრ სახელმწიფოთა შორის კაპიტალის მოძრაობის სრულ ლიბერალიზაციას, რაც მთლიანობაში განხორციელდა განსაზღვრულ ვადებში.

4. **ადამიანთა თავისუფალი გადაადგილება.** ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოების მოქალაქეებმა მიიღეს უფლება იმუშაონ და ეძებონ სამსახური სხვა წევრ სახელმწიფოებში და ისარგებლონ შრომითი ანაზღაურების, სამუშაო პირობების და პროფკავშირების მხარდაჭერის უფლებებით, რომლითაც სარგებლობენ კონკრეტული წევრი სახელმწიფოს მოქალაქეები.

ევროკავშირის განვითარების ერთ-ერთი პოზიტიური მომენტი ისაა, რომ მისი წევრების ეკონომიკამ ინტეგრირების მაღალ ხარისხს მიაღწია. მნიშვნელოვნად გაიზარდა ქვეყანათაშორისო ვაჭრობის წილი ამ ქვეყნების

საგარეო ვაჭრობაში. ეს მაჩვენებელი ასევე სწრაფად იზრდება ახალ წევრ ქვეყნებში. არანაკლებ მნიშვნელოვანია: საქონლისა და მომსახურების საერთო ბაზარი, კაპიტალისა და სამუშაო ძალის თავისუფალი გადაადგილება, წევრი ქვეყნების შეთანხმებული ეკონომიკური პოლიტიკა, ერთობლივი ვალუტა, სავალუტო პოლიტიკა და სხვა.

ბოლო პერიოდში ევროკავშირი უდავოდ გადაიქცა მნიშვნელოვან ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ძალად, რომლის პოზიციაც აშკარად ანგარიშგასაწვევია საერთაშორისო თანამეგობრობაში. მაგრამ ევროკავშირის მშპ-ის 64% მხოლოდ ევროკავშირის 4 წევრ ქვეყანაზე (გერმანია, გაერთიანებული სამეფო, საფრანგეთი, იტალია) მოდის, მაშინ როცა ბოლო ორი გაფართოების შედეგად გაწევრიანებულ 12 ქვეყანაზე ერთად მოდის ევროკავშირის მშპ-ის 5%.

2000 წლის მარტში ეკონომიკის მოდერნიზაციის მიზნით ევროკავშირმა მიიღო „ლისაბონის სტრატეგია“, რომელიც მოიცავს შემდეგ სფეროებს: სამეცნიერო კვლევა, განათლება, ინტერნეტის ხელმისაწვდომობა, ბიზნესის დაწევის გამარტივება და სხვ. ევროპულმა საბჭომ ევროკავშირის ახალი მიზნები დაუსახა: 2010 წლისათვის ევროკავშირი უნდა გამხდარიყო ყველაზე კონკურენტუნარიანი, დინამიკური და ცოდნაზე დაფუძნებული ეკონომიკა, რომელსაც მდგრადი განვითარების უნარი შესწევს, უფრო მეტი და უკეთესი სამუშაო ადგილებითა და სოციალური ერთობით.

ევროკავშირის კომპეტენციები

ევროკავშირი არის მრავალსექტორიანი ინტეგრაციის განვითარებული ფორმა, რომლის კომპეტენცია ვრცელდება ევროპის 27 სახელმწიფოს ეკონომიკაზე, მრეწველობაზე, მოქალაქეთა უფლებებზე, საშინაო და საგარეო პოლიტიკაზე. ევროპულ ხელშეკრულებათა დადებისას წევრი სახელმწიფოები სუვერენიტეტის ნაწილს გადასცემდნენ იმ დამოუკიდებელ ინსტიტუტებს, რომლებიც იცავენ ეროვნულ და საერთო ინტერესებს. ევროკავშირის გამგებლობაშია, კერძოდ, საერთო ეკონომიკური ბაზარი, საბაჟო კავშირი, ერთიანი ვალუტა, საერთო სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკა და სხვა.

ევროზონა

ევროზონა, ასევე ევროსისტემა ან ევროლენდი-რეგიონი, რომელიც მოიცავს ქვეყნებს, რომელთა ოფიციალურ ვალუტად ევრო ითვლება. ამ სახელმწიფოებს ევროს მონეტებისა და ბანკნოტების გამოშვების უფლება აქვთ. ამ ზონაში მონეტარულ პოლიტიკას ევროპის ცენტრალური ბანკი ატარებს. 2007 წლისათვის ევროზონაში შემდეგი ქვეყნები შედიოდა: ავსტრია, ბელგია, გერმანია, საბერძნეთი, ირლანდია, ესპანეთი, იტალია, ლუქსემბურგი, ნიდერლანდი, სლოვენია, პორტუგალია, ფინეთი, საფრანგეთი. ევროკავშირის წევრები არ არიან, თუმცა ევროს მონეტების გამოშვების უფლება აქვთ: სან-მარინოს, მონაკოს.

2008 წლის 1 იანვარს ევროზონაში შევიდნენ კვიპროსი და მალტა. 2009 წლის 1 იანვარს ევროზონას შეურთდა სლოვაკეთი, ხოლო 2011 წლის 1 იანვარს – ესტონეთი.

შენგენის ზონა

შენგენის ზონაში შედის ევროპის 26 სახელმწიფო, რომლებმაც 1985 წელს ქალაქ შენგენში (ლუქსემბურგი) ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებას. შენგენის ზონა ჰგავს ერთგვარ სახელმწიფოს, რომელიც შეიქმნა საერთაშორისო ტურისტულ ზონისათვის, რომლის გარე საზღვრები მკაცრად კონტროლდება, ხოლო შიგნით საპასპორტო შემოწმება არ ხორციელდება.

ეს წესები შეიმუშავა 1999 წლის ევროკავშირის ქვეყნების ამსტერდამის შეხვედრამ. გარდა ამისა, შენგენის ხელშეკრულება მოქმედებს სამ ევროკავშირის არაწევრ ქვეყანაში: ისლანდიაში, ნორვეგიასა და შვეიცარიაში და დე-ფაქტოდ სამ მიკრო-სახელმწიფოში: მონაკოში, სან-მარინოსა და ვატიკანში. ევროკავშირის ყველა ქვეყანამ, გარდა დიდი ბრიტანეთისა და ირლანდიისა, შეასრულა დანაპირები და შევიდა შენგენის ზონაში. გამონაკლისია კვიპროსი, რუმინეთი და ბულგარეთი, რომლებიც უახლოეს მომავალში შევლენ კავშირში. ამ დროისათვის შენგენის ხელშეკრულება მოიცავს 26 ქვეყანას, 4 312 099 კვ. კმ. და 400 მილიონ მოსახლეს.

შენგენის ხელშეკრულებამ დაადგინა, რომ შიდა სახელმწიფოებს შორის საზღვრები გაუქმებულიყო, ხოლო გარე საზღვრები გამაგრებულიყო. ასევე ქვეყნები ვალდებული არიან, რომ ერთიანი პილიტიკა შეიმუშაონ მიგრანტების მიმართ, რაც მოითხოვს მონაცემთა საერთო ბაზისა და საერთო საპოლიციო-სასამართლო სისტემის შექმნას. შენგენის ზონამ დაიწყო ფუნქციონირება 1995 წლის 26 მარტს. თავდაპირველად ხელშეკრულება ამოქმედდა 6 ქვეყანაში: ბელგია, საფრანგეთი, გერმანია, ლუქსემბურგი, ნიდერლანდები, ესპანეთი და პორტუგალია. 1997 წელს შეუერთდა იტალია და ავსტრია.

1999 წლის ამსტერდამის შეხვედრაში ხელშეკრულებამ საერთო ევროპული სამართლებრივი სტატუსი მიიღო, ანუ ევროკავშირის ყოველი ახალი წევრი ვალდებული იყო კანონმდებლობა მოეწესრიგებინა ამ დოკუმენტის გათვალისწინებით. 2000 წელს ზონაში შევიდა ახლად მიღებული საბერძნეთი და სკანდინავიის საპასპორტო კავშირის (ფინეთი, დანია, შვედეთი) ქვეყნები, ხოლო 2001 წელს ევროკავშირის არაწევრი 2 ქვეყანა ისლანდია და ნორვეგია. 2007 წელს ზონაში შევიდნენ ჩეხეთი, ესტონეთი, უნგრეთი, ლატვია, ლიტვა, მალტა, პოლონეთი, სლოვაკეთი და სლოვენია. 2008 წლის 12 დეკემბერს ხელშეკრულებას მესამე არაწევრი ქვეყანა, შვეიცარია შეუერთდა. 2011 წლის 19 დეკემბერს კი ლიხტენშტაინი გახდა შენგენის ზონის შემადგენელი ნაწილი.

ტრადიციული საერთაშორისო ორგანიზაციებისაგან ევროპის კავშირს განასხვავებს მისი უნიკალური ინსტიტუციური სტრუქტურა. შექმნილია დამოუკიდებელი ინსტიტუტები, რომლებიც ავსებენ ერთი მეორეს და ყოველ მათგანს გარკვეული როლი აკისრია გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესში.

ევროპის კავშირის სისტემის საერთო ორგანოები და ინსტიტუტები: ევროპის კავშირის საბჭო; ევროპული საბჭო; ევროპის პარლამენტი; ევროკომისია; ევროპულ თანამეგობრობათა სასამართლო; ევროპის აუდიტორთა სასამართლო; ევროპის ომბუდსმენი.

ევროკავშირის საფინანსო ორგანიზაციები: ევროპის ცენტრალური ბანკი; ევროპის საინვესტიციო ბანკი.

ევროკავშირის სხვა დამხმარე ორგანოები: ევროპის რეგიონთა კომიტეტი; ევროპის ეკონომიკური და სოციალური კომიტეტი; ევროპის პოლიტიკის და უშიშროების კომიტეტი.

ევროკავშირის სხვადასხვა ინსტიტუტები სხვადასხვა ქვეყნებსა და ქალაქებშია განთავსებული: ბრიუსელი (ბელგია), სტრასბურგი (საფრანგეთი), ლუქსემბურგი (ლუქსემბურგი), მაინის ფრანკფურტი (გერმანია). ევროკავშირის ოფიციალური პოლიტიკური ცენტრი არა აქვს, თუმცა დე-ფაქტო ”დედაქალაქად” ბრიუსელი ითვლება.

ევროკავშირის წევრები

1950: ბელგია, გერმანია, იტალია, ლუქსემბურგი, ნიდერლანდები, საფრანგეთი

ევროკავშირის წევრი სხვა სახელმწიფოები:

1973: დანია, დიდი ბრიტანეთი, ირლანდია

1981: საბერძნეთი

1986: ესპანეთი, პორტუგალია

1995: ავსტრია, ფინეთი, შვედეთი

2004: ესტონეთი, კვიპროსი, ლატვია, ლიტვა, მალტა, პოლონეთი, სლოვაკეთი, სლოვენია, უნგრეთი, ჩეხეთი

2007: ბულგარეთი, რუმინეთი

ევროკავშირის წევრობის კანდიდატი სახელმწიფოები: თურქეთი, ისლანდია, მაკედონია, სერბეთი, მონტენეგრო. რაც შეეხება ხორვატიას, 2013 წლის 1 ივლისისათვის დაგეგმილია მისი 28-ე წევრად გაწევრიანება ევროკავშირში. ალბანეთი და ბოსნია და ჰერცეგოვინა ოფიციალურად დამტკიცდნენ როგორც პოტენციური კანდიდატები წევრობისათვის. ასევე კოსოვო არის პოტენციური კანდიდატების სიაში, თუმცა, ევროკომისია არ ცნობს მას როგორც დამოუკიდებელ სახელმწიფოს, რადგან ყველა წევრმა ქვეყანამ კოსოვო არ აღიარა დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ.

ევროკავშირის წევრი შეიძლება გახდეს ევროპის ნებისმიერი სახელმწიფო, რომელიც აღიარებს პლურალისტურ დემოკრატias, კანონის უზენაესობას, იცავს საკუთარი მოქალაქეების კონსტიტუციურ უფლებებს, გააჩნია გამართული და კონკურენტუნარიანი საბაზრო ეკონომიკა, იზიარებს ევროკავშირის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მიზნებს.

ევროკავშირი და აშშ

თანამედროვე ეტაპზე ევროკავშირს, აშშ-სა და იაპონიას მსოფლიო ვაჭრობაში, ეკონომიკასა და ბიზნესში მნიშვნელოვანი პოზიციები უკავიათ. ევროკავშირის, ისევე როგორც აშშ-ის, განვითარების საგარეო ფაქტორთაგან მნიშვნელოვანია სავაჭრო ვაჭრობა და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები. მე-20 საუკუნის 70-იანი წლებიდან ევროკავშირი და აშშ ერთმანეთისათვის უმსხვილესი სავაჭრო, საინვესტიციო, სტრატეგიული პარტნიორები და კონკურენტები არიან. ისინი ასევე მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყნის უმსხვილეს სავაჭრო და საინვესტიციო პარტნიორებს წარმოადგენენ.

2004 წლიდან მშპ-ის მოცულობით ევროკავშირი მსოფლიოს ლიდერია. აშშ-ისა და ევროკავშირის ქვეყნებზე მოდის მსოფლიო მშპ-ის დაახლოებით 60%, ხოლო მსოფლიო საქონელითა და მომსახურებით ვაჭრობის - დაახლოებით 40%.

ევროკავშირის, აშშ-ისა და იაპონიის მშპ (მლრდ ევრო)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
ევროკავშირი 27	8,142	8,558	9,173	9,549	9,911	10,077	10,577	11,035	11,641	12,304
იაპონია	3,448	4,102	5,057	4,580	4,162	3,744	3,707	3,666	3,485	3,197
აშშ	7,802	8,696	10,629	11,309	11,072	9,690	9,395	9,985	10,496	10,075

აღსანიშნავია, რომ მხარეებს შორის დღიური სავაჭრო ბრუნვის მოცულობა აღემატება 1,2 მლრდ ევროს. ასევე, ორივე მხარე, ევროკავშირი და აშშ წარმოადგენენ მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყნის უმსხვილეს სავაჭრო და საინვესტიციო პარტნიორებს. 2008 წელს ევროკავშირი – აშშ-ის სავაჭრო ბრუნვამ 436 მლრდ ევრო შეადგინა. ევროკავშირის საქონლის ექსპორტი აშშ-ში 2000-2008 წლებში 238 მლრდ ევროდან 249 მლრდ ევრომდე გაიზარდა.

აშშ-ის „მეორე ეკონომიკას“ მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია აშშ-ის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში, რომელიც ქვეყნის საგარეო ვაჭრობის განვითარების მძლავრ სტიმულს წარმოადგენს. აშშ-ის საგარეო სავაჭრო-ეკონომიკურ კავშირებში ერთ-ერთ გადამწვევტ როლს ასრულებენ ტნკები. მსოფლიოს 500 უმსხვილეს კომპანიათა შორის აშშ-ზე მოდის 150-ზე მეტი კომპანია, ხოლო ევროკავშირის ქვეყნებზე - 170-ზე მეტი კომპანია. ევროკავშირსა და აშშ-ს შორის ბოლო პერიოდში მნიშვნელოვანად გაიზარდა მომსახურებით ვაჭრობა. ევროკავშირის მომსახურების ექსპორტმა აშშ-ში 2007 წელს 139 მლრდ ევრო, ხოლო აშშ-დან ევროკავშირში მომსახურების იმპორტმა 128 მლრდ ევრო შეადგინა. მომსახურებით ვაჭრობის ბალანსი მხარეებს შორის დადებითია ევროკავშირის სასარგებლოდ (+11 მლრდ ევრო).

აღსანიშნავია, რომ ორმხრივ ურთიერთობებში სავაჭრო და ბიზნეს კონფლიქტების ძირითადი ნაწილი ეხება აგრარულ სფეროში თანამშრომლობას. ევროკავშირი და აშშ სავაჭრო საკითხების ირგვლივ პერიოდულად მართავენ დებატებს ვმო-ს ჩარჩოებში, რაც გარდაუვალია მხარეებს შორის სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობების მაღალი მასშტაბებიდან გამომდინარე, მაგრამ სავაჭრო დებატები ეხება ევროკავშირი-აშშ-ის სავაჭრო ბრუნვის 2%-ს.

მიუხედავად ტრანსატლანტიკური მაღალი დონის ეკონომიკური ურთიერთ-დამოკიდებულებისა, იგი მაინც ატარებს რამდენიმე უარყოფით რისკებს, რაც ნათლად გამოჩნდა 2008 წლის გლობალურ ფინანსურ კრიზისში, რომელიც გაჩნდა ამერიკის შეერთებულ შტატებში და შემდეგ დაიწყო ევროპაში. იმ სიტუაციაში როდესაც ამერიკის შეერთებული შტატების ეკონომიკა არის აღმოფხვრის გზაზე ღრმა კრიზისის გამო, ევროკავშირის წევრი ქვეყნები – საბერძნეთი, ირლანდია, პორტუგალია და ესპანეთი იბრძვიან თავიათი სუვერენული ვალის კრიზისიდან გამოსვლაზე, რაც ანელებს ევროპის ეკონომიკურ ზრდას.

ევროკავშირი – აშშ-ს ეკონომიკურ ურთიერთობაში ძირითადი პრობლემა არის სავაჭრო წესებზე უთანხმოება ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციაში. განსაკუთრებით მომსახურების სფეროსა და ელექტრონულ ვაჭრობაში.

ევროკავშირი და ჩინეთი

ჩინეთი მსოფლიოს მესამე უმსხვილესი ექსპორტიორი ქვეყანაა გერმანიისა და აშშ-ის შემდეგ. მასზე მოდის მსოფლიო ექსპორტის 12% და იმპორტის 8% და იგი წარმოადგენს მეტად მზარდ სავაჭრო-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ძალას. ევროკავშირი და ჩინეთი გლობალურ ვაჭრობაში მნიშვნელოვანი მოთამაშეები არიან. ჩინეთი ერთადერთი მნიშვნელოვანი გამოწვევაა ევროკავშირის გლობალურ სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობებში. ბოლო პერიოდში ევროკავშირი-ჩინეთის სავაჭრო ურთიერთობები საგრძნობლად გაიზარდა. ამჟამად ჩინეთი წარმოადგენს ევროკავშირის მეორე უმსხვილეს სავაჭრო პარტნიორ ქვეყანას აშშ-ის შემდეგ და ნომერ პირველ იმპორტიორს. ევროკავშირის ღია ეკონომიკა და ლიბერალური სავაჭრო პოლიტიკა დიდად უწყობს ხელს ჩინეთის ექსპორტის ზრდას და, შესაბამისად, მის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას.

ჩინეთი ერთადერთი ქვეყანაა, რომელთანაც ევროკავშირს ყველაზე დიდი უარყოფითი სავაჭრო საღლო აქვს. ევროკავშირის საქონლის ექსპორტმა ჩინეთში 2007 წელს 71,9 მლრდ ევრო, ხოლო ევროკავშირში ჩინეთიდან საქონლის იმპორტმა 232,5 მლრდ ევრო შეადგინა, ანუ ექსპორტის გადაფარვის კოეფიციენტი იყო დაახლოებით 30%. 2007 წელს ევროკავშირიდან ჩინეთში მომსახურების ექსპორტმა 17,6 მლრდ ევრო, ხოლო ევროკავშირში ჩინეთიდან მომსახურების იმპორტმა 13,7 მლრდ ევრო შეადგინა. ჩინეთის ეკონომიკა და საგარეო ვაჭრობა მეტად მზარდია. ამიტომაც ევროკავშირის პირდაპირი ინვესტიციები ჩინეთში (7,1 მლრდ ევრო) 12-ჯერ აღემატება ევროკავშირში ჩინეთის მიერ განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების (0,6 მლრდ ევრო) მოცულობას. ევროკავშირი და ჩინეთი

ერთმანეთის პარტნიორებიც არიან და კონკურენტებიც. 1985 წელს ევროკავშირსა და ჩინეთს შორის გაფორმდა ვაჭრობისა და ეკონომიკური ურთიერთობების შესახებ შეთანხმება. 2007 წლის იანვრიდან კი მხარეებს შორის დაიწყო მოლაპარაკებები პარტნიორობისა და თანამშრომლობის შესახებ შეთანხმებაზე, რაც კიდევ უფრო განამტკიცებს მხარეებს შორის სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობებს.

ევროკავშირი იყო ჩინეთის ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციაში გაწევრიანების ერთ-ერთი ძირითადი მხარდამჭერი. ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციაში ჩინეთის მიღება, მართლაც, მნიშვნელოვანი წინ გადადგმული ნაბიჯია მსოფლიო ვაჭრობის განვითარებისა და სრულყოფის მიმართულებით. ჩინეთის შესვლამ ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციაში მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი მხარეებს შორის სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობების ზრდას და ევროკავშირის კომპანიების სამეწარმეო საქმიანობის გაფართოებას ჩინეთის ბაზარზე.

ახია - ევროპის ეკონომიკურ ურთიერთობაში ხახი უნდა გაეფხვებინათ ასევე პრობლემებს ამ ურთიერთობაში, კერძოდ, გადასახადების მაღალი დონის შემცირებას და ასევე ინფორმაციის ურთიერთგაცვლის გაუმჯობესებას.

ევროკავშირი და იაპონია

XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ევროკავშირი და იაპონია მსოფლიო ვაჭრობასა და ეკონომიკაში ძირითადი მონაწილენი არიან. ორივეზე მოდის მსოფლიო მშპ-ის დაახლოებით 40%. იაპონია მსოფლიოს უძლიერესი ქვეყანაა და ევროკავშირის ერთ-ერთ ძირითად სავაჭრო პარტნიორს წარმოადგენს. მისი ეკონომიკა მსოფლიოში მეორე ადგილზეა, მოსახლეობა მსოფლიო მოსახლეობის მხოლოდ 2%-ს შეადგენს. მასზე მოდის მსოფლიო მშპ-ის 1/8. იაპონიას აქვს მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე დიდი რეზერვი ოქროსა და ვალუტის სახით. იაპონიაზე მოდის საქონლის მსოფლიო ექსპორტ-იმპორტის 7%. ევროკავშირისათვის იაპონია არის მედ4 უმსხვილესი იმპორტიორი ქვეყანა ჩინეთის, აშშ-ის და რუსეთის შემდეგ. ევროკავშირში იაპონიიდან საქონლის იმპორტის მოცულობამ 78,3 მლრდ ევრო შეადგინა. იაპონიას ევროკავშირის ექსპორტიორ ქვეყნებს შორის მე-6 ადგილი უჭირავს. ევროკავშირიდან საქონლის ექსპორტის მოცულობა იაპონიაში 43,7 მლრდ ევროა, ანუ იაპონიიდან ევროკავშირში საქონლის იმპორტის მოცულობა, ევროკავშირიდან იაპონიაში ექსპორტის მოცულობას 34,6 მლრდ ევროთი აღემატება. იაპონია არის ევროკავშირის მნიშვნელოვანი ბაზარი. იაპონიაზე მოდის ევროკავშირის აგრარული პროდუქციის ექსპორტის – 7,5%, საფეიქრო საქონლის – 5,4%, ქიმიური პროდუქციის – 5,4% და სატრანსპორტო საშუალებების 4,5%. ევროკავშირში იაპონიის ექსპორტი ძირითადად წარმოდგენილია სატრანსპორტო საშუალებებითა (45%) და ქიმიური პროდუქციით (15,5%). თუ გავითვალისწინებთ იაპონური კომპანიების მიერ ჩინეთში წარმოებული პროდუქციის ექსპორტს ევროკავშირში, იაპონია კვლავ რჩება ევროკავშირის მეორე უმსხვილეს სავაჭრო პარტნიორ ქვეყანად აშშ-ის შემდეგ. აღსანიშნავია, რომ ევროკავშირი იაპონიისთვის მისამე უმსხვილესი სავაჭრო პარტნიორი და მეორე ექსპორტიორი ქვეყანაა.

აქვე უნდა ითქვას, რომ ევროკავშირი-იაპონიის ეკონომიკურ თანამშრომლობაში ის პრობლემა დგას, რომ იაპონიის ბაზარზე შესვლა წარმოადგენს დიდ სირთულეებს ევროპული კომპანიებისათვის. ასევე, იმართება დისკუსიები ეკოლოგიის საკითხებზე, რომელიც საჭიროებს დიდ ყურადღებას, ცვლილებებს და სწორედ განვითარებას.

ევროკავშირი და თურქეთი

თურქეთი 2008 წელს იყო ევროკავშირის მეშვიდე უმსხვილესი იმპორტიორი და მეხუთე ექსპორტიორი ქვეყანა. თურქეთის სწრაფვა ევროკავშირისაკენ

მნიშვნელოვნად აისახება მხარეებს შორის სავაჭრო-ეკონომიკური თანამშრომლობის მასშტაბებზე. თურქეთის ექსპორტის 56% და იმპორტის 41% სწორედ ევროკავშირის ქვეყნებზე მოდის, რაც სავაჭრო-ეკონომიკური ინტეგრაციის საკმაოდ მაღალ დონეზე მიუთითებს.

ევროკავშირი და შვეიცარია

შვეიცარიის საქონლის მთლიანმა ექსპორტმა 2008 წელს 125,5 მლრდ ევრო, ხოლო იმპორტმა 117,6 მლრდ ევრო შეადგინა. ევროკავშირის ექსპორტის მოცულობა შვეიცარიაში (მოსახლეობა 7,5 მლნ) აღემატება ჩინეთში ევროკავშირის ექსპორტის მოცულობას (მოსახლეობა 1,3 მლრდ). შვეიცარია წარმოადგენს ევროკავშირის მეხუთე უმსხვილეს იმპორტიორს და რიგით მესამე ექსპორტიორს. ძალიან დიდია შვეიცარიის სავაჭრო-ეკონომიკურ და საფინანსო ურთიერთობებში ევროკავშირის წილი. შვეიცარიის ექსპორტის 62% და იმპორტის 80% ევროკავშირზე მოდის.

ევროკავშირი და ნორვეგია

ნორვეგია ევროკავშირის ერთ-ერთი უმსხვილესი სავაჭრო პარტნიორია. 2008 წელს იგი იყო ევროკავშირის მეოთხე უმსხვილესი პარტნიორი და მეექვსე ექსპორტიორი ქვეყანა. ევროკავშირი-ნორვეგიის სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობები ხასიათდება მაღალი მასშტაბებით. ნორვეგია არ არის ევროკავშირის წევრი, მაგრამ მისი საქონლის ექსპორტის 81% და იმპორტის 69% ევროკავშირზე მოდის.

ევროკავშირის 2004 წლის დიდმა გაფართოებამ საშუალება მისცა სახელმწიფოთა ამ დიდ გაერთიანებას გადაედგა მნიშვნელოვანი ნაბიჯი ევროპის კონტინენტზე უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის ხელშეწყობის საქმეში. ევროკავშირი ცდილობს არ დაუშვას ახალი გამყოფი ზოლების წარმოქმნა ევროპაში და ხელს უწყობს სტაბილურობისა და კეთილდღეობის გავრცელებას როგორც ახალი საზღვრით შემოფარგლულ ტერიტორიაზე, ისე მის ფარგლებს გარეთ. 2003 წლის მარტში ევროკავშირმა წარმოადგინა დოკუმენტი „გაფართოებული ევროპა და მეზობლობა: ახალი ჩარჩო აღმოსავლეთით და სამხრეთით მდებარე ჩვენს მეზობლებთან ურთიერთობისათვის“, რომელიც ევროკავშირის საბჭომ მოიწონა და მიიჩნია სასურველ პლატფორმად პოლიტიკური მიმართულების განსაზღვრისათვის ახალ მეზობლებთან ურთიერთობაში. 2004 წლის 14 ივნისს ევროკავშირის საბჭომ მოიწონა ევროკომისიის მიერ შემუშავებული „ევროკავშირის სამეზობლო პოლიტიკის სტრატეგია“, რომლის საფუძველზე მოხდა სამხრეთ კავკასიის სამი ქვეყნის ჩართვა „ევროპის სამეზობლო პოლიტიკაში.“ 2006 წლის 14 ნოემბერს ბრიუსელში საქართველო – ევროკავშირის ერთობლივ საბჭოს შეხვედრაზე ხელი მოეწერა შეთანხმება: „ევროპის სამეზობლო პოლიტიკა: სამოქმედო გეგმა ევროკავშირი-საქართველო“. სამოქმედო გეგმით განისაზღვრა ძირითადი სფეროები, რომლის ფარგლებში მხარეები მჭიდროდ ითანამშრომლებენ შემდეგი 5 წლის განმავლობაში. სამოქმედო გეგმის განხორციელება მნიშვნელოვნად დაეხმარება საქართველოს თავისი კანონმდებლობის ევროკავშირის ნორმებთან და სტანდარტებთან დაახლოების საქმეში. სამეზობლო პოლიტიკის პროცესში სამხრეთ კავკასიის არცერთი სახელმწიფო არ მოიაზრებოდა. მოგვიანებით, კავკასიის რეგიონის ენერგეტიკული და სატრანსპორტო დერეფნის სტრატეგიული მნიშვნელობის გათვალისწინების შემდეგ, ევროკავშირმა გადაწყვეტილება შეცვალა და ამიერკავკასიის სამივე სახელმწიფო ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის ნაწილი გახადა. აღსანიშნავია, რომ მოდღოვასა და უკრაინის სამოქმედო გეგმებისაგან განსხვავებით, სადაც ევროკავშირი განხორციელების დასრულების სამი წლის განმავლობაში გეგმავს, ევროკავშირმა საქართველოს ხუთწლიანი ვადა შესთავაზა.

ევროკავშირი სთავაზობს საქართველოს ინტენსიურ თანამშრომლობას ვაჭრობის, ეკონომიკის, პოლიტიკის და უსაფრთხოებისა და კულტურის საკითხებში; აქტიურ რეგიონულ და საზღვრისპირა თანამშრომლობას და პასუხისმგებლობის გაზიარებას კონფლიქტების თავიდან აცილებისა და მათი მოგვარების საკითხებში.

ევროკავშირი თავის სამეზობლო პოლიტიკას აწარმოებს 16 ახლო მეზობელთან, ესენი არიან : ალჟირი, სომხეთი, აზერბაიჯანი, ბელარუსი, ეგვიპტე, საქართველო, ისრაელი, იორდანია, ლიბანი, ლიბია, მოლდოვა, მოროკო, ოკუპირებული პალესტინის ტერიტორია, სირია, ტუნისი და უკრაინა.

ევროკავშირის სამეზობლო პოლიტიკის სტრატეგია ითვალისწინებს კონკრეტულ პირობებს, თუ რას და როგორ შესთავაზებს ევროკავშირი თავის მეზობელ არა წევრ ქვეყნებს იმისათვის, რომ დაახლოვდეს და უფრო აქტიური გახდეს მათი თანამშრომლობა. ევროკავშირი სამეზობლო პოლიტიკის ჩარჩოში სთავაზობს ურთიერთობებს, რომელიც დაფუძნებულია საერთო ფასეულობებზე, როგორც არის დემოკრატია და ადამიანთა უფლებები, კანონის უზენაესობა, სწორი მმართველობა, საბაზრო ეკონომიკის პრინციპები და მდგრადი განვითარება. ევროპის სამეზობლო პოლიტიკა არ გულისხმობს ევროკავშირის გაფართოების პროცესს, თუმცა, ეს არ გამორიცხავს ევროპის მეზობლებისათვის, რომ მათი ურთიერთობა ევროკავშირთან შეიძლება განვითარდეს მომავალში, შესაბამისი ხელშეკრულებების – შეთანხმებების მიხედვით.

ევროკავშირის ეკონომიკურ-პოლიტიკური სტრუქტურის სისუსტეები თვალნათლივ გამოჩნდა ევროზონაში, პირველ რიგში, 2001 წელს ახალი ეკონომიკური ბუმის დაწყებით, შემდეგ, მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში ყველაზე დიდი ეკონომიკური კრიზისით, და ბოლოს - სულ ახლახან, საბერძნეთის სასესხო დავალიანებით.

აშშ-ისგან განსხვავებით, 2001-2005 წლებში, ევროპის ცენტრალური ბანკი და ევროზონის მთავრობები აქტიურად არ ებრძოდნენ ეკონომიკურ სტაგნაციას. ამის გამო, ევროზონის ზრდა ჩამორჩებოდა აშშ-ისა და ზოგიერთი ევროპული სახელმწიფოს (დანია, შვედეთი და ბრიტანეთი) მსგავს მაჩვენებლებს.

ამავე დროს, ევროზონაში არათანაბარმა ეკონომიკურმა განვითარებამ (ბუმი ირლანდიასა და ესპანეთში, სტაგნაცია გერმანიასა და იტალიაში) აშკარად აჩვენა, რომ ევროპის ცენტრალური ბანკისა და წევრი სახელმწიფოების მიერ განხორციელებული შერეული პოლიტიკის მიდგომა აშკარად არაადეკვატურია. ევროპის ცენტრალური ბანკის საპროცენტო განაკვეთის პოლიტიკა უაღრესად ხარჯიანი იყო ირლანდიისა და ესპანეთის ძლიერი ეკონომიკებისთვის და, ამავე დროს, იგი ზღუდავდა გერმანიისა და იტალიის სტაგნაციის პროცესში მყოფ ეკონომიკებს. ფისკალური პოლიტიკა დომინირებდა ირლანდიასა და ესპანეთში მკაცრი ფინანსური ზომების განხორციელების შედეგად, ხოლო გერმანიასა და იტალიაში – განვითარების სტრატეგიის საშუალებით.

ევროზონაში ამგვარი შერეული ტიპის ფულად-საკრედიტო და ფისკალური პოლიტიკის განხორციელება შეუძლებელია, რადგან ევროპის შეთანხმება და „სტაბილურობის შესახებ შეთანხმების“ რეგულაციები მთავრობებს ავალდებულებს ცალმხრივად მოახდინონ ბიუჯეტების კონსოლიდაცია. გარდა ამისა, რადგან არ არსებობს ევროპის ეკონომიკური პოლიტიკის უწყება, რომელიც ფისკალური პოლიტიკის შესაბამის ზომებს მიიღებს, წევრ სახელმწიფოს ევალება უმკაცრესი ეკონომია (დაზოგვა) ან გაფართოება.

მიმდინარე გლობალური ეკონომიკური კრიზისი, რომელიც ევროპისთვის უმძიმესი დარტყმა აღმოჩნდა, კიდევ ერთხელ ადასტურებს ევროკავშირის

ეკონომიკის პოლიტიკის სისტემის სისუსტეებს. ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოების რეაგირება ფინანსურ ბაზარსა და ეკონომიკურ კრიზისებზე (ყოველ შემთხვევაში, პირველ პერიოდში) არათანმიმდევრული და არაკორდინირებული იყო და საკმაოდ წინააღმდეგობრივიც კი. კერძოდ, ორივე შემთხვევაში, საფრანგეთმა და გერმანიამ ვერ მოახერხეს საერთო პოზიციაზე შეთანხმება იმასთან დაკავშირებით, ეს კრიზისი მთლიანად ევროპაში იყო თუ არა გავრცელებული, ან რა ზომები უნდა მიეღოთ კრიზისის დასაძლევად, როგორი უნდა ყოფილიყო ამ ღონისძიებათა მასშტაბები. აღნიშნული შეუთანხმებლობის შედეგია ის, რომ ფინანსური ბაზრის კრიზისის დასაძლევად შეიქმნა ეროვნული ანტიკრიზისული პაკეტები, რომლებიც მნიშვნელოვნად განსხვავდება მასშტაბებითა და საბანკო სისტემაში სახელმწიფო ინტერვენციის დონეებით. ეროვნული ეკონომიკური სტიმულაციის პაკეტები ასევე განსხვავდება ფისკალური პოლიტიკის ზომების გამოყენებითა და მათი მიღების თარიღებით. მაგ., გერმანიამ თავისი პირველი, საკმაოდ მშრალი ეკონომიკური სტიმულირების პაკეტი მიიღო ძლიერი საერთაშორისო კრიტიკის შემდეგ, ხოლო მეორე პაკეტი - ევროპისგან აშკარა და, ამავე დროს, ფარული იზოლაციის პერიოდში.

ევროკავშირი ვერასოდეს შეძლებს განავითაროს თანმიმდევრული ეკონომიკური პოლიტიკა ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მხოლოდ ფასის სტაბილურობაზე მიმართვით და ფისკალური პოლიტიკის არსებული ინსტიტუციური სტრუქტურებით (სადაც წევრი ქვეყნები არიან გადაწყვეტილებების მიმღებები). ეკონომიკური კრიზისის (რომელიც ევროკავშირის ყველა წევრ სახელმწიფოს აზარალებს) გადასაჭრელად, აშკარად არ იყო მიღებული დროული ზომები, არ იყო სათანადო კოორდინაცია და საკმარისი რესურსები. ამ ყველაფერმა კრიზისი კიდევ უფრო გააღრმავა და გაახანგრძლივა.

საბერძნეთის კრიზისი ევროპის ეკონომიკისა და ფულადი კავშირის ფისკალური პოლიტიკის სტრუქტურების სისუსტის კიდევ ერთი ნათელი დადასტურებაა. წევრი სახელმწიფოების ბიუჯეტების პოლიტიკაზე საკმარისი კონტროლი არ არის.

ევროპის ეკონომიკისა და ფულად კავშირს არ გააჩნია საკმარისი ცენტრალური ფედერალური ბიუჯეტი და წევრი სახელმწიფოები საბიუჯეტო პოლიტიკას თავად განსაზღვრავენ. აქედან გამომდინარე, მასტრიხტის შეთანხმების დადების საფუძველი ბიუჯეტის დეფიციტის ესკალაციის საშიშროება გახდა. ეს შეთანხმება არის, გარკვეულწილად, ზედმეტი დეფიციტების თავიდან აცილების პროცედურა. ეროვნული ვალი, დეფიციტის კოეფიციენტებზე დაყრდნობით, უნდა აჭარბებდეს 60%-ს; ახალი წმინდა სესხები არ უნდა აღემატებოდეს მთლიანი შიდა პროდუქტის სამ პროცენტს და შეთანხმების ერთ-ერთმა მუხლმა ეკონომიკური სირთულეებიდან გამოსვლა უნდა უზრუნველყოს, რომ ეკონომიკური ფულად-საკრედიტო კავშირის მიმდინარე დეფიციტებთან ბრძოლა არ დაეფუძნოს ევროგაერთიანების სოლიდარობას. აღნიშნული დებულებების გასამყარებლად, დადგენილებათა სერიაში, კანონქვემდებარე აქტების საშუალებით, შეიქმნა „სტაბილურობისა და ზრდის შესახებ შეთანხმება“, რომელიც რამდენჯერმე შეიცვალა და გამოსაყენებლად უფრო მოქნილი გახდა.

ცნობილია, რომ ეროვნული ბიუჯეტების ცენტრალური მონიტორინგი საკმაოდ რთული საქმეა, რადგან დეცენტრალიზებულია შესაბამისი კომპეტენციები. ამ სისტემამ ვერ შეძლო თავიდან აცილებინა საბერძნეთის მაქინაციური ქმედებები ევროზონის წევრობის მოსაპოვებლად. ამისათვის, საბერძნეთმა ეროვნული ვალებისა და ახალი სესხების შესახებ ცრუ მონაცემები გამოაქვეყნა. სისტემა ასევე უძლური აღმოჩნდა კარა მანლის ნეოკონსერ-

ვატიული მთავრობისათვის ხელი შეეშალა 2009 წელს, ბრიუსელისათვის მცდარი ინფორმაციის მოწოდებისათვის. კერძოდ, მთავრობის ანგარიშში ნახსენები იყო ბიუჯეტის 6-7%-იანი დეფიციტი, მაშინ როცა, სინამდვილეში, დეფიციტი 13% იყო.

ევროკავშირმა ევროზონაში არსებული კრიზისი უნდა გამოიყენოს მასტრისტის ეკონომიკური და ფულადი კავშირის სტრუქტურული დეფექტების აღმოსაფხვრელად. ერთგვარი მიდგომა უნდა შემუშავდეს იმ პრობლემასთან მიმართებაში, რომელიც ევროპის ეკონომიკური მთავრობის შემოღებისთანავე გაჩნდა. ვალებთან დაკავშირებული კრიზისის თავიდან აცილებასთან ერთად, ეს იქნებოდა კარგი შესაძლებლობა, რათა ევროპის კავშირმა, ბოლოს და ბოლოს, მიიღოს ევროპული ფისკალური პოლიტიკის ინსტრუმენტი. ეს ინსტრუმენტი მას დაეხმარება თანმიმდევრული ეკონომიკური პოლიტიკის გატარებაში. უფრო მეტიც, საბაზრო ეკონომიკის სახელმწიფოთა სისტემა, რომელიც ევროკავშირში გარკვეულ წინააღმდეგობრივ ვითარებას ქმნის დასაქმების კუთხით, უნდა გაუქმდეს ევროპის სახელფასო, სოციალური და საგადასახადო პოლიტიკების კოორდინაციის საშუალებით. მხოლოდ და მხოლოდ ამ ორი სტრუქტურული რეფორმის საშუალებით არის შესაძლებელი ევროპის ეკონომიკურ და სავალუტო კავშირში სტაბილურობის უზრუნველყოფა.

არგუმენტს იმის შესახებ, რომ ევროკავშირის წევრი ქვეყნები არ არიან მზად ასეთი გრძელვადიანი რეფორმებისთვის, შეგვიძლია დაეუპირისპირდეთ კონტრარგუმენტით - მასტრისტის ეკონომიკური და სავალუტო კავშირის სტრუქტურული დეფექტები საფრთხეს უქმნის ევროკავშირის დაშლას. ნებისმიერი მცდელობა, რომ დასტაბილურდეს ეკონომიკური და ფულადი კავშირი, პოლიტიკური კავშირის შექმნის მიმართულებით, დამატებით გადამწყვეტ ზომებს მოითხოვს. ეკონომიკური მმართველობის, ფისკალური ეკვილიბრაციის მექანიზმების, სოციალური და საგადასახადო პოლიტიკის ევროპულ დონეზე კოორდინაციის გარეშე, შეუძლებელი იქნება ევროპის ეკონომიკური და სავალუტო კავშირის შენარჩუნება. „ევრნერის გეგმის“ ავტორებმა ეს ძალიან კარგად იცოდნენ ჯერ კიდევ 1970-იან წლებში, როცა კავშირი დაარსეს. „დელორის გეგმის“ (რომელსაც მასტრისტის ეკონომიკური და სავალუტო კავშირი ეყრდნობა) ავტორები ფიქრობდნენ, რომ ეს ფუნდამენტური იდეები იგნორირებული იქნებოდა. ეს რომ შეცდომა იყო, კარგად გამოჩნდა ევროზონაში ამჟამად არსებული კრიზისის მწვავე შედეგებით.

ევროპის ეკონომიკური და სავალუტო კავშირისა და მსოფლიო ეკონომიკის კრიზისის მაგალითზე, აუცილებელია შემდეგი ასპექტების გათვალისწინება:

აუცილებელია დამოუკიდებელი ცენტრალური ბანკის არსებობა, რომელიც პასუხისმგებელი იქნება არა მხოლოდ ფასების სტაბილურობაზე, არამედ დასაქმებაზეც;

ფისკალური პოლიტიკის ორიენტირება არა მხოლოდ საბიუჯეტო სტაბილურობაზე, არამედ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გამოყენებით, ეკონომიკური კრიზისის და უმუშევრობის წინააღმდეგ ბრძოლაზე;

დამოუკიდებელი ვალუტის არსებობა, რომლის სავალუტო კურსი მოქნილი იქნებოდა საგარეო ზეწოლისა და მიმდინარე ოპერაციების ანგარიშის დაბალანსების მიმართ;

სახელმწიფო კონტროლის დაწესება საბანკო სისტემასა და საერთაშორისო კაპიტალმოდრობებზე, რათა თავიდან იქნას აცილებული ფინანსური კრიზისი და საფინანსო სექტორის გაკოტრება.

რეგიონალური ინტეგრაციის კუთხით, ძალზედ მნიშვნელოვანია იმის გათვალისწინება, რომ სასაქონლო ვაჭრობისა და მომსახურებების ლიბერა-

ლიზაცია, ერთიანი ევროპული ბაზრის პროექტის მსგავსად, შეიძლება გადაიზარდოს განვითარებასა და დასაქმებაში, თუმცა, ევროპული მაგალითი ასევე გვიჩვენებს, რომ საერთო ვალუტის შემოღება გარკვეულ წინაპირობებსაც საჭიროებს, ესენია:

ფედერალურ დონეზე ეკონომიკური მთავრობა, რომელსაც ექნებოდა კომპეტენცია საერთო ფისკალურ პოლიტიკაზე;

ფინანსური გადანაწილების მექანიზმი, რომელსაც ქვეყნები ფედერალური დონიდან ევროკავშირის წევრობაზე გადაჰყავს და/ან შედარებით მდიდარი ქვეყნები, რეგიონალური ეკონომიკური დისბალანსის გამო, განვითარების უფრო დაბალ საფეხურზე ქვეითდებიან;

ფედერალურ დონეზე კოორდინაციის მექანიზმი, რომელიც თავიდან აიცილებს ხელფასების ხარჯების კუთხით წევრ სახელმწიფოებში არსებულ უთანასწორო კონკურენციას და ევროკავშირში უზრუნველყოფს საცხოვრებელი სტანდარტების შესაბამისობას. ასეთი მექანიზმი ასევე საჭიროა სოციალური უზრუნველყოფისა და საგადასახადო სისტემებში.

დაბოლოს, ევროკავშირის პარტნიორ სახელმწიფოებს ძალზედ ბევრი რამის სწავლა შეუძლიათ მისი ძირითადი პროექტებიდან მიღებული გამოცდილებიდან („ერთიანი ევროპული ბაზარი“ და „ეკონომიკური და სავალუტო კავშირი“). გარდა ამისა, ბევრი რამ არის გასათვალისწინებელი ევროპის სოციალური უზრუნველყოფის სისტემების მაგალითიდანაც. განსაკუთრებით, ეს ეხება ევროპის ეკონომიკური და სავალუტო კავშირის შეცდომებს.

ევროკავშირის დღევანდელი ეკონომიკური პრობლემების მოგვარების საქმეში არ არის სრულფასოვნად გამოყენებული მისი საგარეო ეკონომიკური კავშირების შესაძლებლობები. ჩვენი აზრით, საერთო სტრატეგიის საგარეო ეკონომიკური კომპონენტი არ გადაიქცა აქტიურ შესაძლებლობად ალიანსის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების კუთხით. ყურადღება გადატანილია ძირითადად ქვეყნებში შიდა მაკროეკონომიკური, საბიუჯეტო და სხვა სახის პრობლემების გადაწყვეტაზე, რაც თავის მხრივ ჯერჯერობით სასურველ შედეგს არ იძლევა (ამის მაგალითები წარმოდგენილი არის ნაშრომში).

ეს განსაკუთრებით გამოიკვეთება წამყვან გარე პარტნიორებთან სავაჭრო ურთიერთობების მოგვარებაში, პირველ რიგში აშშ-სთან, იაპონიასთან, ჩინეთთან და სხვებთან, ხოლო როდესაც ბოლო წლებში სამრეწველო პროდუქციის გამოშვება ალიანსის ბაზარზე მცირდება კიდევ უფრო აქტუალური ხდება ევროკავშირის საერთაშორისო სავაჭრო ურთიერთობებში აქტიური ჩართვის აუცილებლობა (თუმცა ცნობილია მრეწველობისა და ვაჭრობის ურთიერთ-დამოკიდებულების შესახებ).

საგანგებოდ მნიშვნელოვანია რუსეთთან ევროკავშირის სტრატეგიის შემუშავება ენერგორესურსებით ვაჭრობის საქმეში სამართლიანი კომერციული წესების შემოღებით მწარმოებლის, მომხმარებლისა და სატრანზიტო პარტნიორის ინტერესების გათვალისწინებით.

ნაკლები პროგრესია საგარეო ვაჭრობის სფეროში არსებული სატარიფო თუ სხვა ბარიერების გამო. ძალზე ნელი ტემპებით მიმდინარეობს მსოფლიო ვაჭრობის ორგანიზაციის ეგიდით ინიცირებული სავაჭრო მოლაპარაკებები ევროკავშირისა და სხვა სტრატეგიულ პარტნიორებთან (აშშ, იაპონია, ჩინეთი) ისეთ სფეროებში, როგორც არის მომსახურება, ელექტრონული ვაჭრობა, ვაჭრობა ინტელექტუალური საკუთრების უფლებებით და ა.შ.

მიმდინარეობს ინტენსიური თანამშრომლობა აღმოსავლეთის პარტნიორობის პროგრამის ფარგლებში (ყოფილი საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკები), მათ შორის სავაჭრო კავშირების შემდგომი ლიბერალიზაციის მიმართულებით. ამასთან ერთად აღნიშნულ ქვეყნებში მაღალი პოლიტიკური და უსაფრთხოების

რისკები, ევროპაში არსებული სერიოზული ფინანსური კრიზისი და სხვა საფრთხეები ხელს უშლიან სრულფასოვანი კოოპერირების განვითარებისთვის.

George Aptsiauri
Georgian Technical University
Bachelor of Social Sciences in Economics

EUROPEAN UNION AND ITS FOREIGN ECONOMIC PROBLEMS

Summary

The author has made an attempt to consider some problems of the modern foreign economic policy of the European Union in two dimensions: as to sectors (trade, finances, budgetary policy and so on) and as to players, or actors (EU-USA, EU-Japan, EU-China, EU - non Alliance states and others).

The European Union-neighbors relations, including those, united under the umbrella of the Eastern Partnership Program is an integral part of the mentioned analysis.

Based on the overview of the new risks and challenges, the author tries to stress the increased importance of the foreign economic component in the Common Economic Agenda of the European Union and presents his observations and comments in this respect.

ინფორმაცია

2008 წლიდან დაარსდა პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული, რომელიც გამოდის პერიოდულად.

შრომების კრებულში დაიბეჭდება მეცნიერ ეკონომისტთა (მეცნიერებათა დოქტორები, აკადემიური დოქტორები) შრომები, ასევე, ბაკალავრების, მაგისტრების, დოქტორანტებისა და პრაქტიკოს ეკონომისტთა სათანადო მეცნიერული დონის სტატიები.

ავტორთათვის კრებულში სტატიების გამოსაქვეყნებლად მოქმედებს შემდეგი წესები:

1. კრებულში გამოსაქვეყნებლად განკუთვნილი სამეცნიერო ნაშრომები უნდა იყოს დამოუკიდებელი კვლევის შედეგი. ნაშრომი არ უნდა არღვევდეს საავტორო უფლებებს და არ უნდა იყოს გამოქვეყნებული რომელიმე სხვა ორგანოში.
2. რედაქციაში წარმოდგენილი სტატიის ორიგინალი ხელმოწერილი უნდა იყოს ავტორის, ხოლო თანაავტორობის შემთხვევაში ყველა თანაავტორის მიერ სახელის, გვარის, სამუშაო ადგილის, სამეცნიერო ხარისხისა და წოდების, სრული საფოსტო მისამართის, ტელეფონის, ფაქსის, ელექტრონული ფოსტის მითითებით.
3. სტატია დაბეჭდილი უნდა იყოს 1,5 ინტერვალით, A4 ფორმატზე, 12 ფონტი. რედაქციაში სტატიების წარმოდგენა აუცილებელია ორ ნაბეჭდ ებზემპლარად, ელექტრონულ ვერსიასთან ერთად (MS WORD, ქართული ტექსტი შრიფტით ACADNUSX, ხოლო ინგლისური – TIMES NEW ROMAN).
4. ერთი გვერდის ღირებულებაა 5 ლარი.

ნაშრომების გამოგზავნა შეგიძლიათ ელექტრონული ფოსტით შემდეგ მისამართზე: **economics_institute@yahoo.com, nbibilashvili@rambler.ru**

ინსტიტუტის ხელმძღვანელობა და კრებულის რედაქცია მზადაა თანამშრომლობისათვის.

ღამათაბითი ცნობებისათვის დაგვიკავშირდით შემდეგ მისამართზე:
ქ. თბილისი, ქიქოძის ქ. №14, ტ.: 299-68-53.

**პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის
ბამომცემლობა**

ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე
შელავათიან ფასებში

გთავაზობთ ნებისმიერ საგამომცემლო საქმიანობას:

- მასალის აკრეფა, დაკაბადონება, რედაქტირება

გამოიცემა:

- სამეცნიერო წიგნები და ნაშრომები, ენციკლოპედიები, ლექსიკონები, ცნობარები
- პერიოდული გამოცემები (სამეცნიერო შრომათა კრებული, სამეცნიერო ჟურნალები, კონფერენციის მასალები)

- ორიგინალური და ნათარგმნი მხატვრული ლიტერატურა, სახელმძღვანელოები, საბავშვო წიგნები, ალბომები და გზამკვლევები
- ელექტრონული დარგობრივი ჟურნალები

მისამართი: თბილისი, გერონტი ქიქოძის ქ. №14

293 22 60; 551 10 07 04.

ელ.ფოსტა: economics_institute@yahoo.com

ჟურნალ “ეკონომისტიში” სტატიების წარმოდგენის წესები

1. ჟურნალში გამოსაქვეყნებლად განკუთვნილი სამეცნიერო ნაშრომები უნდა იყოს დამოუკიდებელი კვლევის შედეგი. ნაშრომი არ უნდა არღვევდეს საავტორო უფლებებს და არ უნდა იყოს გამოქვეყნებული რომელიმე სხვა ორგანოში.
2. რედაქციაში წარმოდგენილი სტატიის ორიგინალი ხელმოწერილი უნდა იყოს ავტორის, ხოლო თანაავტორობის შემთხვევაში ყველა თანაავტორის მიერ სახელის, გვარის, სამუშაო ადგილის, სამეცნიერო ხარისხისა და წოდების, სრული საფოსტო მისამართის, ტელეფონის, ფაქსის, ელექტრონული ფოსტის მითითებით.
3. სტატია დაბეჭდილი უნდა იყოს 1,5 ინტერვალით, A4 ფორმატზე, 12 ფონტით. რედაქციაში სტატიების წარმოდგენა აუცილებელია ორ ნაბეჭდ ეგზემპლარად, ელექტრონულ ვერსიასთან ერთად (MS WORD, ქართული ტექსტი შრიფტით ACADNUSX, ხოლო ინგლისური TIMES NEW ROMAN).
4. ჟურნალში სტატიები გამოქვეყნდება რედაქციაში მათი შემოსვლის რიგის მიხედვით. რედაქციის მიერ სტატიის წარმოდგენის თარიღად ჩაითვლება რედაქციის მიერ საბოლოო ტექსტის მიღების თარიღი.
5. სტატია, რომელიც სრულად არ პასუხობს ზემოთ მოყვანილ მოთხოვნებს, რედაქციის მიერ არ მიიღება.
6. ერთი გვერდის ღირებულებაა 5 ლარი.

ნაშრომების გამოგზავნა შეგიძლიათ ელექტრონული ფოსტით შემდეგ მისამართზე: economics_institute@yahoo.com, tealazarashvili@rambler.ru

ინსტიტუტის ხელმძღვანელობა და ჟურნალის რედაქცია მზადაა თანამშრომლობისათვის.

ღამაატუბითი ცნობებისათვის დაგვიკავშირდით შემდეგ მისამართზე:
ქ. თბილისი, ქიქოძის ქ. №14, ტ.: 293-34-44; 599 97 01 03.

GEL

მიმღები	მიმღები: თსუ/ანგარიში პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტისათვის
	მიმღების IBAN ანგარიშის # GE72 BR00 0001 0405 5894 42
მიმღების ბანკი	ს.ს. ბანკი „რესპუბლიკა“
	ბანკის BIC კოდი: REPLGE22

THE RULES OF HANDING IN SUBMISSION THE REPORTS TO THE JOURNAL “ECONOMISTI”

1. Scientific works sent to publish should be the result of independent research. The work should guarantee copyrights and should not be published in other organs.
2. An original paper sent to editorial board must be signed by the author, and in case of coauthorship – by all authors, providing names, first names, position, degrees, titles, full address, telephone, fax and e-mail.
3. The paper should be printed by computer with 1,5 spacing, A4 format, 12 font. The articles should be sent to editorial board in two printed copies together with electronic version (MS WORD, Georgian text font - AcadNusx, English text font - Times New Roman).
4. Articles are published in succession of their receiving by the editorial staff. If an article is sent back to the author for revision the data of receiving the final text is regarded as date of submission for consideration.
5. Price of a page – 10 \$.

The paper not meeting these requirements is not taken for consideration.

The articles should be sent by e-mail to the address: **economics_institute@yahoo.com, tealazarashvili@rambler.ru**

Institute managers and editorial staff is ready for collaboration.

For additional information, please, connect to the address: Tbilisi, 14 Kikodze str., tel: 293 34 44

USD

BENEFICIARY	Beneficiary's name: TBILISI STATE UNIVERSITY
	Beneficiary's IBAN NO: GE72 BR00 0001 0405 5894 42
BENEFICIARY BANK	BANK “REPUBLIC” Tbilisi, Georgia
	Correspondent Acc. 00195464 SWIFT: REPL GE 22
INTERMEDIARY BANK	SOCIETE GENERALE, N.Y., USA
	SWIFT: SOGE US 33

ს ა რ ჩ ე მ ი

პროფესორ თამაზ ჩიკვაძის სამეცნიერო და საზოგადოებრივი მოღვაწეობა

4

ეკონომიკური თეორია

George Berulava – A Collective Model of Female Labor Supply: Evidence from Georgia

7

მაკროეკონომიკა

Кураташвили Альфред – Решение проблемы политической ориентации – необходимая основа эффективного государственного управления

18

Кураташвили Анзор – Проблемы государственного управления и правовой фактор

23

შორენა კახიძე – პროგრამული ბიუჯეტი და მისი მნიშვნელობა

27

შორენა კახიძე – სახელმწიფო ფინანსების მართვის რეფორმა საქართველოში

31

სექტორული ეკონომიკა

Бурдули Вахтанг – Вопросы развития отраслевой и технологической структур экономики страны в условиях глобализации

36

Груцинская Наталия Николаевна – Технологическая составляющая национальной экономики как основа ее конкурентоспособности

47

გლობალიზაცია

Яценко Ольга – Факторы и детерминанты феномена глобализации

52

საზღვარგარეთის ქვეყნების ეკონომიკა

Ибрагимов Муслим Азад оглы – Исследование эффективности экономической структуры и необходимость структурного реформирования аграрного сектора национальной экономики азербайджанской республики

60

სოციალური ეკონომიკა

თამარ ბაჩიაშვილი – სოციალური ფაქტორის გავლენა საბაზრო ურთიერთობების ეკონომიურ ეფექტიანობაზე

66

მაგისტრანტებისა და დოქტორანტების სამეცნიერო ნაშრომები

გიორგი აფციაური – ევროკავშირი და მისი საგარეო ეკონომიკური პრობლემები

70

ინფორმაცია

82

85

C O N T E N T S

SCIENTIFIC AND PUBLIC ACTIVITIES OF PROFESSOR TAMAZ CHIKVAIDZE	4
ECONOMIC THEORY	
<i>George Berulava</i> – A Collective Model of Female Labor Supply: Evidence from Georgia	7
MACROECONIMICS	
<i>Kuratashvili Alfred</i> – Solution of the Problem of Political Orientation – the Necessary Basis of Effective State Management	18
<i>Kuratashvili Anzor</i> – Problems of State Management and Legal Factor	23
<i>Kakhidze Shorena</i> – Programme Budgeting and its Importance	27
<i>Kakhidze Shorena</i> – Government Finance Management Reform in Georgia	31
SECTORAL ECONOMY	
<i>Burduli Vakhtang</i> – The Questions of Development of Sectoral and Techological Structures of Country’s Economy under Globalization	36
<i>Gruschinskaya Nataliya</i> – Process Component of the National Economy as a Basis for its Competitiveness	47
GLOBALIZATION	
<i>Yatsenko Olga</i> – Factors and Determinants of Globalization Phenomenon	52
FOREIGN COUNTRIES’ ECONOMY	
<i>Ibrahimov Muslim</i> – Research of Efficiency of Economic Structure and the Necessity of Structural Reforming of Agrarian Sector of National Economy of Azerbaijan	60
SOCIAL ECONOMY	
<i>Bachiashvili Tamar</i> – The Influence of the Social Factor on the Economic Effectiveness of Marketing Relationships	66
SCIENTIFIC WORKS OF UNDERGRADUATES AND DOCTORAL STUDENTS	
<i>Aptsiauri George</i> – European Union and its Foreign Economic Problems	70
INFORMATION	82

ჟურნალი “ეკონომისტი”

მისამართი: თბილისი, 0105, გ. ქიქოძის ქ. 14; ტელ.: 293 34 44; 599 970103.
E-mail: economics_institute@yahoo.com

Journal “**Economisti**”

Edress: Tbilisi, 0105, Kikodze street, tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103
E-mail: economics_institute@yahoo.com

თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა
რედაქტორი **ნატო აბესაძე**

Publishing House of Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU

Redactor **Nato Abesadze**